

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KARA

S Z A B Ó M I K L Ó S

A földmunkások mozgalmai és a Tanácsköztársaság

Kiskunhalason

/ 1895 - 1920 /

Bölcsezdoktori értekezés

S Z E G E D

1971

A több mint 600 éves város, Kiskunhalas, viharos évszázadokat élt át. A török égette, a labanc pusztította, a nádás és a futóhomok fojtogatta a települést.

Kiskunhalas a Duna - Tisza köze, a homokhátság legmagasabb pontján, vizválasztón fekszik. Sziget. De sziget egyéb vonatkozásban is, hiszen a feudális latifundiumok tengere vette körül.

A várost és környékét kiskunok lakták, szabadságára és függetlenségére büszke nép. A földesúri függés ellen mindig tiltakoztak. 1745-ben a Jászkunság, s Kiskunhalas népe is megváltotta szabadságát. A megváltás összegét /az úgynevezett redemptiót/ kifizető 305 birtokos, s utódaik is több előjogot élveztek, mégis lehetővé vált a földesúri függéstől mentesebb társadalmi - gazdasági fejlődés kibontakozása.

A több előjogot élvező kiskunhalasi gazdák szemben álltak ugyan a feudális nagybirtokkal, de a mezőgazdaság tőkés fejlődése - elsősorban a XIX. század utolsó harmadától - kiélezte az ellentéteket a parasztság szélső rétegei között is.

Kiskunhalason, mint általában a mezővárosokban, az osztályharc legkövetkezetesebb osztagait az agrárproletárok és a szegényparaszatok alkotják. A gazdasági - társadalmi háttér fölvázolása után az ő küzdelmüket kívánjuk ábrázolni a címben jelzett időszakban.

I. A mezőgazdaság tőkés fejlődésének néhány vonása Kiskunhalason.

A falu társadalmi bomlása és a kapitalizmus behatolása a mezőgazdaságba szoros összefüggésben van. Szükséges tehát helyileg is áttekinteni ezt a jelenséget, hiszen a mezőgazdaság tőkés fejlődése és az agrárproletárok, szegényparasztok küzdelme, csatlakozásuk a szocialista eszmékhez, mozgalomhoz, elválaszthatatlan következményként jelentkezik. Az 1890-es években meginduló agrárszocialista mozgalmak hátterét éppen ez a folyamat alkotja. Már előljáróban megállapíthatjuk, hogy a redemptionális birtokmegosztás jellege, a szabad paraszti fejlődés viszonylagos lehetősége, a kiépült tanyarendszer, a virágzó állattenyésztés és gyümölcskultúra – a farmertípusú gazdálkodás feltételeinek gyarapítását |szükségszerűen követelte. Ugyanakkor a megfelelő technikai felszerelés, a gépesítés, a tőke, a fejlettebb ipar és piac hiányában igen lassú ütemben gyarapodtak az amerikai utas tőkés agrárfejlődés gazdasági feltételei.

A város parasztsága korán szabad paraszttá lett. A jász-kun kerületek 25 községe, köztük Kiskunhalas is megfizette 1745-ben a megváltást /redemptiót/. A városra jutó 50,900 forint megváltási összeget 305 birtokos fizette ki. Ettől az időtől a jász-kunságban a birtokosokat redemptusoknak nevezték, irredemptusoknak pedig a birtoktalan zselléreket. /1/ Az intenzívebb gazdálkodásra való áttérés azonban lassan haladt. A lakosság fő foglalkozása a hatalmas 2 |határ több tízezer holdján üzött nomadikus jellegű állattenyésztés. Az intenzívebb gazdálkodásra való áttérést a közlegelők felosztása és a tagosítás indította el Kiskunhalason.

A polgári gazdálkodásra történő áttérés, a gabonatermesztés kiterjesztése, a nomád állattartás helyett a belterjes, istállózó állattartás megkövetelte a közlegelők felosztását. Hatalmas területről van szó, az egyes lakosok által művelt 32.743 holdon felül lévő és eddig közösen birt ügynevezett szabad föld 91.654 holdat tett ki, mely részint közlegelő, részint pedig terméktelen terület volt. /2/ A közlegelők felosztását 1853-ban határozták el, de a gazdag parasztság erőteljes ellenállását kellett legyőzni. Végül mégis felülkerekedett a kis- és középbirtokosok Halason ma is közismert jelszava: "Felosztani mindent, egészen a küszöbig!" "A birtokosság tekintélyesebb része - olvashatjuk egy későbbi jelentésben - figyelembe véve, s tudva az osztás tárgyát képező, s okszerűleg csak legeltetésül használható földterület minőségét.... küzdött a kiosztási eszme ellen. Azonban az értelmesebb osztálynak ebbeli figyelmeztetése sikertelen maradt, s a legelő felosztása elhatározott szavazás útján." /3/ A gazdag parasztság aggodalommal tekintett az új elé. Ezt bizonyítja a Magyar Gazda egyik cikke: "1860-ban Halason végeszakadt az eddig leginkább marha és birka közlegelőni tartásából állott nomád gazdálkodásnak, mert a legelő felosztása által a birkatenyésztés csaknem teljesen megszűnik, a marhatartás pedig nyáron is istállózásra lett szorítva. Az istállózás nélkülözhetetlen feltétele pedig az elegendő takarmány termesztésére alkalmas föld, a jó épület, valamint a trágyázás. Új gazdasági rendszerre van szükség." - fejeződik be az aggodalmas hangú cikk. /4/ A redemptus nagybirtokosok tehát elsősorban ezért lázadoztak a legelők felosztása ellen, mert ezzel egycsapásra elvesztették a

2. rideg, nomadikus állattartás lehetőségét. A felosztás után a jövedelmezőbb, de az áttérés alkalmával költségesebb istállózó állattartás, az extenzív gabonatermelés jelentette a megoldást.

A művelt földterület extenzív bővítése a tőkés mezőgazdaság koncentrációjának csak egyetlen változata, mégis fel kell figyelniünk rá, mert a földet illetően kifejezi a tőkekoncentráció fokát. A terméketlen, a földadó alá nem eső területek bevonása a termelésbe azért is jelentős, mert hosszabb ideig adómentes marad. Vizsgáljuk meg az átalakulás arányait: /az adatokat katasztrális holdban közöljük./

Év:	1828	1853	1879	1906	1912
Szántó:	3317	20682	30702	44383	45398
Kert:	?	?	127	672	669
Legelő:	?	55055	37199	44680	43390
Rét:	37436	10303	12603	9071	9084
Szőlő:	1605	1758	1978	4650	4876
Erdő:	7000	?	5478	2545	2534
Terméketlen:	?	35374	35085	17171	17221

157

Az adatok bizonyossága szerint /bár pontosságuk néha kétséges/ elsősorban az úgynevezett közös földek, főleg a rét, a legelő, valamint a terméketlen területek művelés alá vonásával nőtt meg a szántóterület, a kert, valamint a századforduló után, a filoxéra pusztítását követően a szőlő területe. A legelőterület 1853 és 1912 között 11.665 holddal csökkent csupán. Ez az adat mutatja azt is, hogy a hagyományos állattartásról nehezen mon-

danak le Kiskunhalason. Figyelembe kell azonban venni, hogy a föld minősége gyenge, több helyen ekés művelésre alig alkalmas. Ezzel is magyarázható, hogy 1912-ben még mindig 17000 hold műveletlen terület van a határban.

A tagosítás utáni időszakban a vetés szerkezete is megváltozott. Adatok hiányában főleg csak a századforduló után lehetséges nyomon követni a gabonafélék és a kapások vetésterületének alakulását: /az adatokat katasztrális holdban közöljük./

Év:	1889	1901	1902	1904	1905	1906
Búza:	2600	6800	6900	7350	7130	7200
Rozs:	6500	9600	9800	11000	11300	11400
Tönköly:	?	?	110	120	95	90
Ősziárpa:	100	?	90	150	140	150
Zab:	2500	2500	2400	3000	2520	2600
Tav.árpa:	?	2300	2400	2500	2300	2350
Kukorica:	?	?	4100	5000	4500	4560
Köles:	?	?	600	500	487	300
Burgonya	1800	3000	3200	4000	4050	4100

/6/

Különösen a búza, a talaj adottságaihoz jól alkalmazkodó rozs, a kapások közül pedig elsősorban a burgonya vetésterületének a növekedése szembetűnő. Ugyanakkor egyes hagyományos gabonafélék /pl. köles/ vetésterülete erősen csökkent.

Az egyre nagyobb területek bevonása az ekés művelésbe azonban nem eredményezte a termésátlagok ugrásszerű növekedését. 1883-ban a búza 7-8 mázsát ad holdanként. 1901-ben a búza 5 q. a rozs 6 q, a tavaszi árpa 3 q, a

Kiskun
Halas

zab 4 q, a tengeri 7 q holdanként. /7/ A helyi szükség-
leteket ez a mennyiség fedezte, korábban ugyanis a
szükséges kenyérmagvakat jórészt Bácskából hozták be a
halasiak. /8/

A gyenge termésátlagokat csak részben lehet az ekés
művelés alá kerülő, de kevésbé termékeny föld rovására
írni. A gazdálkodás módjában is kereshető a hiba.

"Lakosaink legnagyobb része a szokáshoz ragaszkodik,
gkszerű és korral haladó gazdasági szabályokat mellőz,
a földtalaj minősége között különbséget nem tesz, magját
meg nem válogatja,.... a szántás-vetés célját sok fel
nem fogja, s a nagy többség széles fogásokban fent szánt"
- panaszkodik a polgármester. /9/ Kezdetleges volt a
gazdaságok felszereltsége is. A gazdaságok fatengelyes
eketaligával dolgoztak, a fatengelyes kocsikat disznó-
hájjal kenték, s nem volt ritka az abroncs nélküli
kocsikerék sem. /10/

Kuriózumszámba ment a 90-es években az olyan birtokos
mint Bessenyei István, akinek gazdasági eszközei között
kettős vasfogas ekét, hengert, szecskavágót, sőt csép-
lőgépet is találunk. /11/ 1895-ben a Gazdacimtár adatai
szerint a következő fontosabb mezőgazdasági gépekkel
rendelkeztek a 100 holdnál nagyobb területen gazdálkodó
birtokosok / összesen 260 birtokos/:

lokomobil 10 db., járgány 13 db., cséplőszekrény 10 db,
vetőgép 85 db., szecskavágó 110 db. /11-a/ A gépesítés
tehát meglehetősen alacsonyszintű volt még ezekben a
nagyobb gazdaságokban is. A kis gazdaságokban pedig a
19. század végén is elavult, barbár szerszámokkal nyúz-
ták a földet.

Az állattenyésztés is szükségszerű változásokat mutatott, a piaci igényekhez és a lehetőségekhez alkalmazkodott, a gabonaválság időszakában fejlődött. A hatalmas közlegelők felosztása egyedül a teljes mértékben kiterjesztés formájában ültetett juhtenyésztést vetette vissza. 1877-ben még 83605 juh volt a város határában, 1905-ben nyolcadára esett vissza, 10670 db. létezett csupán. /12/ Ugyanakkor azonban nőtt a sertés és a szarvasmarha állomány. Az alábbi adatok is bizonyítják ezt:

Év	1874	1895
Szarvasmarha:	4240	9484 /0,4/
Ló:	2533	2953
Sertés:	3222	12135 /0,6/

/13/

Érdemes ezt a növekedést egybevetni más, rokon-strukturájú városokkal:

	Népesség 1900-ban	Szarvasmarha 1895-ben	Sertés 1895-ben
Nagykőrös	26638	7415 /0,2/	13511 /0,5/
Kiskunfháza.	33408	6191 /0,1/	22171 /0,6/
Makó	33722	4469 /0,1/	22768 /0,6/
Kecskemét	57812	12437 /0,2/	27452 /0,4/

/14/

A zárójelbe tett számok a lakossághoz viszonyított arányt fejezik ki. Halasnak 1900-ban 19866 lakosa volt. Különösen kedvező a többi városhoz viszonyítva a szarvasmarha arányszáma. Az állomány 20 év alatt megkétszereződött. Ezzel a fejlődési ütemmel valamennyi idézett várost megelőzte Kiskunhalas. A sertésállomány növekedése még jelentősebb. 1895-ben közel négyszerese a húsz év előttinek, az arányszámokat tekintve pedig megelőzi Nagykovácsot és Kecskemétet is.

Az összehasonlítás teljességéért azonban azt is meg kell jegyeznünk, hogy a fent idézett városok közül valamennyi megelőzi Kiskunhalast, ha az egy holdra jutó állatállomány arányát vizsgáljuk. Még a rideg állattartás is föllelhető Kiskunhalason. 1894-ben Harkakötöny pusztán félszilaj disznófalka volt 1500 taggal. A fajsertés kevés. A XIX. század második felében hat fajtát is tenyésztének Kiskunhalason. /15/ A belterjes állattartás kialakítását az 1870-es évek közepéig még a város szabályrendelete is gátolta, amely kimondta, hogy a "....városban nagyobb számú sertést tartani üzleti célokra tiltva van, saját használatra azonban a nyári hónapokban 4, a téli időszakban 8 sertést szabad hizlalni." /16/ A lóállomány növekedett a legkevésbé. Azzal magyarázható, hogy 1882-ben felépült a vasút, s a hosszú fuvarok helyett a megnövekedett szántóterület megművelésére lehetett felhasználni az állományt.

A baromfitenyésztés színvonaláról a XIX. század közepén Galgóczy Károly azt írja, hogy "....ludakat és pulykákat temérdekét nevelnek a tanyákon." /17/ Galgóczy megjegyzi, hogy a kecskeméti és a pesti kereskedők vásárolják össze. Az 1895-ös statisztika 68.857 baromfit és 2.678 méhcsaládot tartott számon. /17-a/ A termelést különösen ösztönözte az országos kereskedelembe való intenzivebb bekapcsolódás a vasút kiépülésével. Az egyik visszaemlékező így fogalmaz: "A vasút 1882-ben készült, azután kezdett föllendülni a termelés, szóval minden másként ment, jobb volt a forgalom. Anyám nevelte^a libákat, pulykákat, kacsákat, disznókat javított eladásra." /18/

A vasút 1889-ig 5,502.400 q áruforgalmat bonyolított le.

2√ Az 1889-es év forgalmából vegyünk szemügyre néhány fontosabb cikket:

bor:	7.350 q	
bőr:	1.600 q	
gyümölcs:	2.870 q	
leölt és élő szárnyas:	6.150 q	
gyapjú:	2.630 q	
burgonya:	3.400 q	
gabona, kukorica:	205.900 q	/19/

Az adatok azt bizonyítják, hogy különösen erőteljes lehetett a szárnyasok tenyésztése. Azt követően a szőlő és gyümölcskultúra viszonylagos fejlettségére hívja fel a figyelmünket.

A szőlő és gyümölcskultúra bizonyítja elsősorban, hogy a város mezőgazdasága az intenzív termelés irányába fejlődik. A nemes gyümölcs termesztésére az ösztönzést a környező városok példája adta. 1883-ban írja a Halasi Ujság: "A nemes gyümölcs csak 10-15 évvel ezelőtt is nagyon ritka madár volt Halason. Csak mióta újabb időkben hire futott, hogy a szomszéd városok mily nagy hasznot vesznek a gyümölcsből, kezdenek kicsit komolyabban látni a termesztéshez." /20/

A gyümölcskultúra fejlődésének nagy lendületet adott az 1856-ban létesített faiskola, amely 1862-ben már 21 holdon terült el. E mintakertben 1876-ban 63.500 darab gyümölcsfacsemetét gondoznak. /21/ Mindez nagy mértékben hozzájárult a minőség emelkedéséhez is. Tudatosan törekedtek arra is, hogy a fejlett gyümölcskertészettel rendelkező városokkal tartsák a kapcsolatot. 1883-ban Halason jöttek össze a helyi kertészeti kiállítás megtekintésére

Cegléd, Nagykőrös, Kecskemét, Szabadka, Kiskunfélegyháza kertészei. /22/ Ugyancsak ebben az évben a város 118 fajta fával, 633 példánnyal szerepel a budapesti állandó gyümölcskiállításon. /23/ Az 1895-ös adatok szerint 156.525 termő gyümölcsfa van a város határában a következő megoszlásban:

	Halas:	Kiskunfélegyháza:	Kecskemét:
Alma:	25890	24265	77117
Körte:	12777	8307	24331
Cseresznye:	4821	5873	8674
Meggy:	28200	16962	106228
Őszibarack:	22982	10762	36285
Kajszibarack:	16791	18214	158462
Szilva:	29388	27292	119595
Diófa:	4891	4940	5128
Mandula:	238	180	4448
Gesztenye:	152	83	200
Eper:	10895	8403	21740
Összesen:	156525	125281	358249

/23-a/

Az összehasonlító táblázatból kiderül, hogy Kecskemét-től lemaradva, de Kiskunfélegyházát megelőzve fejlődött a halasi gyümölcstermelés.

A város szőlészete a századforduló után indult rohamos fejlődésnek. Az 1880-as években a borászat még viszonylag fejletlen, elmarad a gyümölcskertészet mögött. A helyi ujság 1883-ban a mintakert példájára hivatkozva egy városi mintaszőlő felállítását követeli. "A mintakertnek köszönhető, hogy Halason vannak nemes fák. A most fellendülő szőlőművelés is megköveteli ezt." /24/ A Halasi Ujság egy másik száma a szőlőművelés főbb hibái közt említi, hogy a tőkét sűrűn telepítik, sokféle

fajtat összekevernek, a szőlőt nem válogatják külön, stb. /25/ Jelentősebb fellendülés azután történt, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a homoktalaj ellenáll a filoxérának. A város gazdái örömmel fogadták az országgyűlésnek azt a határozatát, amely szerint a filoxéramentes homoktalajon telepített új szőlő 6 évig adómentes /26/. A gazdák a lehetőséget nem ismerték fel rögtön, s az ugrásszerű fejlődés - a fent közölt táblázatunk bizonyossága szerint - a századforduló időszakában történt, amikor a szőlő területe több mint 100 %-kal növekedett. Ebben a szőlőben honosította meg Szatmári Sándor^{44H} a főgimnázium igazgatója, a város mindmáig jellegzetes gyümölcsét, a bőven termő, késő ősszel is még értékesíthető kieffer körtét.

Hitelügy: A mezőgazdasági árútermelés fejlődése maga után vonta a hitelintézetek létrejöttét is. A tárgyalt korszakban négy pénzüintézet működött a városban:

Halasi Takarékpénztár /1872-ben alakult/

Halasi Gazdasági Bank /1897/

Halasi Kereskedelmi Bank /1894/

Halasi Hitelbank /1910/

A Halasi Takarékpénztár forgalmi összege 1875-ben ~~1,502.918~~ 1,502.918 forint volt. /28/ Ugyancsak ez az intézmény 1892-ben 29,352 forintot adott birtokkölsönökre. 1908-ban a halasi pénzüintézetek 1,584.260 koronája fekszik jelzálog kölcsönben /29/. A földbirtok jelzálog adóssága az ország gabonatermő vidékein volt a legnagyobb. Csanádban 99,26 forint, Békésben 27,95 Ft., Fejérben 24,83 Ft., Jász-Nagykun-Szolnok megyében 18,58 Ft. holdanként. /30-a/ Az 1908-as adatot tekintve Kiskunhalason ez csupán 14

korona holdanként . Ha azonban a szántó, a kert és a szőlő területét vesszük figyelembe, jelentős összeget kapunk: 30 korona holdanként. Ez az összeg részben a vállalkozókedv növekedését bizonyítja, /1906-ig nagyarányú szőlőtelepítések is voltak a városban/, másrészt az eladósodás egyre növekvő folyamatára is mutat. A pénzintézetek által szedett kamatokról kevés adatunk van. Az egyik helyi lap 1886-ban elkeseredetten írja, hogy a Takarékpénztár 9,5 %-os kamatot szed. /30/ A gazdag parasztság számára a részvénytársasági alapon működő pénzintézetek részvényesei elsősorban ők voltak -, jövedelmező üzletet jelentett a hitelügy. A város viszonylag piciny pénzintézeteinek 1911-ben 194.383 korona volt a tiszta jövedelme /31/. A Halasi Gazdasági Banknak pedig 1910-ben 125000 korona tőkéje feküdt parcelázott ingatlanban. /32/ A helyi gazdag parasztság tehát a bank kölcsönei segítségével pénzügyileg is befolyás alá vonja a város gazdasági életét.

I p a r :

A város iparának a tárgyalása azért fontos, mert a kibontakozó szocialisztikus mozgalmak jellegének megítélése csak ennek ismeretében lehetséges. A város iparának fejlődését az 1910. évi népszámlálás adatai alapján szemlélhetjük. Előljáróban is megállapítható, hogy a város ipara megrekedt a kézművesség szintjén. 1910-ben iparral, háziiparral, valamint iparral mellékesen foglalkozó férfiak és nők együttes száma a városban 1313 fő. /33/ Ez a szám az össz-lakosságnak csupán 5,3 %-a. Mindez az ipari fejletlenséget bizonyítja, hiszen más alföldi mezővárosokban már 1900-ban is jobb volt az arány:

Hódmezővásárhelyen 14 %, Szegeden 19 %, Makón 18 %. /34/

A legfontosabb helyi iparágak 1910-ben a következők:

Kovács:	84 fő	
Asztalos:	71	"
Szabó:	149	"
Cipész, csizmadia:	113	"
Egyéb ruházati ip.	115	"
Malomipar	62	"
Hentes és mészáros:	41	"
Kőműves:	81	"
Egyéb építőipar:	55	"

/35/.

A ruházati nagyipar fejletlenségével magyarázható a ruházati kispárban foglalkoztatottak nagy száma /szabó, cipész, csizmadia/. A helyi kisipar a mindennapi szükségletek kielégítését szolgálta, s a város mezőgazdasági jellegét is bizonyítja /kovács 84 fő/. Az 1910-es statisztika tanulsága szerint számottevő ipari nagyvállalat nincs a városban. A 655 "üzem" közül 416 segéd nélkül, 225 egy-öt segéddel, 14 üzem pedig hat-húsz munkással dolgozik. /36/ Ilyen körülmények között gyáripari proletariátusról jóformán nem beszélhetünk a városban.

Összegezve megállapíthatjuk, hogy a XIX. század közepén végrehajtott tagosítás a város mezőgazdaságának fejlődésében jelentős változásokat eredményezett. A nomádikus jellegű állattenyésztéssel kombinált földműveléssel szakítani kellett. A vetésterület a volt közlegelők rovására rohamosan növekedett, bár még mindig kevés ipari növényt termeltek. A századfordulón jelentős mértékben fejlődött az állattenyésztés, a szőlő és gyümölcs-kultúra. A helyi mezőgazdaság amerikai utas fejlődésének

elemeit elsősorban ezzel bizonyíthatjuk. A fejlődés üteme azonban elmaradt a lehetőségek mögött, a gépesítés is igen alacsony szintű. A kibontakozó árútermelést előrelendítette, hogy a vasút 1882-~~ben~~ óta érinti a várost. A fejletlen iparból következően Kiskunhalas mezőgazdasági jellegű város, ahol a fejlődés haszonélvezői a gazdag parasztok, akik a legnagyobb tőkével rendelkeznek. A kisgazdaságok eladósodását a jelzálog kölcsön bizonyítja, az eladósodás azonban nem olyan rohamos, mint az ország más vidékein.

II. A város agrárnépességének birtokviszonyai és rétegződése:

A polgári gazdálkodásra való áttérés, a gabonatermelés további kiterjesztése, a nomád állattartás helyett a belterjes, istállózó állattartás megkövetelte, hogy a közlegelőket felosszák. Az osztás Kiskunhalason az örökölt, vagy megvásárolt redemptió alapján történt. A legelő felosztása - mint láttuk - véget vetett az extenzív állattartásnak, de az intenzívebb gazdálkodásra való áttérés nem ment zökkenő nélkül, társadalmi surlódások kísérték nemcsak Kiskunhalason, hanem több helységben is. Kiskunfélegyházán parasztmozgalom indult meg a közlegelők demokratikus felosztásáért. /37/ Kiskunhalason is, Kiskunfélegyházán is az elszegényedett redemptusok elégedetlenkedtek, akik belső telkeiket jórészt elvesztették, de a redemptiójuk arányában, a változatlanul maradt korábbi legelőhasználatuknak megfelelően követelték a nagy kiterjedésű puszták felosztását.

A tagosítás rengeteg visszaélésre adott alkalmat. A tehetősebbek potom áron összevásárolták a kiosztott homoki legelőt, s elérték azt is, hogy a jobb minőségű földből kapjanak, míg a kisbirtokosok, a városban lakó birtoktalanok a legeltetési jogtól elesvén tanácstalanul, a kétségbeesés szélén álltak. Kiskunhalason a népharag a tagosítást legjobban követelő Berki János ellen fordult, kinek házat felégették. /38/ "1857-ben nőtt meg az én nagyapám földje - írja az egyik visszaemlékező. Kinek több redemptiója volt, nagyobb darabot és jobbat kapott a földből. Ekkor lett nagyapám birtoka kb. 140 hold." /39/ A tagosításkor a tőkével rendelkező paraszti réteg igyekezett minél nagyobb földhöz jutni, s felvásárolták az osztásföld egy részét. Főleg az elszegényedett redemptusok néhány holdnyi homokját vásárolták össze. Több gazdag paraszt emléke még ma is úgy él, mint a "redemptió gyűjtő Péter Dénesé." A nyilvántartási jegyzőkönyv adatai is bizonyítják, hogyan koncentrálódik egyesek kezén a redemptió-forint, s ezáltal a föld. Szekér Józsefnek pl. 28 Ft. 20 dénár váltságösszege volt. Ez összeg 100 Ft. 26 dénár-
ral szaporodott a tárgyalt korszakban:

	Forint:	Dénár:
Szekér József	28	20
<hr/>		
165. számtól vétel	2	
369. " "	2	
663. " "	1	
1308. " "	5	
1266. " "	2	6
477. " "	20	
1771. " "	20	
165. " "	1	
397. " "	2	

	Forint:	Dénár:
513. számtól vétel	4	
52. " "	3	
1422. " "	6	
1760. " "	4	/408

A vásárolt redemptionális forintok alacsony összege azt bizonyítja, hogy a legszegényebbek földtől való megfosztásának folyamatát eredményezte a tagosítás. Azok, akik a tagosítás után néhány hold homokkal mégis rendelkeztek, az 1860-as években gyorsan eladósodtak. Ezek nem a redemptionális jogukat veszítették el, hanem néhány évvel később a kevéske földjüket. 1868-ban ezt írják Halasról a Magyar Ujság szerkesztőségébe: "Örökös hatósági zaklatás alatt élünk. Egyik házba az adóhátralék miatt a foglalók, a másikba a lefoglalt tárgyak licitálását teljesítő bizottságok mennek." /41/ 1873-ban már több mint 60.000 forint az adóhátralék. "Némely 18 éves adóhátralék behajthatatlan, sok esetben az elszegényedés miatt vesz el a követelés" - írja a polgármester. /42/ A polgármesteri jelentés 1889-ben még katasztrófálisabb állapotokról vall. Az 5.222 adózónál 4500 esetben volt végrehajtás, "...megzálogoltatott 1536 adózó, ingó árverés tartatott 24, ingatlan árverés kéretett 38 esetben." /43/

Az 1870-es évek közepére így alakult ki Kiskunhalason az a társadalmi struktúra, amely a város jellemzője lesz 1912-ig, illetve 1945-ig. Ennek bizonyosságaként vizsgáljuk meg a tárgyalandó korszak jellemző társadalmi tagozódását, illetve a társadalmi tagozódás és a birtokviszonyok alakulását:

Év:	1873:	1900:	1910:
Birtokos, bérlelő 100 kh.felül	266	310	304
Birtokos 10-100 kh. között	734	1158	998
Kisbirtokos, kisbirtokos nap- számos 1 - 10 kh.-ig:	1681	1390	1168
Összesen:	2681	2858	2470

1873-ban a részletes birtokmegoszlás a következő:

1 - 10 holdon alul:	1681	62,8%
10 - 25 hold között:	321	12,4%
25 - 50 hold között:	231	8,6 %
50 - 100 hold között:	182	6,8 %
100 - 150 hold között:	89	8,7 %
150 - 200 hold között:	59	
200 - 500 hold között:	87	
500 - 1000 hold között:	24	0,9 %
1000 - 3500 hold között:	7	0,2 %
Összesen:	2681	100,0 % /44/

A rendelkezésünkre álló statisztikák nem teszik lehetővé, hogy a birtokviszonyok alakulását végig árnyaltan is figyelemmel kísérjük. Mégis fontosak ezek az adatok, hiszen az amerikai utas tőkés agrárfejlődés birtokmegoszlási sajátosságáról vallanak. 1873-ban a hatalmas határból 44 katasztrális hold jut egy birtokosra. Igen erős a középbirtok Kiskunhalason. A birtokmegoszlás százalékos arányait érdemes összevetni az országos átlaggal, valamint a helyi viszonyokhoz leginkább hasonló vidék, ^{Bors} Szolnok megye adataival, hiszen ez a megye foglalja magába a Jászság területét :

2

I

	Szolnok:	Békés:	Országos:	Halas:
0-10 kh-ig a birtokosok:	53,84 %	54,14 %	72,8 %	62,8 %
10-50 " "	25,80 %	22,24 %	24,7 %	20,6 %
50-100 " "	2,93 %	2,63 %	1,5 %	6,8 %
100-200 " "	6,95 %	5,58 %	0,4 %	5,5 %
200-500 " "	7,64 %	5,31 %	0,3 %	3,2 %
500-tól " "	2,84 %	10,10 %	0,3 %	1,1 %

/45/

A táblázatból kitűnik, hogy milyen sok a szegényparaszi birtok Kiskunhalason. Az összehasonlításból az is nyilvánvalóvá válik, hogy milyen erős a tehetős közép- és gazdagparaszi réteg. Ha az 50-500 holdas birtokhatár közé eső birtokosokat soroljuk ide, akkor Kiskunhalason a birtokosok 15,5 %-a, Szolnok megyében 17,5 %-a, Békésben 13,5%-a tartozik e kategóriába. Békésben, a hatalmas latifundiumok árnyékában ez a réteg nem tudott úgy megerősödni.

A városban tehát igen erős gazdagparaszi réteg alakult ki. E paraszi réteg nem csupán földbirtok- monopóliummal rendelkezett, hanem - éppen ennek birtokában - a város vezetését is kezében tartotta, hiszen mint virilissek / a legtöbb adót fizetők/, ott ültek a városi tanácsban, akaratukat képviselték a parlamentben.

Igaz, a helyi uralkodó réteg politikai állásfoglalását tekintve szemben állt a feudális erővel. A városnak sokáig '48-as képviselője volt, /Hosszabb ideig Mocsáry Lajos/ csak az első világháború előtt választottak kormánypárti jelöltet. Kiss József idézett tanulmányában megjegyzi, hogy

milyen ellentét van a redemptus nagybirtokosság és a porosz utas fejlődést követő feudális nagybirtok között. Ez Kiskunhalason is igaz. De nem zárja ki azt, hogy a város agrárburzsoáziája szükség esetén a legnagyobb eréllyel lépjen fel az agrárproletárok és a szegényparaszatok mozgalma ellen. A gazdag parasztek negyvennyolcasságának demokratikus tartalma az évek során erősen devalválódott. A megváltozott politikai arculatot Vári Szabó István polgármester élete, politikai karrierje hűen tükrözi: 1848/49-ben Kossuth katonája, 1857-ben "...daliás alakjával a jászkun lovasgárda parancsnokaként" tiszteleg Ferenc József előtt, 1900-ban pedig a Ferenc József rend lovagkeresztjének a birtokosa. /46/ A hosszú mezővárosi történet kialakított egy polgári életformát, a gazdák civis-nyárspolgári életét - jegyzi meg Erdei Ferenc. /47/ Ehhez a civis -nyárspolgári életmódhoz felemás politikai arculat járult, - s mint látni fogjuk - jellemző módon alakítja a helyi felső réteg politikai küzdelmét.

Az agrárburzsoázia árnyékában huzódik meg a közép-parashti réteg. A földbirtokosok 20,6%-át sorolhatjuk e kategóriába /10-50 hold között/. Általában tanyán élnek, s nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a piacon versenyképesek maradjanak. Gazdasági feljegyzések nem maradtak fenn, de néhány adat is azt látszik bizonyítani, hogy farmer-típusú gazdaságok ezek, a belterjességre törekednek. Csonka Mihály halasi gazda feljegyzéseiből olvashatjuk: " Jött a pesti kereskedő, szállította el a mustot. 15 tehenünk is volt a tanyán... temérdek pulykát, ludat, csirkét is tenyész-

tettünk, méheink is voltak ..." De az is kiderült, hogy állandó tőkehiánnyal küzködnek: " 1894-ben, hogy ne kelljen annyi kamatot fizetni, eladtunk minden portát, házhelyet, hogy kevesebb legyen az adósság." /48/

1873 és 1910 között megfigyelhető az a tendencia, hogy a szegényparaszti réteg számaránya erősen csökkent, közel 500 fővel. Bizonyítja ez azt, hogy a szegényparaszatok földtől való megfosztásának a folyamata erőteljes. Ezek a kisbirtokosok a birtokos és az agrárproletár lét határán élnek, s teljes elszegényedésükkel az agrárproletárok jelentős táborát gyarapították.

Az agrárproletárok száma így alakult a századfordulón:

	1900	1910	1920
Össz. lakosság:	19.006	24.481	26.088
Ebből mezőgazd. fogl. kereső:	6227	6.884	9.065
eltartott:	8.559	10.611	9.101
Napszámos:	170	191	120
Házicseléd:	524	581	576
Mezőgazdasági cseléd:	1067	1130	1143
Mezőgazdasági munkás:	1862	1858	2719
Agrárproletárok összesen:	3623	3760	4558

/49/

A táblázat azt bizonyítja, hogy a mezőgazdasági bérmunkások felhelmozódásának a folyamata rohamos méreteket öltött Kiskunhalason. A száz önálló birtokosra jutó agrárproletárok száma így alakult a városban: 1900-ban

127 fő, 1910-ben 152,2 fő. Megjegyzendő, hogy az országos átlag 90,2 fő. /50/

Mint országosan, Halason is az agrárproletárok két jelentősebb csoportját különböztethetjük meg: a mezőgazdasági cselédeket és a mezőgazdasági munkásokat.

A mezőgazdasági cselédeket a házicselédekkel együtt vizsgáljuk, hiszen valószínű, hogy e kategória a nő cselédeket összesíti. 100 önálló birtokosra és bérlőre jutó gazdasági cselédek arányszáma 1900-ban Kiskunhalason 55,8 fő, 1910-ben pedig 69,2 fő. Igen magas arányszámok ezek, hiszen az országos átlag 32 - 33 fő. Mérei Gyula magyarázatát Kiskunhalas vonatkozásában is el kell fogadnunk: Az erőteljesebben kapitalizálódó, erőteljesebben gépesített nagygazdaságok számára terhes a gazdasági cselédek alkalmazása, míg a kisgazda "... esetleg egy szobában hál zsellérével, vele étkezik, ruházza, minek fejében az neki egész éven át kevés nap kivételével naponként szolgál ..." /51/. Így érthető, hogy az igen magas arányszámok ellenére is kevés cseléd van Halason. 1883-ban a helyi ujság Budapestről történő cselédszállítás lehetőségéről cikkezik. /52/ Ugyancsak ebben az évben csángó családokat hoznak mezőgazdasági munkára Halasra, mert " kevés a munkáskéz " -hangzik az ujság-cikk megállapítása. A valósághoz azonban az is hozzátartozik, hogy a gazdák még olcsóbb munkaerővel akarnak dolgoztatni, hiszen a cikk írója is a napszám " óriási drágaságára" hivatkozik. Pedig a gazdák zsugorisága nem ismert határt. Elterjedt szokás a gazdák közt - olvas-hatjuk a helyi lapban -, hogy a cselédeknek úgy készi-

tenek pálinkát, hogy a boltban megveszik a spirituszt s arra mégegyszer annyi vizet öntenek". /54/ A cselédek helyzete kiszolgáltatott és gyakran megalázó. 1894-ben egy özvegyasszony tesz panaszt a polgármesternél, mert Szekér Endre, tekintélyes gazda, leányát megerőszakolta. /55/

A cselédek Halason úgynevezett bennkosztos cselédek voltak, főleg nőtlen emberek, akiknek az útja a családalapítás után a napszámosok közé vezetett. Bérezésük igen alacsony. ^{A/}Halassal határos Kisszálláson a legényember bére benntartás mellett 80-100 korona. A kanászgyerek bére Halason benntartás mellett évenként egy szür, egy pár csizma, 60 - 80 korona, s nagyobb falka disznónál egy malac. /56/

Az 1876-os XIII. t.c. rendezi a gazda és a cseléd közötti viszonyt. A cselédtörvény szerint a cseléd szolgálatba lépésével "... a gazda háznépének tagjává válik", amelyik jogi formula a személyes függés megjelölésére szolgál. A cseléd nem volt választó és választható. Köteles volt a gazda által megállapított házi-
rendhez alkalmazkodni. Ez a teljes kiszolgáltatottságot jelentette.

A kiskunhalasi mezőgazdasági proletáriátus másik részét a mezőgazdasági munkások /napszámosok/ alkották.

A mezőgazdasági napszámosok három csoportjáról szokás beszélni: a summásokról, a mezei napszámosokról és a kubikosokról.

A summások csoportját számszerűleg nem lehet elkülöníteni. Az év egy-egy szakában főleg az aratás

időszakában, a bandagazda vezetésével csoportostól szerződtek el valamelyik nagybirtokra. Halasról főleg a bácskai nagybirtokokra jutottak el, de a békés megyei nagybirtokokon is többször arattak. Ezek az időszakos vándormunkások, mint látni fogjuk, nagy szerepet játszottak a szocialisztikus eszmék terjesztésében Halason.

Kialakult kubikos rétegről Kiskunhalason nem tudunk.

A tulajdonképeni napszámosok a halasi szegénység legnagyobb csoportját alkották. /A statisztikánk a mezőgazdasági munkás összefoglaló elnevezés alatt említi őket./ Szerződéses aratóként, részesmunkásként, vagy alkalmi napszámosként keresték kenyerüket. Helyzetük valamivel nagyobb szabadságot adott, mint a cselédé, hiszen nem tartoztak a gazda "házi fegyelme" alá, de bizonytalanabb létet is. Ezt a szabadságot tehát erősen korlátozta az éhség kényszere.

Az ellátás nélküli napszámbérek a létminimumot jelentették csupán. A napszámbérek a századfordulón így alakultak:

Év:	Nyári napszám:		Téli napszám:	
	férfi:	nő:	férfi:	nő:
1896:	1,20 Ft.	0,80 Ft.	---	---
1897:	1,10 "	0,80 "	0,80 Ft.	0,60 Ft.
1898:	2,40 "	2,00 "	1,60 "	1,20 "
1899:	2,40 "	1,60 "	1,20 "	1,00 "
1900:	2,40 "	1,60 "	1,20 "	1,00 "
1901:	2,40 "	1,60 "	1,60 "	1,20 "
1902:	1,20 "	---	0,40 "	---
1903:	1,60 "	1,20 "	1,20 "	1,00 "
1904:	2,00 "	1,60 "	1,00 "	0,80 "
1905:	2,00 "	1,60 "	1,00 "	0,60 "
1906:	2,20 "	1,60 "	1,60 "	---

A polgármester erősen szépít, amikor a főispánhoz küldött jelentésében arról ír, hogy a "... szorgalmas, takarékos munkás évenként 280 - 300 forint bevételt is megszerezhet." /59/ Ha az 1897-es évet vizsgáljuk, s föltételezzük, hogy a téli napszám azonos az ősziével, a nyári pedig a tavasszival, valamint azt, hogy az év minden munkanapján dolgozhattak, akkor a férfi napszám ellátás nélkül maximum évi 297 forint. Természetesen ezek a feltevések irreálisak, de még inkább a polgármester állítása.

A gyermek és női napszám még alacsonyabb. Általában a férfi napszámbér 50-65 %-át kapták.

Az agrárproletár számára létfontosságú az aratás. Embertelen, megfeszített munkával ekkor kereshetik meg maguk és családjuk számára a szűkös évi kenyeret. Aratáskor az arató díja konvenció mellett 1/11-ed, 1/12-ed rész. Néhány évben előre megegyeztek, s meghatározott mennyiségű búzáért arattak. /Váratlan rossz termés esetén a gazda általában megsemmisíti az előzetes megállapodást, s részért arattak./ 1905-ben 8 q búza járt páronként, 1906-ban pedig 12 q. /60/

A mezőgazdasági munkások bérvizonyaiban számos feudális vonás, a ledolgozási rendszer több maradványa is megtalálható. 1904-ben minden arató a maga kenyerén hat kaszás napot külön is tartozott szolgálni, napi 1,20 forintért. /61/

1898-ban a polgármester bevallja: "A munkással gyakran olyan munkát is végeztetnek, amely a törvény szerint nem jogos. Így az aratással kapcsolatos ingyenes, vagy a

szk
p.!

napi munkabéternél olcsóbb, s az aratás előtt elvégzendő munkákat: kaszálást, kapálást, stb," /62/ Ezt még a polgármester is haszonlesésnek nevezi.

665
Jé!
A munkás teljes kiuzsorázása természetesen nem csak az aratáskor tapasztalható. Az alábbi munkaszerződést 1904-ben, 3 hold szőlő megmunkálására kötötték. A szőlő teljes megmunkálása mellett a tulajdonos a következőket is kikötötte: "Ugy a külső, mint a városi háznál a tulajdonos felhívására köteles vagyok mindennemű munkát elvégezni. Ugyszintén a tulajdonos szőlőbeni nyaralásakor a teljes kiszolgálást, az azzal járó egyéb teendőket is díjazás nélkül ellátni. Női családtagom a nagymosást, koszt és 80 fillér díj mellett vállalja, minden más alkalmával azonban ingyen, csupán kosztért köteles kisegíteni." /63/ Az ilyen munkaszerződés szinte jobbágyi függőviszonyt hoz létre, sőt rosszabb annál, hiszen meghatározatlan számú robot-napot követel.

A napszámos a törvény betűje értelmében a törvény előtt egyenlő urával. Gyakorlatilag azonban nemcsak gazdaságilag, hanem jogilag sem voltak egyenlőek a birtokos osztállyal, mert a valóság azt bizonyítja, hogy a bírászkodás is sokat megőrzött a feudális maradványokból: a jogászi karban, a bíróságokon, a polgármesteri hivatalban, mindenütt, ahol a munkás-birtokos peres ügyeit intézték a nagybirtokosok, illetve azok képviselői ültek. Ennek igazolására vizsgáljunk meg néhány olyan peres ügyet, amikor - a törvény előtt - a birtokosoknak lett igaza:

Dr. Nagy Dezső földjén Józsa Sámuel ispánnal kötött aratási megállapodás értelmében a földmunkások 8 q búzát és 4 q tavaszt kapnának. A termés azonban nem lett meg-

és ami-
ért
a munkás
nem kaphat
igaz-
ságos
várt?
Dr. Dezső ügyvéte!

felelő, ezért csak a 11. részt adja meg a birtokos. Általános, hogy a munkaidő kiesést is a munkással fizetetik meg. Babó Benő földbirtokos nem hajlandó fél nap napszámbért kifizetni, mert az eső miatt nem dolgoztak. Előfordult az is, hogy a munkaadó egy-két hétre fogadja fel a munkást, de előbb elbocsájtja. Mindezt minden következmény nélkül megtehették. Ötvös Oszkár birtokán az aratási szerződésből" kifelejtették" a kenyér konvenciót. A földbirtokos megbízottja ezt mondta amikor a munkások aláírás előtt észrevételezték: "a gazdám jó embör, biztosan megadja". Ezt a polgármester előtt is bevallotta, mégis elutasították a panaszos munkásokat. /64/

Mindezek után felvetődik a kérdés, hogyan tekintsük a 19. század végére kialakult réteget, a gazdag parasztok és a nagybirtokosok külön munkásait? Alapvetően a tőkés társadalom bérmunkás osztályához tartoztak, de sok tekintetben a feudalizmus korának zselléreihez is közel álltak. Érdekelt tehát e réteg a feudális maradványok felszámolásában, de ugyanakkor a tőkés kizsákmányolás nagy tömegüket a kapitalizmussal is szembeállította. A kizsákmányolás fokozódása, tehát a munkásosztály elnyomorodása, a kapitalizmus elkerülhetetlen velejárója. Szembetűnően érvényesül ez a folyamat a mezei napszámosok tömegénél is.

E helyzet kialakulása akkor kezdődött Kiskunhalason, amikor a közlegelők felosztásánál a zselléreket kisemmizték a gazdagabb parasztok. Állatállományuk további fenntartása lehetetlenné vált, s a kialakult

helyzet arra kényszerítette őket, hogy megélhetésük érdekében munkaerejüket bocsássák áruba. Az állatállomány elvesztése, az adók rohamos növekedése miatt ugyanis egyre nagyobb tömegben és egyre rohamosabb mértékben voltak kénytelenek megválni apró földjeiktől.

A századforduló korára e paraszti réteg számára a következő lehetőségek maradtak: vagy éhen pusztul, vagy kivándorol. A kivándorlás nem lehet megoldás. Bár a XIX. század utolsó harmadában mintegy fél-millió ember vándorolt ki Magyarországról, Kiskunhalasról elenyészően kevés számban, 1908-ig mindössze öten. /65/ Az agrárproletárok az egyetlen reális lehetőséget választották Kiskunhalason: a társadalmi-gazdasági harcot. Epolitikai küzdelmek gazdasági gyökere tehát a közlegelők antidemokratikus felosztásával elindított agrárfejlődésben, a mezőgazdaság kapitalizálódásában s ebből fakadóan a zsellérek és szegényparasztok fokozott elnyomorodásában keresendő. Ehhez járultak a feudális maradványok s a mezőgazdasági válságok súlyos következményei.

Kiskunhalason az agrárproletárok nem szétszór-
tan, hanem viszonylag koncentráltan éltek. a városban,
hiszen a tanyákon a birtokosok /kis és középbirtokosok/
egy része lakott. E viszonylagos koncentráltság~~az~~ az
agrárproletároknak, szervezésüket is megkönnyítette.
Elindítói nem voltak az agrármozgalomnak, de a fent
ismertetett társadalmi-gazdasági tényezők lehetővé~~ték~~
tették, hogy az 1890-es években befogadják, s a kör-
nyéken terjesszék a szocialisztikus tanokat.

III. Az ellenzékiiségtől a munkásegylet létrehozásáig:
/1860 - 1895/

A századfordulóra a falvakban két ellentmondás alakult ki. Az egyik: az egész parasztság ellentéte a földbirtokos osztállyal, harc a feudális maradványok megszüntetéséért, a földért. A másik: a nincstelen agrárproletárok és a szegényparaszatok ellentéte a bér-munkát kiuzsorázó jómódú parasztsággal. A helyi társadalmi küzdelmeket tekintve ez az utóbbi ellentmondás dominált 1867 után. 1867 előtti parasztmozgalmak ~~százezete~~ során a parasztság az önkényuralmi rendszer ellen lépett fel.

A kiegyezés előtti parasztmozgalmak ország-szerte, így Halason is bizonyították, hogy a néptömegek vállalták továbbra is a harcot a független demokratikus Magyarországért. Amikor 1860 őszén kihirdették a városban az októberi diplomát, az összegyűlt lakosság leszaggatta a pénzügyőrség és a csendőrség címerét, szétszórta a fogyasztási adóbérlők iratait. /66/ "A Kunság népe - írta a hatodik csendőr ezred jelentése -, amely eddig kifogástalanul viselte magát, ujabban izgatók befolyása alatt kihágásokra kezd hajlandóságot mutatni". /67/

1861 februárjában a kiskunhalasi parasztok vásár idején összetűztek a pénzügyőrökkel, akik a helybeli hatóságokat hívták segítségül. A katonák néhány embert megütöttek. Erre több száz ember "Éljen Kossuth, éljen Garibaldi!" kiáltással a katonákra tört. /68/ A nemzeti, a demokratikus érzés mellett a kiépülő polgárosodott

közigazgatás, állam egyre fokozódó terhei a parasztság egészét mozgósította, hiszen a helyi gazdag parasztok is szembenálltak az abszolutizmussal, a feudális földbirtokosokkal, őket is érzékenyen érintették az adóterhek. A halasi kulákság 48-asságáról már irtunk. Valójában a kiskunhalasi kulákság csak saját érdekeit tekintette, s a kiegyezés után viszonylag gyorsan beépült a 67-es rendszerbe. Az egyre feszítőbb társadalmi ellentétek is közrejátszottak abban, hogy a gazdag parasztság "engedett a 48-ból". A városi közigazgatás a 67-es rendszer hű kiszolgálójává vált. Váry polgármester ismertetett karrierje hűen példázza ezt.

gyűjtemény
sor!
Igy 1867 után fokozottabban a parasztság rétegei közötti harc válik egyre élesebbé Kiskunhalason. Az első két fejezetben elmondott tények alapján a városban is igaz amit Révai József az alföldi mezővárosok, különösen a Jászság és a Kunság városainak fejlődéséről megállapított: /69/

2
A parasztság ugyan korán felszabadult, szabad földhöz jutott, de meg kellett váltania a földesúri terheket. Ez később előjogot jelentett, s a XIX. század hatvanas éveiben, amikor a hatalmas közlegelőket felosztották, földbirtok monopóliumot eredményezett, mégpedig azoknak a gazdáknak monopóliumát, akiknek elődei már a feudalizmusban is szembenálltak a zsellérekkel. "Nem a paraszti szolidaritás, hanem a parasztság rétegeinek az érdekelentéte volt az, amelynek jegyében a föld szabaddá tétele, a megváltás történt" - írja Révai. Ezért nem találhatott

egymásra 1867 után a város parasztsága, ezért válik a paraszti rétegek közötti politikai harc egyre élesebbé. E társadalmi küzdelemben Kiskunhalason az agrárproletáriátussal szövetséges kisbirtokos, kisbirtokos-napszámos rétegek álltak szemben a gazdag parasztsággal, s a hozzájuk csapódó középparasztsággal. A harc középpontjában a XIX. század végén és a XX. században egyaránt a földkérdés, s az ezzel szorosan összefüggő következetes polgári átalakulás igénye állt. Ilyen polgári demokratikus jellegű feladat megoldásáért folytatott harc vezetője is csak a munkásosztály lehetett. A város egyoldalú gazdasági fejlődése azonban azt eredményezte, hogy ipari proletariátus nem alakult ki. Így Kiskunhalason is, mint általában az agrárjellegű vidékeken - ipari munkásság hiányában - a helyi mozgalom legkövetkezetesebb tömegét a nincstelen agrárproletárok és szegényparasztok alkották.

Az 1860-as években a legelő felosztás során kisemmizett parasztság mindinkább levált a gazdag parasztságról és saját követeléseinek kezd hangot adni. 1863-ban a kisbirtokosok s a városban élő birtoktalanok a kétségbeesés szélén álltak. A népharag a tagosítást leginkább követelő, Berki János ellen fordult, kinek házáat felégették. /70/ A szegényparasztság és az agrárproletariátus azonban még nem merte olyan radikális fellépésre elszánni magát, mint ahogyan a kecskeméti vagy félegyházi társai tették. Nincs tudomásunk arról, hogy a félegyházi szegényparasztság 1867 előtt kibontakozó pusztakereső mozgalmával vagy Asztalos János mozgalmával a halasi szegénység közvetlen kapcsolatot

Tram
all!

Itt
használt
munkás
juttatás
adott, csak
szegény
agrárprolet
alkotmány
alkotmány

Ami
kellene
és az
szegény
munkás
munkás
munkás

Ami
munkás
munkás
munkás
munkás

teremtett volna. Az aktív ellenállásig a város szegénysége még nem jutott el. A nincstelenek egy része kivándorlásra gondolt. Hrabovszky Zsigmond helytartó tanácsos jelentése szerint Cuza román fejedelem a magyarországi bevándorlóknak előnyös feltételek mellett földet oszt. Az Alföld néhány városában, többek között Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Halason mozgalom indult meg a kivándorlás érdekében a 60-as évek elején. /71/

Hogy Romániába kivándoroltak volna, arról nincs tudomásunk, de a város politikai hangulatát jól szemlélteti az ismertetett jelentés. A parasztság egy része kérvényezés útján próbálta igazát bizonyítani. 1864-ben írt kérvényük hatására a Helytartó Tanács királyi biztost küldött ki a tagosítás felülvizsgálására. Szamosy Lajos királyi biztos az "Értelmesebb osztálynak" ad hitelt, s a tagosítást teljesen jogszerűnek itéli. /72/

A szegénység számára természetesen nem jelenthetett megoldást a kivándorlás, s a kérvényezés is csupán az elégedetlenség bátoratlan és eredménytelen kifejezése volt. A városban felhalmozódó társadalmi feszültség azonban hozzájárult ahhoz, hogy az 1867-es rendszert a halasi gazdag parasztság olyan könnyen elfogadta, hiszen szilárd elnyomó apparátus kiépülését remélhették, amelyet /szükség esetén/ fel lehet használni az elégedetlenkedő városi szegénység ellen is. Nem véletlen tehát, hogy a parasztság szegényebb rétegei és a helyi közigazgatás közötti ellentét egyre nagyobb. Nyilvánvaló, hogy ez az ellentét a társadalmi rétegek közötti ellentmondásból fakad. 1875-ben így ír erről a polgármester: "....ismeretlen

egyének személyes érdekből hamis híreket terjesztenek, amelyeknek célja, a polgár és az előljáróság közt létező békés egyetértést megingatni." A polgármester szerint "... különösen a kisbirtokosok lázadoznak, akik a városi és az országos terhek alóli felmentésüket kérik azokból, mert ők szegények." A polgármester égre emelt szemmel kesereg arról, hogy a "...a város dísze volt eddig a társadalmi egyetértés." /73/

1883-ban találkozunk az első adattal, amikor az agrárproletárok közösen léptek fel a munkaadó ellen. A város határában, Furó Lajos birtokán bukovinai csángók arattak. "A nemzeti felbuzdulást" mutató Furó Lajosról hamarosan kiderült, hogy haszonleső, nem akarta kiadni a konvenciót. Ezért Kerekes Mihály biztatására 1883 július 2-án megtagadták a munkát. A visszaélés annyira nyilvánvaló volt, hogy a polgármester kénytelen a birtokost a járandóság kiadására kötelezni. /74/ Ez volt az első "aratósztrájk" Kiskunhalas határában. A harkai csángók fellépésének eredményességét magyarázza, hogy közösségben éltek. Sztrájkjuk, ha egyenlőre egyedi jelenségnek is mondható, emlékezetes maradhatott a kiskunhalasi agrárproletárok számára.

A halasi agrárproletárok aktivizálódása azonban csak az 1890-es években következett be. Ahhoz, hogy az elkeseredés szülte ösztönös megmozdulások osztályharcos tartalmat kapjanak szükségszerű, hogy az agrárproletáriátus kapcsolatba kerüljön az ipari munkássággal, hogy megismerje a munkásosztály tudományosan megalapozott szocialista elméletét.

*Tulajdonképpen
minem lehetne képezi!*

A magyarországi szocialista földmunkás mozgalom kialakulásához a döntő lökést az MSZDP 1890. decemberében összeült ~~első~~ első kongresszusa adta meg. "Főként azzal gyakorolt hatást a földmunkásokra, hogy osztályharcos politika mellett tett hitet, hogy egyáltalán foglalkozott a falusi szegénység bajaival, és azzal, hogy a fennálló viszonyok gyökeres megváltoztatását tűzte ki célul." /75/ Az 1890-es kongresszus után lángralobbant a viharsaroki szegénység mozgalma. De ez a mozgalom nem szűkölt le a Viharsarok területére. A szocialista agitáció a mezei munkások nagy táborát hódította meg a szomszédos területeken, az Alföldön, s a Dunántúl egyes vidékein. A viharsaroki mozgalmak hatására kezdődött meg a földmunkások szervezkedése Kiskunhalason is.

Már utaltunk arra, hogy a kiskunhalasi agrárproletárok - különösen az aratás idején - távolabbi vidékeken is vállaltak munkát. Így jutottak el a részes aratók Csongrád megyébe is. Itt a viharsaroki földmunkásmozgalom centrumában, Hódmezővásárhelyen kerültek kapcsolatba a földmunkás mozgalommal. Így nyilatkozik erről Fazekas Gábor, a helyi mozgalom kiemelkedő személyisége, aki 1919-ben is jelentős szerepet vállalt: "1893-ban ötvened ^{szemmel} magával Bánfalva községbe szerződünk arató munkára gróf Károlyi birtokára. Hazatérőben Hódmezővásárhelyen haltunk meg, ahol az alföldi munkásmozgalmat Szántó Kovács János már elindította. Ott a piacon találkoztunk a vezetőkkel, akik szocialistáknak vallották magukat. Elláttak bennünket röpiratokkal és a Népszava c. ujsággal." /76/

Bánfalván is már 1891 óta beszélhetünk a földmunkások szervezett mozgalmáról, /77/ Hódmezővásárhely pedig különösen jelentős centruma volt a viharsaroki mozgalmaknak. Az agrármozgalmak központja a szigorú ellenőrzés s az üldöztetés következtében 1893-ban Békés megyéből Csongrád megyébe, Orosházáról Hódmezővásárhelyre helyeződött át. /78/ 1893-ban különösen erőteljes fejlődést mutat a mozgalom Hódmezővásárhelyen. Május 1 megünneplése, valamint a június 18-i tüntetés bizonyítja ezt. A Hódmezővásárhelyi földmunkások egylete 1894. januárjától a MSZDP hódmezővásárhelyi szervezetének tekinthető. /79/

A hazatért kiskunhalasi agrárproletárok is hamarosan szervezkedni kezdtek. A Hódmezővásárhelyi társaik javaslatára érintkezésbe léptek a Magyarországi Szociáldemokrata Párt központjával. A Budapestről érkezett válasz szervezkedésre és magasabb munkabér követelésére hívott fel. /80/ A halasi földmunkások abban az időben kerültek kapcsolatba az MSZDP-vel, amikor az 1894-es kongresszuson megválasztott új pártvezetőség - a gyakorlatban - osztályharcos politikát folytatott, a proletárok harcos megmozdulásaira támaszkodva akart a munkásosztály és a mozgalom számára kedvezőbb feltételeket biztosítani. Ennek érdekében szervezte meg a pártvezetőség 1894 végén, 1895 elején az országos méretűre tervezett mozgalmat, melynek célja az egyesülési, a gyülekezési, valamint az általános választójog kivívása volt. Az ország népét szavazásra szólították fel. Egy millió szavazólapot küldtek szét, valamint a párt felhívását: "Magyarország jogtalan népéhez" címmel. Ugy tervezték,

hogy a szavazóbizottságok a kitöltött szavazólapokat összegyűjtik, az eredményt a kormány elé terjesztik, s így próbálnak nyomást gyakorolni rá.

Ebben az országos méretű mozgalomban a halasiak is részt vettek. Házról-házra járva gyűjtötték a szavazatokat, egyúttal felszólították a cselédeket is, hogy magasabb munkabért követeljenek. /81/ Felvilágosító munkájuk eredménye az év utolsó napján szokásos cselédfogadáskor jelentkezett. A piactérre, a munkás és cselédfogadások színhelyére a polgármester kénytelen volt rendőrséget kivezényelni. "... a közrend és a békés polgárok védelmére". /82/

1895-ben az MSZDP erőteljes agitációs tevékenységet fejtett ki Kiskunhalason is: ellátta a helyi agrárproletárokat ujsággal és röpiratokkal. Az 1895. május 1-től napilapként megjelenő Népszava ebben az időben különösen bátor hangot használt: leleplezte a kormány terrorját, a fennálló rend visszasságait; ezért kedvelt olvasmánya volt a halasi szegénységnek is. Egyes adatok szerint a városban 28-an járatták a Népszavát, de kézről - kézre adták, s így jóval többen olvasták. /83/

Az írástudatlanok számára titkos összejöveteleken ismertették a párt lapját. /84/ A pártsajtó terjesztése 1895 elején jelentős volt. Erre Beniczky főispán leiratából is következtethetünk. A főispánhoz beérkezett jelentések szerint a város a Népszava és más nyomtatványok terjesztésének központja, s a bűnösök azonnali felkutatását követeli. /85/ A polgármester jelentésében panaszkodik: "Tudomásom szerint Halasra 1000 db. különböző röpirat, ujság érkezett, de 10 négyzetmérföldre

kevés a két biztos és a hat rendőr. Ha a nagyméltóságú belügyminiszter úr Budapesten a Népszava létezését nem gátolja, tünnünk kell a szabálysértéseket," - hangoztatja a polgármester. /86/

A polgármesteri jelentésből kitűnik, hogy nemcsak ujság, hanem röpiratok is szép számmal érkeztek Kiskunhalasra. 1895 februárjában Fazekas Gábortól a következő röpiratokat kobozták el:

- 32 db. Magyarország jogtalan népéhez,
- 49 " Mit akarnak a szocialisták?,
- 1 " Tőke és munka,
- 49 " Legyek és pókok,
- 5 " Jönnek a szocialisták. /87/

A már idézett polgármesteri jelentésből az is megállapítható, hogy a röpiratok rendszeresen érkeztek a halasi agrárproletárok címére. Februárban sikerült elkobozni a gyűjteményt. Márciusban azonban már lakonikus rövidséggel a következőket volt kénytelen jelenteni a polgármester: „Budapestről több száz röpirat érkezett, szétosztották őket." /88/ Kiskunhalason ezért először ítélték el izgatás és lázítás miatt földmunkásokat. A röpiratok osztogatásáért és terjesztéséért a curia 2-2 heti fogházbüntetésre ítélt négy helybeli földmunkást. /89/ A röpiratok a felvilágosító munkában játszott szerepük miatt voltak jelentősek, s ugyanakkor gyűlöltek az uralkodó osztályok számára. „Magyarország jogtalan népéhez!" című röpirat szerzőjét hamarosan vád alá helyezték. A röpirat nemcsak azért váltotta ki a hatóságok gyűlöletét mert rádöbbenette a proletárokat jogfosztottságukra, hanem azért is, mert a közelgő milleneumi elő-

készületeket bírálta. Alkalmas volt arra, hogy megzavarja a "rendet és összhangot". /90/

A fentiekből látható, hogy a halasi földmunkások a szociáldemokrata párt irányítása alatt aktív tevékenységet fejtettek ki. Az alig fél éves agitáció eredményességét maga a polgármester is elismeri: "Állandóan szaporodott a helyzetével meg nem elégedettek száma, egyre többen csatlakoztak a Hódmezővásárhelyről hazatért maghoz" - jelentette a főispánnak. /91/

Az idézett polgármesteri jelentés a Népszavát és az anarchista izgatókat teszi felelőssé a mozgalom terjedéséért. Az MSZDP irányításával dolgozó öntudatosabb földmunkások elsőrendű szerepet játszottak a szegénység mozgósításában. A nyomorban élő városi szegénység körében a szocialista agitáció termékeny talajra talált. "1894/95 tele különösen nehéz volt. A polgármester 800 családot említ, akik segélyre szorultak, s e célra 7 2.000 Ft.-ot kér a főispántól. /92/

A főispán 700 Ft. segélyt s 1500 Ft. kamatmentes kölcsönt küld október 1-i visszafizetési határidővel. /93/ Az ilyen intézkedések azonban nem jelenthettek megoldást, de még a baj tüneti kezelésének sem tekinthetők. Ezért is érthető, hogy a földmunkások és szegényparasztok közül egyre többen a szocialistákat tekintették érdekeik igazi védelmezőinek.

1894/95 tele nemcsak az agrárproletáriátust sújtotta, hanem a kis és középparasztság egy részét is. A rossz termés után különösen érzékenyen érintette őket

a sokfajta adó. A lázongást, amelyet a polgármesteri jelentés szerint a szocialisták vezettek az okozta, hogy a református egyház 20 %-kal felemelte az egyházi adót. /94/ A megkezdett végrehajtást abba kellett hagyni, olyan nagy volt a fölháborodás. A szocialisták a kisgazdák elégedetlenségét is felhasználva népgyűlést hirdettek, ahol a gazdák szép számmal megjelentek. A gyűlés napirendi pontjai:

- 1./ Az adóhátralék megszüntetése, beleértve az állami adót is,
- 2./ A közmunka eltörlése,
- 3./ Tiltakozás a hivatalos szervek erőszakos munkáselelőjárásai ellen. /95/

A földmunkásmozgalom bázisát - kezdetben - az agrárproletárok alkották. Az előbb ismertetett napirendi pontok~~ak~~ azonban azt bizonyítják, hogy az agrárproletárok, valamint a kis- és középparasztok egy része közösen lép fel. A földmunkások mozgalmába tehát a parasztság újabb rétegei kapcsolódnak be. Ilyen körülmények között szükségessé vált a legális munkásszervezet megteremtése. Erre ösztönzött az SZDP is, mely „Szabályzat a Magyar Szocialdemokrata Párt szervezkedéséhez a vidék részére” - címmel útmutatót dolgozott ki. /96/

A legális munkásszervezet megalakítása igen nehéz feladatnak bizonyult. 1895. januárjában Bánffy Dezső az "erős kéz embere" került a kormány élére. Első rendeletei a munkásegyletek szigorú ellenőrzését követelik. Szinte hihetetlen, hogy ilyen körülmények között sikerült a halasi földmunkásoknak egyletüket létrehozni.

A helyi földmunkások leleményesen jártak el: "A vezetők - írja a polgármester -, ^{hogy} a hatóság éberségét kijátszák, két részre osztották a munkásokat. Negyven, magát szocialistának valló munkás külön vált, a békésebb munkások pedig tömörültek, alapszabályt készítve folyamodtak a belügyminiszterhez, s az, Munkásegylet elnevezéssel engedélyezte a munkások egyletét."

Ezen egyletbe, a megalakulás után beléptek a szocialisták is." /97/ A polgármester, mikor az egylet engedélyezését javasolta, abban reménykedett, hogy sikerül a munkásokat megosztani. Kisérlete sikertelenül végződött.

A munkásegylet 1895-ben megalakult /csupán az évet lehet meghatározni a polgármesteri jelentés, valamint az egylet bélyegzőjének dátumjelzése alapján./.

A legális munkásszervezet létrehozásával /amelyet az MSZDP helyi szervének is tekinthetünk/, lezárult a kiskunhalasi földmunkások mozgalmának első korszaka. E szakasz a népi demokratikus megmozdulásoktól a szocialista tanok tanulmányozásáig ivelt. Az 1891-től 1895-ig tartó viharsaroki mozgalmak időszaka alatt a kiskunhalasi agrárproletárok kapcsolatba kerültek a viharsaroki földmunkások mozgalmával, s az MSZDP-vel is. Az osztályharcos pártvezetőség által szervezett megmozdulásokban erőteljesen bekapcsolódtak. Egyes adatok szerint a város a sajtóterjesztés egyik központja lett 1894/95-ben.

A kialakult mozgalom a földmunkások és a szegény-parasztok mozgalma volt. Mozgalmuk jellegét, céljaik, követeléseik határozzák meg. A már elmondott tények alapján ezeket a következőképpen összegezhetjük:

47 fo
Ellenkezes
munk

7. sz. sz. sz. sz.
sz. sz. sz. sz.
sz. sz. sz. sz.

- 1./ A bérek emelése / napszámbér, cselédbér/,
- 2./ A szegényekre kivetett adó csökkentése, illetve eltörlése.
- 3./ A robotszerű közmunka megszüntetése.
- 4./ A munkások szervezkedési jogának elismerése.
- 5./ A munkássajtó szabad terjesztése.

Ezek a napi követelések elsősorban a tőkés kiszákmányolás korlátozását, s a demokratikus szabadságjogok biztosítását követelik. Így a mozgalmuk polgári demokratikus mozgalomnak tekinthető, bár a követelések a későbbiek során egy szocialista program részét is jelenthetik. Mint látni fogjuk a halasi mozgalom jellegét a későbbiek során a helyi osztálybázison kívül megszabja az is, hogy milyen irányítás alá kerül.

1895-re a helyi munkásság nagy utat tett meg: önálló politikai tényezővé vált az agrárproletáriátus Kiskunhalason.

IV. Az elkecsereedett harc évei. /1897-1898./

1895-1896-tól a földmunkások törekvése az volt, hogy szervezkedésüket országos méretűre szélesítsék, hogy követeléseiket részletesen kidolgozzák. Ennek az országos igénynek az SZDP 1895. decemberi országos pártgyűlésén a kiskunhalasi küldöttek adtak először hangot, akik követelték: "A kongresszus mondja ki, hogy legkésőbb egy év lefolyása alatt egy mezei munkáskongresszus hivandó össze." /98/ 1894-1895-ben a kiskunhalasi szocialisták és a SZDP központja között intenzív kapcsolat jött létre. Evvel magyarázhatjuk, hogy a város földmunkásai a párt keretein belül próbálták megszervezni mozgalmukat. *h*

1895-1896-os években azonban a hivatalos szociáldemokrata politika és a helyi földmunkások politikai nézetei fokozatosan eltávolodtak egymástól. Az SZDP irányvonala 1896 eleje óta gyökeresen megváltozott. A Bánffy-kormány fokozódó terrorjától tartva "békés politikát" alkalmaz, s az osztályharc fejlődését igyekszik korlátok közé szorítani. Tehát az MSZDP-ben győzött az opportunizmus. A mezőgazdasági proletáriátussal azonban 1896-ban Kiskunhalason nem lehetett békés mozgalmat csinálni, a társadalmi ellentmondások sokkal kiélezettebbek voltak ennél. az 1896-os események hűen bizonyítják ezt. Az MSZDP "békés politikája" és a helyi földmunkások energikus, harcoss megmozdulásai között már 1896-ban nyilvánvaló a különbség.

1896. márciusában nélkülözések közepette átvészelt tél után az agrárproletárok tüntetés-jellegű felvonuláson a polgármestertől "... hangos szóval munkát és kenyeret követeltek". /99/ Bérharcuk is egyre határozottabb lett.

Májusban a munkásegyletbe tömörült napszámosok a napszámbért 1.- Ft.-ban állapították meg, s követelték a 8 órásh munkaidőt is. /100/ Az ipari munkásoktól átvett 8 órásh munkaidő jelszava az adott körülmények között irreális követelés volt. Sokkal jelentősebb a megvalósítható bérkövetelésük. Arról maguk próbáltak gondoskodni, hogy ne csak követelés maradjon. Megakadályozták azokat a munkásokat a munka vállalásában, akik az általuk megszabott 1.-Ft. bérminimum alatt akartak dolgozni, s tettelegességre is sor került. /101/ Az emberibb igényeket kielégítő napszámbérek követelése mellett, mint titkos rugó működött és mozgósított a földéhség is. Az alföldi agrármozgalmakra, így a kiskunhalasira is általában jellemző, hogy a leghatalmasabb mozgatóerő a földszerzés vágya volt. Ezeket a törekvéseket szóltatja meg a földmunkások kérvénye, amelyben kéri a városi tanácsot, hogy a város kunfehértói birtokából adjon bérbe legalább 100 holdat. /102/ Figyelemre méltó, hogy majd egy évvel a ceglédi kongresszus előtt - ahol kérték a kinestári birtokok, nagy latifundiumok méltányos feltételek melletti bérbeadását -, a halasiak hasonló követelésekkel álltak elő. A nagy gazdák, ellentétben az ország többi földbirtokosával, eddig alig méltatták figyelemre a földmunkás szegénység mozgalmát. Most az agrárproletáriátus bérharcának, a földosztó eszmék terjedésének hatására egyre nagyobb aggodalommal szemlélik a szocialisták tevékenységét. Eddig csupán az országos eseményeket is ismerő polgármester aggódó jelentéseiből értesülünk a földmunkások megmozdulásairól. Most már a helyi

ujság is egyre több figyelmet szentel mozgalmuknak. "Az önállóságra törő igazi, jó munkást ..." állítják példaképül. A demagógia mellett a szocialisták elleni agitációjukhoz fölhasználják a földmives szegénység egyes tagjainak vallásosságát is. Az ujság idézi az egyik elkeseredett földmunkást, aki "... ezt az égbekiáltó jel-szót hangoztatta a templom előtt: Le az Istennel, föl a napszámmal! Ezeket a házaselet szentsége sem üdvözli^{it}. Nem szent nékik sem nemzet, se haza, sem Isten, sem ember." /103/ Azok a propaganda frázisok szólalnak itt meg, amelyeket a burzsoázia a Kommunista Kiáltvány megjelenése óta napjainkig szajkóz. A helyi burzsoázia a földmunkások elleni küzdelemben természetesen felhasználta "kellék-tárának" egyéb eszközeit is. Az erélyesebb fellépést az agitativ hangú demagógiát az engedmények politikájával váltogatja. Az egyik gazdag kereskedő-birtokos, Hoffmeister Mór 68 cselédjét utaztatja saját költségén a budapesti kiállításra. A helyi lap leplezetlenül bevallja a célt, s így kommentálja: "Ez olyan tett, mely magában rejti a legnagyobb dicséretet, és amely egyike azon legalkalmasabb szerekek, melyekkel a szocializmusnak elejét lehet venni." /104/ A nagygazdák más, hatékonyabb eszközöktől sem riadnak vissza. "A gazdák egy része - emlékezik vissza Fazekas Gábor -, az első sikerek hírére bolykottálták a munkásság vezetőit, azokat munkára nem hívták." /105/

Az elmondottak után bizonyítottnak látszik, ^{hva} ~~(amit~~
~~a fejezet első soraiban megállapítottunk:)~~ az egyre inkább
^{szocialista} ~~partvezetőségtől~~ a kiskunhalasi

földmunkások előbb-utóbb eltávolodnak. 1896 őszén az országos földmunkás mozgalomnak feleletet kellett adnia arra a kérdésre, hogy ki vezesse a mozgalmat: Várkonyi István-e, a maga radikális módján, vagy a pártvezetőség? A kérdésre Kiskunhalason 1897 elején adták meg a választ.

szem. Várkonyi Istvánnal 1896 őszén kerültek közvetlen kapcsolatba a kiskunhalasi földmunkások. A Földmivelő című lapjának 1896. október 16-i számában számol be tapasztalatairól a "Halasi anarchista" című cikkében. Egy magát anarchistának valló járásbírósi hivatalnokot Klein Ödönt támadja. Kleinnek különösen erős befolyása lehetett ebben az időben a helyi munkásszervezetre. "Klein olyan egyéneket tart Budapesten jó szocialistának - írja Várkonyi -, akik csak azért vallják magukat szocialistának, hogy a kormánynak szolgálatot tehessenek." /106/ Várkonyi megállapítását látszik igazolni egy polgármesteri jelentésre adott főispáni válasz. E szerint Klein "... felsőbb helyen ismerős". /107/

Az MSzDP azonban 1896 őszén még úgy vélte, hogy Kiskunhalason szilárd bázissal rendelkezik. Ezt látszik bizonyítani az a tény, hogy jelöltet állít a városban, Bokányi Dezsőt, aki részt vesz a parlamenti választások küzdelmeiben. Bokányi Dezső a munkások kedvelt szónoka volt, Fazekas Gábor mégis keserűen panaszolta, hogy tizen jelölték, de csak három szavazatot kapott. /108/ Az 1896-os választások eredménye érthető lesz akkor, ha figyelembe vesszük, hogy Kiskunhalas 17.000 lakosából csupán 931 szavazhatott. /109/ A választások éppen ezért voltak különösen jelentősek, mert újabb tömegek döbben-

tek rá a kiáltó igazságtalanságra: az ország vezetéséből teljesen kisémmizettek, s egy maroknyi csoport tartja kezében a hatalmat. Ezzel is magyarázható, hogy a frázisokat szavaló jelöltek beszédét lépten-nyomon félbeszakította a tömeg, és "... munkás jelszavakat kiabált. A földmunkások saját érdekeiket tolták előtérbe" - panasolta a polgármester. /110/

Ilyen feszült volt a politikai légkör 1896 végén, 1897 elején. 1897. év az agrárszocialista mozgalmak újabb fellángolásának éve volt országszerte. A halasi szegények januári tüntetése szinte előre jelezte a forrongás évét. A földmunkások számára különösen kegyetlen évszak a tél, az utcára kényszerítette őket január 3-án. Január 2-án Sajtos Imre, Lázár Sándor és Kazai József - a földmunkások vezetői -, kérték a polgármestert, hogy "Egy jobb jövő és jobb megélhetési viszonyok kivívása érdekében" felvonulást, illetve a kérvény szóhasználatával: "körmenetet" tarthassanak. /111/ A kérvény átnyújtói kijelentették, hogy a betiltás ellenére is megtartják felvonulásukat.

400-500 ember a Marseillaiset énekelve vonult január 3-án a város központja felé. A tömeg egyre nőtt, s hamarosan elérte a 3000 főt. /112/ A rendőrség nem mert beavatkozni, a polgármester azonban kétségbeesett sietéssel egy század gyalogost kért és kapott Szabadkáról. /113/ A megérkezett katonaságnak sikerült a tüntetést széteszlatnia, a zászlókat pedig erőszakkal elvennie. /114/ A katonaság azonban nem félemlítette meg az agrárproletárokat. A tüntetés másnapján több tucat ember,

zsákokkal a hóuk alatt a városháza elé vonult, élelmet követeltek éhező családjuk számára. "A munkások az ingatlan vagyonbani részesedést is követelték" - írja a polgármester. /115/ Ujra találkozunk tehát - még erőteljesebben, mint 1896-ban - a földosztás követelésével.

A polgármesteri jelentés ekkor már 180-200 főre becsüli az "elszánt szocialisták" számát. /116/

A tüntetés után a helyi lap riportere felkereste Váczi Jánost, a szegénység egyik vezetőjét. Váczi elkeseredetten nyilatkozott: "Nagyon különös uram, hogy szabadelvűeknek, függetleneknek megengedi a város előljárósága a tüntetést, az orditozást, a választási mocskolódást, piszkolódást, pénzvesztegetést, a fej és ablakbeverést, egymásra lövöldözést, s nekünk nyomorult munkásoknak, akiknek most télen betevő falatunk sincsen, az ártatlan sétát is megtiltották." /117/

A város urai példát akartak statuálni a tüntetés után. Elhúzódozó bírósági eljárás során 26 munkást ítélték több hónapi börtönbüntetésre. /118/ A város képviselő-testülete pedig elhatározta, hogy csak a rendőrkapitány javaslatára utalható ki inségsegély. Elhatározták azt is, hogy a szocialisták ellen " társadalmi" úton lépnek fel, ezért létrehozták a Gazdakört. /119/

A város földmunkásainak elkeseredett megmozdulása után került sor a budapesti és a ceglédi földmunkás kongresszusra. A pártvezetőség, hogy Várkonyit megelőzze, 1897. jan. 31. és február 2. között tartotta meg kongresszusát. A kongresszuson kevés helység képviseltette magát. A halasiakat Szombati József, a munkáskör

elnöke képviselte. /120/ Szombatiról a kevés adat birtokában egyértelmű véleményét mondani nem tudunk. Az bizonyos, hogy a tüntetés szervezésében nem vett részt, /121/ és 1897 nyarán már a radikális Sajtos Imre a kör elnöke.

/122/ Szombati József részvétele a budapesti kongresszuson azt bizonyította, hogy az MSZDP vezetőségének még volt

Ne így!
~~meg~~ befolyása Kiskunhalason. Az opportunistá pártvezetőség által összehívott kongresszus helyes határozatokat hozott ugyan, de egy percig sem gondolta komolyan a pártvezetőség e határozatok megvalósítását. Elsőrendű feladatának azt tekintette, hogy a földmunkásokat kivonja Várkonyi befolyása alól. Ennek ellenére a halasi földmunkások elküldték képviselőiket Ceglédre is. A ceglédi kongresszuson 1897. februárjában Fazekas Gábor képviselte a halasi földmunkásokat. Felszólalásában többek között a következőket mondta: "... a szavazati jog kétélű fegyver és megszerzése arra szolgál, hogy a most fennálló társadalmi különbséget kiegyenlítsék. Ha mi megnyernénk, tudom, nem bocsátanának úgy áruba, mint tették ezt a képviselőválasztások alkalmával sokan." A helyi földmunkások nevében kijelentette: Utánozni fogjuk azokat, akik kényszerítették munkaadójukat olyan fizetésre, melyből ők családjukkal tisztességesen megélhetnek". /123/

Ez a felszólalás sajátos kettősséget mutat. Az előbbi idézet a pártvezetőség propagandájának hatását bizonyítja, amennyiben az általános választójog mindenhatóságát hirdeti, a megszerzésétől várja a "társadalmi különbséget kiegyenlítését." Ugyanakkor, a bérharc jövőben követendő taktikáját igen radikálisan határozta meg Fazekas Gábor.

A két földmunkás kongresszus nem segítette Kiskunhalason a földmunkásmozgalom egységének kialakulását. A polgármester sajátos módon, különbséget tesz szocialisták és "józanabb" földmunkások között. /124/ A két csoport között az összeütközést május 1 megünneplésének módja váltotta ki. A földmunkások egy része május 1 harcos megünneplését akarta. "A többi munkás úgy határozott, hogy május első napját megtartják mint ünnepet, dologra nem mennek, de gyűlést nem tartanak." /125/ A "józanabb földmunkások", valószínűleg a pártvezetőség hívei. Ők szervezték meg a pártvezetőség kezdeményezésére azt az akciót, amelynek nyomán május 30-án 11 helységről, köztük Kiskunhalasról is, petíciót nyújtottak be a miniszterelnöknek. Az aláírások által nyomatékosított petíció hangsúlyozza: "... kifejezzük a munkásosztály azon követeléseit, amelynek teljesítése hozzájárul a társadalom testében észlelhető forrongás lecsillapításához." Ezek után nyolc pontban sorakoznak a követelések: általános, titkos választási jog, gyülekezési és gyűlési szabadság, az alföldi kivételes állapotok megszüntetése, a cseládtörvény eltörlése, rövidebb munkaidő, munkást védő törvények, fokozatos adózás, a minimális munkabér megállapítása. /126/ Ezek a követelések jórészt fontosak, a való társadalmi feszültségeket tükrözik. Mégsem bizonyultak elégségesnek ahhoz, hogy a halasi földmunkásokat megtartsák a SZDP keretein belül. 1897 nyarára a helyi földmunkások is Várkonyi mögé sorakoztak fel. Az okokat kutatva, azokat az alábbiakban összegezhetjük:

Min? /

a./ A helyi radikalizálódó földmunkásmozgalmat nem elégítette ki a petíciók módszere. Váczi János idézett nyilatkozata is bizonyította, hogy nicsen^pnek illúzióik a burzsoá parlamentarizmussal szemben, s így követeléseik radikálisabb úton történő megvalósítását akarták.

b./ A ceglédi kongresszus először fogalmazta meg a földosztás gondolatát. Bár a mozgalom Kiskunhalason is az agrárproletárok mozgalmának indult, az idők során több kis- és szegényparaszt csatlakozott hozzájuk, különösen 1897-ben. Maga a polgármester vallotta be, hogy a szegényparasztok a "radikális szocialistákhoz abban a reményben csatlakoznak, hogy ezek földosztást vivnak ki". /127/ Földosztó programot pedig nem volt hajlandó meghirdetni a MSzDP.

1897 nyarán kirobbant aratósztájk már tavasz óta érlelődött. A városi szegénységet mozgósító, irányító szerv mindinkább a Munkásegylet lett. A polgármester így jellemzi: ".... szabályzata ellenére minden alkalmat megragad a szocialisztikus, anarchisztikus és egyéb felforgató tüntetésekre, magát mintegy azzal azonosítja." /128/ Vári Szabó István polgármester szavaiból nyilvánvaló, hogy 1897 tavaszán a radikális földmunkásoké a vezető szerep Kiskunhalason, akik a Munkásegylet vezetését is kezükbe vették.

Ilyen előzmények után 1897 nyarán - minden óvintézkedés ellenére - kitört az aratósztájk. A sztájk az Alföld és a Dunántúl 14 megyéjére, helyenként egész járásokra terjedt ki, tehát nem elszigetelt, hanem országos jellegű megmozdulás volt. Bizonyítható, hogy

a környék földmunkásai között laza kapcsolat alakulhatott ki, a feltételezhetően kölcsönösen tájékoztatták egymást. Januárban Váczi Jánost és Sajtos Imrét, a halasi földmunkások két radikális vezetőjét Bácsalmáson tartóztatta le a helyi rendőrség. /129/ Feltehetően a kiskőrösi földmunkásokkal is kapcsolatot tartottak. /130/

1897 nyarán, az aratáskor, 500 földmunkás lépett sztrájkba Kiskunhalason. A sztrájkolók kedvezőbb aratási szerződést tudtak kicsikarni, hiszen a szokásos rész helyett búzát kaptak, előre meghatározott mennyiségben, s egy időre a robotszerű közmunka is megszűnt. /131/ Az aratósztrájkot az elért eredmények mellett azért is nagyra kell értékelnünk, mert először alkalmazták a halasi földmunkások, tömegesen, a proletáriátus harci módszerét. Az aratósztrájk másik, igen fontos kísérőjeleségéről is be kell számolnunk. A halasi földmunkások ugyanis nemcsak bérharcot folytattak, hanem támadták a hivatalos rendet, s az azt képviselő elnyomó apparátust. Julius végén a rendőrök valósággal menekültek a népharag elől. "A rendőrséget teljesen sakkba tartotta a rendőrhivatal előtt naponta demonstráló felzúdult tömeg" - jelentette a polgármester. /132/

A megrémült polgármester távirati úton katonaságot kért, hogy "legalább az izgatókat elfogathassam". /133/

A városi rendőrség ugyanis nem volt elégséges a földmunkások megfékezésére. A helyi lap is keserűen panasolja, hogy öt rendőr "óvakodott" egy alkalommal közbeavatkozni. /134/

A résztvevők nagy száma ellenére sem vett részt

Ellenben
47-2
anyáskor
utól
3/1

a sztrájkban a helyi földmunkásság egésze. Csépléskor, vagy a szőlőmunkák során, helyben is akadtak sztrájktrőrk, akik hajlandóknak mutatkoztak a földmunkások többsége által megszabott bérminimum alatt is munkát vállalni. A sztrájktrőrköt kaszával, kapával kergették el a munkahelyről. /135/ Ez a tény rávilágít arra, hogy a helyi földmunkások nem voltak egységesek, s a megosztottsághoz nagy mértékben hozzájárult a pártvezetőség reformista, "békés osztályharcot" hirdető politikája.

7/

1897. év nyarának sztrájkharcai, az ezekben megnyilvánuló erő lehetővé, a fokozódó kormányterror pedig szükségessé tette, hogy a földmunkások szervezett erői vállalják a harcot. Mivel az SzDP kitért a harc elől, s a parlamentális formákat próbálgatta, az Alföld földmunkásai arra kényszerültek, hogy létrehozzák saját pártjukat. Így alakult meg Cegléden 1897 szeptemberében a Független Szocialista Párt. Az alakuló kongresszus legjelentősebb határozata, hogy először mondja ki a földosztás követelését. A halasi szegényparaszttságot Sajtos Imre, a Munkásegylet új elnöke képviselte, valamint Fazekas Gábor földmunkás. /136/

A kongresszuson Sajtos Imre a 7. napirendi ponthoz szólt hozzá. Beszédében a szocializmus keletkezéséről, magyarországi terjedéséről szólt, méltatta Frankel Leó tevékenységét, s rá hivatkozva kijelentette: „Magyarországon csak agrárszocializmusról lehet szó”! Beszéde folyamán a "szociális jelszó demokrácia részét elvetendőnek nyilvánította, s helyette a "független szocializmusnak", mint leghelyesebb jelszónak az elfogadását ajánlja, -

írja a rendőrségi jelentés. Beszéde végén az alábbi határozati javaslatot fogadták el:

"Tekintettel arra, hogy a demokrácia népuralmat jelent, tekintettel arra, hogy a nép pedig nem uralkodhat, csak egy vagy két egyén közüle, így pedig a nép nem a vagyon és munkaegyenlőséget éri el, hanem csak urat cserél; tekintettel tehát arra, hogy a demokráciával az azt hirdető akarák ismét a nép rovására saját uralmukat megteremteni, kimondja a kongresszus:

1./ Hogy a demokrácia elvetendő, és a magukat szociáldemokratának vallóktól külön testvéri szövetségen alapuló vagyon és munkaegyenlőséget akaró igazi szocialista párttá alakul, Független Szocialista Párt jelszó alatt.

2./ A Független Szocialista Párt tagjának pedig csak azt fogja tekinteni, aki más párthoz nem tartozik, más pártot sem szellemileg, sem anyagilag nem támogat". /137/

Sajtos Imre mondataiból az "agrárszocializmus", valamint a "vagyon és munka egyenlősége" gondolatát szükséges kiragadni és közelebbről megvizsgálni. Ezek a jelszavak azt mutatják, hogy a helyi földmunkások Sajtos Imre által képviselt csoportja is eltávolodott az ipari proletariátust szervező SZDP-től. De utalnak arra is, hogy a mozgalomba egyre több törpebirtokos paraszt kapcsolódott be, a hozzájuk közelebb álltak az idézett jelszavak gondolatai, mint a szocializmus által hirdetett kollektívizmus.

Sajtos Imre felszólalása, s az egész kongresszus erőteljes törekvése volt, hogy önállósuljon a földmunkásmozgalom, kivonják magukat az SZDP szervezeti kereteiből. E törekvést elsősorban az indokolja, hogy a munkáspárt nem

vállalta a radikális földmunkásmozgalom irányítását. Fazekas Gábor, a másik halasi küldött erről így nyilatkozik: "Már régóta hazájára talált Magyarországon a szocializmus, de mindennek dacára nem terjesztették a szegény nép között, mert éppen nem volt céljuk, hogy azt felvilágosítsák."/138/

A ceglédi kongresszus után az ország több megyéjében, különösen Szabolcs, Szatmár és Zemplén megyében radikális parasztmozgalmak bontakoztak ki, főleg a földosztás jelszavát irták zászlójukra. A parasztmozgalmaknak ez a fellendülése 1898 nyaráig tartott, utána több éves visszaesés, a mozgalom apálya következett be.

Kiskunhalason a földmunkásmozgalom már 1897 októberére visszaesett. A munkások már nem követelnek, nem sztrájkolnak, hanem kérnek, kérvényeznek. Összeírják 1897 őszén azokat a munkásokat, akik munka nélkül maradtak. Munkát és kenyeret kérnek számukra. /139/ 1898 elején pedig közös, munkásokból és gazdákból álló bizottság létrehozását kéri a tavaszi napszámbérek megállapítására. /140/ A kérvényezés már, vagy még, de mindig a mozgalom gyengeségét mutatja. Jelen esetben tükrözi, hogy az uralkodó osztály úrrá lett a helyzeten, s az elnyomó apparátus mozgósításával sikerült meggátolni a földmunkásokat abban, hogy új harci módszrüknek alkalmazásával, a sztrájkkal, jogokat kényszerítsenek ki. A forradalmi apály helyi okait sem lehet egyetlen tényezőre visszavezetni, sokkal több összetevőt kell ennek vizsgálatakor föltárnunk:

Elsősorban az egység hiányát. Az országos földmunkásmozgalom szakadása Kiskunhalason is éreztette hatását. Mint láttuk, 1897 május 1-én sem tudtak egységesen fellépni,

s a nyári aratósztrájk idején is akadtak Kiskunhalason sztrájktörők. A helyi földmunkások vezetői sem voltak következetesek. Részt vettek mind az SZDP, mind a Várkonyi által szervezett kongresszusokon. Bár 1897 nyarán a földmunkások radikálisabb részének a kezébe került a mozgalom helyi irányítása, mindvégig léteztek - a polgármester idézett szavával élve - "békésebb földmunkások", akik az SZDP agitációjának hatása alatt állottak. /Lásd: a május 30. petíciót/

A munkás-paraszt szövetség meglazulása, pontosabban a munkáspárt helyes elvi irányításának a hiánya is negatívan hatott. A magára maradt parasztmozgalom vakvágányra futott, anarchisták befolyása alá került. Schmi^tt Jenő anarchikus tanai a Független Szocialista Pártra is hatottak.

"Állam nélkül" című közlönyének, valamint tanainak a terjesztésére - az 1897-es rendőrségi jelentés szerint -, gyakran utazott Kiskunhalasra agitációs céllal. "Tevékenysége arra szorítkozott, hogy esti felolvasásokat rendezett, amelyeken anarchista témák felett vitatkoztak." /141/

Schmi^tt tanai, hiveinek agitációs módszere, akik gyakran a "kasza" és "kapa" érveit használták, visszariaszthatta a parasztság jelentős rétegeit.

A földmunkásmozgalom belső problémái mellett nem közönbös a helyi uralkodó körök magatartása, törekvése a mozgalom leszerelésére. Tevékenységüket a burzsoá politika ismert fogása jellemzi: egyszerre követelik és alkalmazzák a terrort és a demagóg ígéretések politikáját. 1897 nyarán, amikor a legválságosabb volt a helyzet, a helyi ujság hasábjain, az utcára kitett falragaszokon, olvashatták a halasi földmunkások a polgármester "Szózat"-át. Vári Szabó István

polgármester célja a megfélemlítés és a demagóg ámitás: "A szocialisták a gazdák jóindulatát úgyszólván kioltották. Megfosztják magukat attól, hogy szükség esetén legyen biztos támaszuk. Még nem késő a megbánás.... A sors változandó, s az idők folyamán nem egy szorgalmas és takarékos munkás lett gazdává...." A polgármester szerint "a hatóság a dolgozni akaró munkást és a munka szabadságát /?!/ kívánja megvéde~~l~~mezni." /142/

Az alispán egyik leirata arra ösztönzi a város előljáróit, hogy a munkások vezetőit juttassák be a képviselő testületbe. Az intézkedés egyetlen célja a munkásság leszerelése. Ezt az alispáni leirat nyíltan hangoztatja: "A képviselő testület, amely a legtöbb adót fizetők intézménye, minden esetben biztosíthatja a testület nyugodt működését, s a beválasztott munkásoknak olyan működési terület~~et~~ adandó, ahol vissza nem élhetnek előljárói minőségükkel." /143/ A halasi gazdagparasztok azonban nem éltek az alispáni leiratban foglalt javaslattal. A kizsákmányolás lehetőségének zavartalanságát követelték, amit mégis csak erélyes eszközök alkalmazásával gondoltak biztosítani.

A földmunkásmozgalom megosztottságáról, a mozgalom apályáról beszélve nem hallgatható el a katolikus egyház szerepe Kiskunhalason. 1897 márciusában két jezsuita szerzetes érkezett Kiskunhalasra, s 14 napig tartózkodott a városban. "A templom folyamatosan zsúfolt volt, reggeltől este 8 óráig"- írja a polgármester jelentésében -. "A szónoklatok hangja, modora olyan nemű, hogy más vallású lakosok ellen izgatott. Azt mondták, hogy a múlt évben váro-

sunkat ért jégzivatar Isten büntetése, mert sok a kálvinista." /144/ Az ilyen vallási missziók célja végeredményben a vallási gyűlölködés felszítása, s objektíve azt eredményezhette, hogy az osztályharc sikjáról a felekezeti gyűlölködés területére viszi a parasztság hithű csoportjait. A jezsuiták márciusi működése a nyári sztrájkharcot megelőzni nem tudta, de mindenképpen gyengithette a parasztság akcióegységét.

Már utaltunk arra, hogy a helyi gazdag parasztság is erőszakos rendszabályoktól, a földbirtokost védő új törvényektől remélte a megoldást, a földmunkásmozgalom felszámolását. "Általánosságban bámulatos azon közöny, félsz, vagy minek is nevezzük, amivel a hatalom az eszmék terjedését fogadja. Ami beteg, azt ki kell vágni!" - írja a helyi lap. /145/ A kiskunhalasi kulákság vágyait fogalmazta meg a polgármester egyik jelentésében, amelyben követelte: a csendőri hatáskör bővítését, az 1878. V. tc. osztály és tulajdon elleni izgatókra vonatkozó paragrafusainak revízióját, a fegyházbüntetés szigorítását, a cselédtörvény átalakítását. /146/ Az idézett polgármesteri jelentés is bizonyítja, hogy az uralkodó osztályok számára a régi törvény már nem nyújt kellő védelmet, már nem alkalmas a földmunkások új harci módszerének, a sztrájknak a leszerelésére. A földbirtokosok nyomása olyan nagy volt, hogy a főispán már 1897-ben értekezletet hívott össze, ahol a mezőgazdasági munkásokról alkotandó törvényjavaslatot vitatták meg. Az értekezleten, ahol a halasi rendőrkapitány is részt vett, követelték az izgató hangú sajtótermékek betiltását, a helybeli bujto-

gatók letartóztatását, eltoloncolását, esetleg hosszabb ideig történő elzárását. Követelték, hogy munkásegyletek létrejöttét a legritkább esetben engedélyezzék, ugyanakkor ".... a munkásgyűlések és értekezletek engedélyezését, kellő hatósági felügyelet mellett az értekezők szükségnek tartja, mert ezzel elejét veszik a titokban való gyűlésezésnek, s a hatósági engedély mellett tartandó gyűléseken való részvételtől a közveszélyesnek ismert agitátorok eltilthatók lennének." /147/

Ez utóbbi gondolat azt bizonyítja, hogy az uralkodó osztályok tudják, a munkásmozgalmat teljesen elföldelni képtelenség. Ezért ~~any~~ olyan mozgalom kialakítását akarják, amelynek ellenőrzése teljes mértékben a hivatalos rend kezében van, amelynek programja - a jelölt körülmények között - nem haladhatná túl ^a ~~az~~ lojális ellenzék programját.

Ilyen összetevők együttes hatásának eredményeként következhetett be a földmunkásmozgalom apátja, ^(ez még csak elméleti) ~~s született~~ ~~meg~~ az 1898. II. tc. A törvény értelmében a mezőgazdasági munkásoknak a munkaadóval írásos szerződést kell kötniük az előljáróság előtt. Ezek a szerződések lényegében a gazdaságon kívüli kényszer alkalmazását jelentették a mezőgazdasági munkaviszonyban. Egy aratási szerződés szerint ".... tartoznak a munkavállalók a munkához legalább napfeljöttkor teljes erővel hozzálátani és fél, másfél órai pihenővel naplementéig teljes erővel dolgozni. A munkavállalók a munka megkezdését, illetve folytatását megtagadni jogosítva nincsenek." /148/

A fentiek alapján mi is alkalmazhatjuk a kor haladó köz-

véleményének találó elnevezését az 1898. II. tc.-re: ~~1898.~~
rabszolga-törvény ez, a jogfosztást iktatta törvénybe a
magyar uralkodó osztály.

A teljesség kedvéért meg kell jegyezni, hogy ^(Kiskunhalason) 1898.
júniusában ezer munkaadó közül 26 kötött szerződést. /149/
A gazdák vonakodásának oka az lehetett, hogy nem kívánták
írásba foglalni azt a sok járulékos, robotszerű munkakö-
telezettséget, amit a földmunkásokkal, főleg az aratás
fejében végeztek.

V. 58. | 1897. decemberében tartott II. országos földmű-
ves kongresszuson, amelyet az SZDP hívott össze, Fazekas
Gábor vett részt. Részvétele bizonyítja, hogy a halasi
földmunkások újra visszatértek az SZDP keretébe. Fazekas
Gábor elkeseredetten beszél a zsandárok kegyetlenkedésé-
ről. Miután figyelmeztetik, hogy a "tárgynál maradjon",
egységes munkabérrendszer kialakítását kéri, "melyet a
sajtó útján lehetne biztosítani". /150/ 1899. áprilisában
tartott kongresszuson ugyancsak Fazekas Gábor képviselte
a halasiakat. "A Kiskunságból jöttem - mondotta -, azon
helyről, melyet Petőfi Sándor megénekelt, s ahol most a
nép nyomorog." /151/

Ezek az elkeseredett szavak zárják a kiskunhalasi
földmunkások 1890-es évi küzdelmeit. A város agrárproletár
tárjainak és szegényparasztjainak radikális harca, e küz-
delem eredményessége vagy eredménytelensége nem csupán a
megszerzett vagy elvesztett gazdasági jogokkal mérhető. Ez
a mozgalom olyan bázist teremtett Kiskunhalason, amely
szilárd alapnak bizonyult nemcsak a XX. század első évti-
zedeiben, hanem az első Magyar Tanácsköztársaság időszaká-
ban is.

V. A századforduló után /1900 - 1914./

A századforduló után keveset változott a város társadalma. (Továbbra is maroknyi csoport kezében volt a föld nagy része, s a mezőgazdasággal foglalkozó kereső lakosság 54 %-a agrárproletár)

A város gazdasági struktúráját tekintve továbbra is agrárjellegű. 1901 - 1907 között alakult ugyan részvénytársasági alapon három iparvállalat: a mészhomokkő téglagyár, a villanytelep és a gazdasági gőzmalom, azonban elenyészően kevés, huszonöt, öt illetve húsz alkalmazottal. /152/ A gazdasági életben jelentősebb változást a szőlő és gyümölcskultúra ugrásszerű fejlődése jelentette. 1900 - 1912 között 1980-ról 4876 holdra növekedett a szőlőterület.

A városban a század elején a kultúra és az egészségügy terén rettenetes állapotok uralkodtak. 1900-ban 19856 lakosból 8309 volt teljesen analfabéta. Elkezerítően magas a gyermekhalandóság is. 1900 - 1908 közötti években átlag minden 100 élve született gyermek közül 31 két éves koráig meghalt. /153/ A XX. század tehát nyomorral, szenvedéssel köszönt a városra.

Imre! A kiskunhalasi földmunkások a századfordulón visszatértek az SzDP szervezeti kereteibe. A visszatérést elsősorban a hagyományok erejével magyarázhatjuk, hiszen kezdetben, a mozgalom kialakítása idején, ezzel a párttal vették fel a kapcsolatot a kiskunhalasiak. Fazekas Gábor mérsékeltebb politikai elveket valló egyénisége is szerepet játszhatott ebben. Nem közömbös ebből a szempontból Garbai Sándor sem, akinek szülei a városban éltek, s a munkásság helyi vezetőire is hatást gyakorolhatott a szo-

*1897
december
Kiskunhalasi
szociális
munkások*

ciáldemokrata vezető. A Magyar Szociáldemokrata Párt által 1900. áprilisában egybehívott mezei munkások és kisgazdák országos kongresszusán Fazekas Gábor vett részt. Hozzászólása csupa panasz, elkeseredés: "Halason - mondotta - a munkásviszonyok rosszak... különösen a lakásviszonyok, amennyiben a lakbért folyton emelik, s még azt is kikötik, hogy a lakónak családja ne legyen.... Mikor a földosztás volt /a legelő felosztása- SzM/ a szegénységnek semmit sem adtak, azt mondták, hogy minek a birtok, minek a közteher is. A viszonyok azóta olyanná váltak, hogy a közterhek is mind a szegénység nyakába szálltak, a katonáskodás is a mi terhünk." /154/ Azok a gondolatok szólalnak itt meg, amelyek az 1890-es években is az agrármozgalmak fő mozgatórugóját jelentették: tiltakozás az igazságtalan földrendezés, illetve a földmunkások nyomorúságos sorsa ellen. A hozzászólás mérsékelt hangja azonban a radikális mozgalom visszaesésére is utal. Ezen a kongresszuson létrehozott földművelő titkárságnak Fazekas Gábor is tagja lesz. /155/

Látható tehát, ^{kon} /a kiskunhalasi földmunkások és az SzDP kapcsolata újra szoros. Ezt látszik bizonyítani az a tény is, hogy az 1901-es parlamenti választásokon a párt Bokányi Dezső személyében Kiskunhalason is állít jelöltet. Fazekas Gábor gondolatai azt bizonyítják, hogy a választási előkészület bizonyos politikai aktivitást eredményez a városban: ".... ahol jelöltünk lesz, jelenjünk meg tömegesen, követeljük politikai jogaink elismerését, és járuljunk hozzá a választásokhoz. Most, amikor az ipari munkásság a gazdasági pangás miatt a tönk szélén áll, a föld-

Örök
ed 1891 -
km 5.

műves gyermekei pedig akácfavirágot esznek, - amit saját szememmel láttam -, mert nincs kenyerük, érélyesen fel kell lépnünk, nincs idő a könyörgésre... A polgárok egy része már meri azt mondani, hogy nincs szükségünk henyélőkre. Nem csak magunk leszünk, hanem sok polgár is, aki azt mondja, hogy jogotok van." /156/ A hozzászólás megrázó erővel tárja fel a mezőgazdasági munkások nyomorát. Fazekas Gábor javaslata, hogy a választások alkalmával tömegdemonstrációt alkalmazzanak, 1905-ben lesz valósággá. A befejező gondolatok azonban túlságosan optimisták. Bár valószínű, hogy a városi kispolgárok /kisparaszság/ újabb csoportjai kerültek közel a földmunkásokhoz a gazdasági nehézségek hatására, az azonban a választások alkalmával nem mutatkozhatott.

Bokányi Dezső föllépését a hivatalos rend is gátolta, a városban jelölőgyűlését a polgármester azért tiltotta be, mert a "képviselő jelölt felállítása nem a népgyűlés, hanem a választó polgárok feladata." /157/ Abban kétségtelenül igaza van a polgármesternek, hogy a népgyűlés tagjai között kevés lehet a választópolgár, hiszen 1908-ban is csupán 1363 választásra jogosult volt a több mint 20.000 lakosú városban. /158/ Bokányi végül 1901. október 1-én tartotta meg jelölőgyűlését. A gyűlést a polgármester csak úgy engedélyezte, ha zárt teremben, a Munkásegylet falai között tartják meg. /159/ Nyilvánvalóan félt a tömeggyűlés következményeitől. A választás eredménye azonban nem lehetett kétséges. Bokányi 33 szavazatot kapott csupán. /160/

1901-ben, 1902-ben nagy felzúdulást váltott ki a Darányi féle segélypénztár törvény elve. "Dacára az ismé-

telt felhívásnak, éppen azok tartották magukat távol a cselédpánztártól, akiknek érdekében ez az áldásos intézmény létrejött. "Segélyezendő tagul nem jelentkezett senki a gazdasági cselédek és munkások közül."- panaszkodik a helyi hirlap. /161/ A földmunkások 1901 április 8-án tartott gyűlésükön mondták ki az ítéletet a cselédpánztár fölött: "Nem alamizsna kell, hanem helyzetünk gyökeres javítása!" /162/ A pártvezetőség álláspontja közel sem volt ilyen kategorikus. Jellemzően bizonyítja ezt Csizmadia Sándornak és Fazekas Gábornak az 1902-ben elhangzott hozzászólása. Csizmadia így fogalmaz: "A pénztárnak a mezei munkásokra való kötelezővé tétele igen kényes kérdés, mely még megfontolást igényel. Maga Darányi miniszter sem merte kötelezővé tenni az ő pénztárát..." /163/ Csizmadia hozzászólására nagyon energikusan reagált Fazekas Gábor: "Magyarországon törvényt alkotnak, amelyet hazugsággal, hülyeséggel indokolnak... Budapesti munkásokat alkalmaznak ügynökök, hogy a mezőgazdasági pénztárakba agitáljanak." Hozzászólásában rendkívül világosan indokol: "A gazda cselédjéért évenként 1 korona 20 fillért fizet, míg a mezőgazdasági munkás 10 korona 40 fillért. Ha a méltóságos gróf úr ezt az összeget kipróbálta és a cseléd munkaképtelen lesz, akkor ennek eltartását nekünk kell megfizetni. Százezer koronát áldoz 15 millió munkásra az állam, amikor a nagyurak gebéinek tenyésztésére 20-24 milliót dob ki." - jelenti ki indulatosan Fazekas. /164/

Az SzDP 1903. áprilisában tartott X. kongresszusa az általános választójog követelését a politikai program élére helyezte. Ennek jegyében már május 18-án hatalmas

népgyűlést szerveztek Kiskunhalason. Kiskunhalas Helyi Értesítője így számol be az eseményről: "A térséget a hallgatók ezrei lepték el. A halasi származású Garbai Sándor tartott előadást. A húsz életévüket betöltötték számára általános választójogot követelt. Hangoztatta az önképzés fontosságát, mert csak így lesz éretté a munkásság politikai jogokra, feltartóztatathatatlanul harcol, és megszerzi vér nélküli forradalom útján." /165/

Mint láttuk, az SzDP az általános választójog lobogója alá tömegeket tudott felsorakoztatni Kiskunhalason is. Az általános választójog követelése az ország demokratizálásáért folyó küzdelem fontos részét képezte. De az SzDP - s ez Garbai beszédéből is kiderül -, a választójogi harc mindent háttérbe szorító kultuszát alakította ki, s ez a párt politikájának egyoldalúságához vezetett, sőt tovább is! Garbai beszédéből nem nehéz azt a következtetést levonni, mely szerint az általános választójog minden társadalmi problémát megoldó csodaszer.

1903 tavaszán megtartott népes gyűlés már jelezte a növekvő politikai aktivitást.

1903-tól országszerte nagy erővel tört fel a gazdasági harc is. A gazdasági válság alatt megromlott munkáviszonyokon próbáltak változtatni. Kiskunhalasra azonban a sztrájkmozgalmak megszeliidült hulláma ért csupán el. Az építőipari munkások országos sztrájkmozgalma részének tekinthetjük annak a 60 építőipari segédmunkásnak a sztrájkját, akik 1903 szeptemberében beszüntették a munkát. A nagyrészt napszámosok közül toborzott segédmunkások 6-tól 6-ig tartó munkaidőt követeltek /5-től - 7-ig dolgoztak/,

Kiskunhalasi
vm?

és napszám helyett órabért. A polgármester összehívta a békéltető bizottságot, de ott a munkaadók nem engedtek, másodszorra pedig meg sem jelent képviselőjük a tárgyaláson. A vállalkozók nem voltak hajlandók teljesíteni a munkások követeléseit, hiszen bőséges "embertartalék" állt rendelkezésükre. Így a sztrájk 1903. szeptember 19-én véget ért anélkül, hogy a sztrájkolók valamilyen eredményt tudtak volna kicsikarni. /166/ Ezeket a megmozdulásokat azonban az 1905-1906-ban kibontakozó politikai válság előjelének tekinthetjük.

A földmunkások az 1905-1906-os politikai válság harcaiban.

1904 végén, 1905 elején a rendkívüli erős belpolitikai küzdelemre, valamint az orosz-japán háborúra figyelt a közvélemény. Tehát rendkívüli kül- és belpolitikai események közepette került sor 1905 januárjában a választásokra. Az országgyűlési választásokon a három évtizedes uralkodó Szabadelvű Párt megbukott, s a választásokból az ellenzéki koalíció élén a 48-as Függetlenségi Párttal -, került ki győztesen. Az SzDP Kiskunhalason nem állított jelöltet - országosan is keveset -, s ezzel a liberális ellenzékot segítette nem kevés sikerrel.

Már a választások előtti kortescsaták során is ki-
tűnt, a jelölteknek politikai tényezőként kell számolniuk a földmunkás tömegekkel. Dr. Tóth Kálmán a Szabadelvű Párt jelöltje programbeszédében az állami és az egyházi adóterhek elosztásában mutatkozó aránytalanságok megszüntetését, a közigazgatás újjászervezését, a városi önkormányzat ki-
szélesítését ígérte, majd így folytatta: " A munkás elől

nem szabad elzárni az előrehaladás útját. Ezt a kérdést zsandárhatalommal megoldani nem lehet, ezt a kérdést a szabadság elvi alapján kell megoldani!" /167/ Dr. Tóth programbeszédében a gazdag parasztságnak széleskörű városi autonómiát, a közép-és kisparasztságnak arányos adóterheket, az agrárproletáriátusnak zsandármentes szabadságot ígért. Mindez még demagógiának is sok egy szabadelvű szónok szájából. Korábbi megállapításunkat azonban erősíti, hiszen célszerűnek látta Tóth Kálmán is ígéretekkel ámítani az agrárproletáriátust. A halasi elnyomottak tömegei azonban már rég nem adtak hitelt a Szabadelvű Pártnak. A párt egyik röpiratából kiderül, hogy az elnyomottak tömege lármával, füttykoncerttel, lehurrogással, közáporral avatkozik be a politikai küzdelembe. /168/ Mindez nem csupán halasi jelenség. Kristóffy így ír: "Most új elem jelenik meg a küzdőtéren, a nincstelen tömeg, kik ugyan szavazattal nem bírnak, de olyan mértékben terrorizálják a vagyonosabb gazdákat, hogy ezek még az utcára sem mernek kimenni, annál kevésbé az úrnánál megjelenni." /169/

A tömegek támogatását Kiskunhalason is a 48-as párt jelöltje Babó Mihály élvezte. Programja jórészt a kis- és középparasztság követeléseit fogalmazta meg, de több pontja alkalmas volt arra, hogy az agrárproletáriátust is mozgósítsa maga mellett:

- 1./ Az általános választójog törvénybe iktatásáig a választójog kiterjesztését;
- 2./ Az 1200 koronán aluli jövedelem adómentességét;
- 3./ A ház és bizonyos vagyonmennyiség mentesüljön a végrehajtás alól...;
- 4./ A pótdó legnagyobb összege törvényben állapitassék

meg;

5./ Olcsó hitel....;

6./ A család részére szükséges lakás adómentes legyen - szerepelt programjában. /170/

Babó Mihály a választásokon 664 szavazattal győzött, míg dr. Tóth Kálmán csupán 111 szavazatot kapott. /171/

A januári választások során kibontakozott politikai küzdelem a hét éve tetszhalott helyi munkásmozgalmat is feltámasztotta. 1905 folyamán a halasi szocialisták is bekapcsolódtak az általános választójogért indított országos méretű harcba, de 1905-ben már mindegyik népgyűlésen az általános választójog követelése mellett ott szerepelt a "külpolitikai helyzet" tárgypont is. Ez utóbbi napirendi pont alatt az orosz munkások harcával foglalkoztak. Az orosz proletáriátus küzdelme Kiskunhalason is mozgósító erővel hatott.

A munkásmozgalom fellendülésének első helyi jele az építőipari munkások júniusi sztrájkja volt. A sztrájk szervezésében a polgármesteri jelentés szerint, a budapesti Építőipari Munkások szakegylete működött közre. /172/ De a földmunkások harckészsége is éledezett. 1905 nyarán - első-sorban a cselédek között - gyakori volt a munka megtagadása. A polgármester kénytelen volt több cselédet becsukatni. /175/

Az 1905 januárjában megtartott képviselőválasztások után I. Ferenc József a választások eredményét figyelmen kívül hagyva báró Fejérváry Géza tábornokot nevezte ki, alkotmányellenesen. Az elnyomó apparátus föllazulása, az általános politikai bizonytalanság is megkönnyítette az elnyomott osztályok harcát. 1905. júliusában a kiskunhalasi

városi tanács is határozatilag mondja ki, hogy semmisnek tekinti az alkotmányellenes kormány intézkedéseit. /174/ Az egyre erősödő osztályharc súlyos feltételeket teremtett a szilárd kormányhatalmat nélkülöző uralkodó osztályok számára. Kovács Sándornak, a kiskunhalasi agrárproletárok egyik vezetőjének a felszólalása, amely az MSZDP 1905. szeptember 10-i rendkívüli kongresszusán hangzott el, bizonyítja a helyi agrárproletárok harckészségét: "Viharos tetszés mellett kijelentette a földműves munkások nevében, hogy általános sztrájkra minden pillanatban készen állnak." /175/ Ezen a kongresszuson a választójogért rendezendő nagy tüntetést készítették elő. Elhatározták, hogy abban az esetben, ha a parlament visszautasítja az általános választójog törvénybeiktatását, az egész országban általános sztrájk lesz. Szeptember 15-én százezer budapesti munkás követelését lényegében elutasították. Az általános sztrájkra való felhívás azonban nem hangzott el. Pedig az egész ország forrongott, hiszen a párt nemcsak az ipari munkások tizezreit tudta a frontra, az utcára vinni, hanem - mint láttuk a helyi példát lá - , az agrárproletárok között is nagy volt a harckészség. A pártvezetőség azonban nem állt az elnyomottak élére, s így kihasználatlanul maradt a történelmi helyzet által teremtődött kedvező alkalom.

1906 folyamán tovább éleződött a helyzet, nőtt a szegényparaszság nyomora országszerte. Számukra 1906 a nagy harcok éve volt, hiszen ebben az évben az arató és cselédsztrájkok az ország 23 vármegyéjére terjedtek ki. A halasi aratómunkásokat is erősen foglalkoztatta a sztrájk gondolata. Ezért a polgármester jónak látta erélyesen

tiltakozni a helyi pártszervezetnél: "Szigorúan megtiltom, hogy a munkásokat és cselédeket vállalt kötelezettségeik be nem tartására, tehát sztrájkra buzdítsák!" /176/ A július 10-i népgyűlésen a polgármester személyesen is megjelent, nyilvánvalóan azért, hogy egy sztrájkfelhívás kimondását megakadályozza. /177/ A készülő sztrájk azonban nem robbant ki. A földmunkások 1906. évi gazdasági harcát kompromisszummal zárták le. A megrémült Gazdakör 222 sz. jegyzőkönyvében kedvezőbb munkafeltételeket terjesztett a munkások elé, s ezt elfogadták. /178/ Az 1905-1906. évi küzdelmeket egy petíció zárta le. Az SzDP szervezésében 1906. október 7-28 között az ország több városában, így Kiskunhalason is népgyűlést tartottak, ahol aláírásokat gyűjtöttek, egy - a képviselőházhoz benyújtandó petícióhoz. A "T. Háztól" követelik az általános, egyenlő, közvetlen és titkos választójogot, az egyesülési és gyülekezési szabadságot, a sajtó teljes szabadságát, s önrendelkezési jogot követelnek a betegsegélyező pénztárak igazgatásában. /179/

Az 1905-1907-es évek politikai küzdelmeiből végső-soron mégis megerősödve került ki a halasi munkásság. Szervezeti életük fellendült, a szervezett, aktív munkások száma nőtt. Szembetűnően bizonyítja ezt a következő táblázat, amely alapján a pártadó nagyságából következtethetünk az SzDP szervezeti erejére:

Kiskunhalas	73	korona	évenként	
Kiskunfélegyháza	4	"	"	
Kiskőrös	5,45	"	"	
Kecskemét	30	"	"	
Hódmezővásárhely	40	"	"	
Orosháza	11,50	"	"	/180/

A szervezeti élet megerősödéséhez nem kis mértékben járult hozzá az a tény, hogy a kisiparosoknál dolgozó legények, segédek is bekapcsolódtak a helyi mozgalomba. Meglehetősen elszigetelten, viszonylag kevés munkaerőt foglalkoztató műhelyekben dolgoztak, sztrájkharcaikban is csak néhányan vettek részt. Mégis 1906-ban 10 cipésmunkás, 1907-ben pedig 20 szabómunkás folytatott sikeres sztrájkharcot./181/ A szabómunkások elérték, hogy 10-35 %-kal magasabb munkabért kapjanak, munkaidejük két és fél órával megrövidült, s a munkaadók csak szervezett munkást alkalmazhatnak. Ezek a mozgalmak pozitívan hatottak, az aktív osztályharc példáit jelentették. Nem hálghatjuk viszont el azt a tényt sem, hogy a ~~(munkaeszközöktől megfosztott)~~ segédek mellett néhány iparos is csatlakozott az SzDP helyi szervezéséhez, magával hozva kistulajdonosi szemléletét.

(Mindez majd 1918-ban jelentkezik erőteljes negatív hatásként)

A munkásmozgalom 1907-1914-ig.

Az 1908-as esztendővel kezdődő három és fél év a hazai munkásmozgalomban az apály időszaka volt. Az SzDP vezetése továbbra is az általános választójogért folyó küzdelemre összpontosította az erőket. A bérharc pedig csak az eleve sikertelenségre kárhóztatott tárgyalásokig jutott el, mint pl. 1909-ben, amikor 5-5 tagú küldöttség próbálta megállapítani a munkabéreket Kiskunhalason, - eredménytelenül. /182/ A május elsejék megünneplése is inkább majálisszerű, a századvég harcos hagyományaitól messze eltávolodik. /183/

A tárgyalt években a kiskunhalasi szocialista mozgalom mégis bizonyos fejlődést mutat. A mozgalom helyzetéről, a taglétszám alakulásáról megfelelő képet ad az alábbi táblázat:

Év:	Csoportok száma:	Taglét-szám:	Megtartott értekezlet:	A községi képviselőtestületben
1911	5	101	8	3 fő
1912	5	110	13	1 "
1913	5	312	5	6 "

/184/

A szociáldemokrata párt helyi szervezete élénk agitációs tevékenységet fejtett ki a város határán túl is. 1909-ben Kiskunmajsán, Soltvadkerten, Kecelen, Jánoshalma községekben tartottak népgyűléseket. /185/ Mind a vidéki, mind a helyi agitáció a központi propaganda mása volt, centrumában az általános választójog követelésével.

Ez az agitáció bizonyos bázist teremthetett a párt számára a kis- és középparasztság körében is. Ezzel is magyarázható, hogy a város képviselőtestületébe, a táblázat tanulsága szerint, 1911 és 1913 között összesen 10 szocialista testületi tag volt. Ez jelentős eredmény, hiszen országosan is csak 15 város képviselőtestületében foglaltak helyet a szocialisták. /186/ A szakcsoportok száma a tárgyalt időszakban ötre emelkedett. A kiskunhalasi szocialista mozgalom bázisát azonban továbbra is a földmunkások jelentették: 1913-ban a pártszervezet 312 tagjából 200 a földmunkás. /187/

A hazai munkásmozgalom 1912-ben általánosan feldült. A háborús készülődés, a nagyarányú fegyverkezés, az ezzel összefüggő növekvő drágaság, a kormány további jobbratolódása a proletáriátust fokozott politikai küzdelemre

kényszerítette. Kiskunhalason is éreztették hatásukat az események, de szervezett megmozdulás nem történt. 1912. május 23.-i "vörös csütörtök" eseményeinek hatásáról így ír a rendőrkapitány: "A Budapesten végbement törvénytelen cselekmények izgalma alatt áll ma városunk." /188/ Junius elején pedig a következő indoklással tilt be egy népgyűlést: "Miután előre látható, hogy a mostani politikai viszonyok közepette a népgyűlésen a szónokok az amúgy is felizgatott néptömeget az általános, egyenlő, titkos választói jog kivívásának örve alatt törvény és osztály ellen fogják izgatni, sőt megtörténhet az is....., hogy a munkásnépet aratási sztrájkra fogják buzdítani, ami kiszámíthatatlan következményekkel járhat." /189/ A rendőrkapitány aggodalmát csak növelte az alispáni leirat, amelyben attól tart, hogy az ipari munkásság megmozdulása után "... a mezőgazdasági munkásokat és cselédeket a munka megtagadására fogják felbujtani". /190/ Aratósztrájkra azonban nem került sor.

Kiskunhalason a fellendülés legkézzelfoghatóbb bizonyítéka az a tény, hogy a fenti statisztikánk bizonyossága szerint a helyi SzDP taglétszáma egy év alatt megháromszorozódott, s 110-ről 312-re növekedett.

Az utolsó békeévben, 1913-ban, a hazai munkásosztály több megmozdulásban tiltakozott a kormány politikája, a háborús készülődés ellen. A Tisza-Lukács-féle választójogi törvényjavaslat ellen a proletáriátus az általános sztrájk kimondását követelte az SzDP országos vezetőitől. Ezt követelték 1913. március 16-i népgyűlésükön a halasiak is. /191/ Az opportunista irányítás alatt álló munkáspárt azonban nem merte ezt a lépést megtenni.

1913 eléggé nyomasztó viszonyok között telt el. A háború már előre vetítette árnyékát, a gazdasági helyzet egyre nehezebb. Ezzel foglalkoznak május 25-én szakgyűlésükön a földmunkások is. / 192/

Miközben az SzDP mindent egyetlen lapra: az általános választójog megszerzésére tett fel, az uralkodó körök előkészítették a háborút, amelynek áldozatai éppen a legelesettebb százezrek közül kerültek ki.

VI. Kiskunhalas az első világháború alatt

Az 1867 utáni évtizedekben tehát megoldatlanok maradtak a polgári fejlődés fő kérdései. Halason elsősorban az agrárkérdés, s ezzel összefüggően az agrárproletáriátus harca eredményezte azokat a társadalmi összeütközéseket, amelyeket ismertettünk. Az országos méretekben is egyre élesedő osztályharc forradalmat értelt, de 1914. július 28-án kitört az első imperialista világháború, s úgy látszott, hogy elődázza a forradalmat.

Ady szavait idézve Kiskunhalason is a "Véres, szörnyű lakodalomban /Részegen indult a Gondolat"/.1/ A tömegeket megrészesítő mákony a nacionalizmus volt. Erre a hazug magyar-hegemónia-tudatra apellált Silling Endre polgármester 1914. szeptember 11-i kiáltványában. Szerinte a világháború a "magyarság életkérdéseit érinti, és ... méltónak kell bizonyulni arra, hogy mindenki elismerje, miszerint a közép dunai birodalomnak a magyar nemzet a legerősebb támasza." /2/ A főgimnázium ünnepélyén így harsog a szónok: "Győznünk kell, mert részünkön van az igazság, ... mert velünk a mult nagy szellemei küzdenek: velünk harcol Zrínyi, velünk küzd Rákóczi és a kurucok, hisz most is pro libertate folyik a küzdelem. Most is Petőfi hívott harcba: Talpra magyar!" /3/ (Micsoda történelmi ankhronizmus!) Petőfi szavaival mozgósítani az ifjúságot Ferenc József zászlaja alá ..). A nacionalista uszítás, a nemzeti mult haladó hagyományainak megtagadása, meghamisítása évtizedeken keresztül folyt, s mindez ennek a folyamatnak a betetőzése.

1914-ben a mindennapos uszítás még hatásos. Az egyik halasi katona saját szerzeményű "költeményével" masirozik

dél felé: "Zeneszóval megyek el a szerbek ellen, /Segits meg Istenem engem gazok ellen." /4/ A budapesti kiképzésről még ilyen levelek érkeztek haza 1914 októberében: Továbbá inkább mondhatom, hogy boldog vagyok, hogy katona vagyok, csak az a baj, hogy kevés a pénzem ... " /5/ És itthon? "Itt igen vig az élet, örökös mulatság, hol a casinóban, hol a Sóstón, ahol a tiszti étkezdében ... a mozi zsúfolásig. Van térczene is." /6/ - Halas, 1915 tavaszán egy polgárlány szemével.

Valami hetyke virtus hangulatát érezzük ezekben az idézetekben. Szerencsétlen emberek százezreinek fogalmuk sincs, mit jelent a tömegpusztító fegyverek arzenáljával vívott imperialista világháború. Különben is "mire lehullanak az őszi levelek, otthon lesznek a katonák." Így kezdődött az egyszerű emberek ezreinek tragédiája Kiskunhalason is.

Az elvakított, a vágóhidra terelt dolgozó tömegek azonban hamar kijózanodtak. Az első sebesültek és halottak, a fokozódó nyomor hatására egyre több egyszerű ember ébredt tudatára, hogy becsapták, s idegen érdekért harcol. A fent idézett levélrészletben azt írta az egyik halasi katona Budapestről, hogy boldog a katonaruhában. Ugyanez az ember 1915 tavaszán már így ír szüleinek: "Továbbá még sok jó irnivalóm volna, rossz még több, de nem szabad irni, azt jól tudják. Ebből érthetnek." /7/ A harctérről 1915-ben már egyre borzalmasabb hírek érkeztek: "A 10-es mars teljesen megsemmisült, amint a harctérre értek mindjárt másnap. Felismerhetetlenségig összekaszabolták őket." /8/ A katonákat már nem a lelkesedés vezérli, hanem az erőszak. Milliók azonban még megfélemlítve hallgattak, éheztek itt-

hon, véreztek el a lövészárkokban.

E vérontás haszonélvezői a városban is megtalálhatók: a kereskedők és a gazdag parasztság.

" Az vigasztal, hogy egy kicsit most aratunk. Jön a pénz!" - írja az egyik kereskedő lánya. /9/ A fűszerkereskedő azonban kisszerű jelenség volt abban a körben, ahol tizezrekkel, százezrekkel mérték a háború hasznát. A világháború során a város hadiszállítói közül Kardos Illés 64000, Kovács József 29000, a kiskunhalasi Gőzmalom RT. részvényesei 666000 korona hasznot tettek zsebre. /10/ A leggazdagabb birtokosok közül kerültek ki a helyi bankok részvényesei is. A háború évről-évre jelentős nyereségnövekedést hozott. A két helyi pénzintézet tiszta nyeresége így alakult a háborús években:

Év	Halasi Takarékpénztár RT.	Halasi Gazdasági Bank
1915	39637 korona	55082 korona
1916	45687 "	72653 "
1917	64179 "	149108 "
1918	68228 "	154574 " /11/

A gazdagparasztság életét és vagyonát a rendeletek is megkülönböztető módon védték. Az 1916. évi szabadságolási rendelet értelmében, akinek 15 holdja, vagy ennél kevesebb birtoka van, annak a szabadságolási kérelmét el kell utasítani. A 30 holdon felüli birtokosokat, viszont bizonytalan időre fölmenthetik a hadiszolgálat alól. /12/ A mezőgazdasági érdekek védelmére hivatkozva a polgármester is több kulákgazdaság birtokosát mentette föl. /13/ A megfogatkozott munkaerőt hivatalos rendeletekkel, igen mérsékelt bérezés mellett biztosítják a nagyobb gazdaságoknak.

A szabadságolt katonákat saját földjeik megművelése után kötelezik más gazdák sürgős gazdasági munkáinak elvégzésére is. A hadsereg legénységét is kivezényelhetik mezőgazdasági munkára, akik kötelesek a helybeli tisztviselők által megszabott bért elfogadni. /14/ A helyi vezetés is igyekezett megoldani a nagygazdák munkaerő gondjait. 1916-ban az aratási munkák idejére a közmunka igénybevételét is elrendelték, s a munkakényszerszert a betegekre, a hadiszolgálat alól felmentettekre is kiterjesztették. /15/ Mindez azt jelentette, hogy a nagybirtok /helyileg a kulákbirtok/ érdekeit a mezőgazdasági munkások militarizálásával biztosítják, s hatalmi szóval, erőszakkal kötelezik őket a nagybirtokon a munkára. A harctérre vezényelt agrárproletárok pótlására, az olcsó munkaerő biztosítására az említetteken kívül a hadifoglyokat is felhasználták mezőgazdasági munkára. A város képviselőtestülete már 1914-ben kijelentette, hogy szerb és orosz hadifoglyokat mezőgazdasági munkára szívesen alkalmaznának Kiskunhalason. /16/ Ez az ingyen-munka több gazdaság jövedelmezőségét jelentősen fokozta, 1917-ben már 400 orosz hadifogoly dolgozik a különböző gazdaságokban.

A középparaszti birtok helyzete már korántsem ilyen kedvező. A különben is labilis gazdasági egyensúlyt a háborús évek teljesen felborították. Ezeket a kis gazdaságokat alapjaiban rendítette meg a munkabíró férfi távolléte. A föld megművelésével az itthonmaradottak, az asszonyok és a gyerekek ritkán tudtak megbirkózni. "A háború kényszerítette a szülőket, hogy fiatal gyermekeiket is dolgoztassák" - írja a helyi lap. /17/ Családok tragédiái olvashatók

ki azokból a kérvényekből, amelyeket sürgős mezőgazdasági munkák idején a frontról küldenek a katonák a polgármesterhez. Az egyikben ez olvasható: "...tavaly, május 30-án, amint be kellett rukkolnom, a múlt évi egész termésem tönkrement.... Ha ez újból megismétlődne, 6 tagú családom a legnagyobb nyomornak nézne elébe ... 3000 koronával is tartozom, s kamatjait ugyancsak az adóterhek viselését gyenge családom nem bírja..." /18/ A fronton harcoló kis - és közép-parasztoknak az elhúzódó háború során szembe kellett nézni azzal, hogy gazdasága az évek alatt tönkremegy, s ha túléli a vérontást, a nyomor vár rá itthon. A háború igen sok kiségzisztenciát tesz tönkre. Halason elsősorban a kis - és közép-paraszság tönkremenésének, felbomlásának a folyamata gyorsult meg. Ezek lesüllyedtek az agrárproletárok közé. A bevándorláson kívül csak ezzel magyarázható, hogy míg 1900 és 1910 között az agrárproletáriátus száma alig másfélszázzal, addig 1910 és 1920 között 1000 fővel növekedett, 3760-ról 4558-ra. /19/

A parasztság rétegei közül a szegényparasztok és az agrárproletárok számára hozott legtöbb szenvedést a háború.

Gyakran csupán a néhány filléres hadisegély jelenti az egyetlen jövedelmet. De ezekért a fillérékért is meg kellett küzdeni a bürokratizmussal, a hivatalnokok, elsősorban a polgármester embertelenségével. A polgármester legtöbbször önkényesen és kegyetlenül járt el. Gyakori az alispánhoz irt kérvény, panasz: "Feleségem önmaga és négy gyermekünk után 1915 májusig kapott segélyt. Májustól októberig azonban csak a felét kapta, azért, hogy dolgozni menjen. Ezt megtenni nem tudta, mivel egyik kisfiam majd

egy évig betegen feküdt, végtére meg is halt. Feleségem már csak havi 19 K. 72 f. kap. Hogy éljenek meg ebből, mikor dolgozni nem tud?" - írja keserűen az egyik frontkatona. /20/ Ezek a jajkiáltások azonban legtöbbször süket fülekre találtak. Jellemző az ügyintézésre egy másik panaszos, Balla Benőné esete, aki a polgármester elleni panaszával Ráday Gedeon főispánnál keres orvoslást. A főispán a polgármestert bizza meg a panasz kivizsgálásával! /21/ Az ügyintézés csodálatos körforgása ez.

A polgármester viselt dolgait a Függetlenségi és 48-as Párt kiáltványa is leleplezi az 1916-os tisztujításkor. A kiáltvány hangsúlyozza: "Most van alkalom arra, hogy a közönség ne csak siránkozó panasszal adjon kifejezést a maga elégedetlenségének, hanem ... olyan képviselőket válasszon, akik számonkérlik a polgármestertől mindazt, amit a város és annak anyagi ügyeiben, hivatalos eljárása folyamán, valamint a közélélmezés, a hadiszolgáltatás, a felmentések és a hadisegélyezések ügyében cselekedett, vagy mulasztott." /22/ A polgármester azonban továbbra is "legelni küldte" azokat, akik hozzá fordultak inségsegélyért. /23/ A kormány nem volt hálátlan. 1916-ban Silling Ede polgármestert a Ferenc József- rend lovagkeresztjével tüntették ki. /24/

A rohamosan súlyosbodó gazdasági helyzet is a legszegényebbeket sújtotta. "Nálunk olyan drágaság van, hogy ki sem tudom mondani." /25/ - olvashatjuk az egyik levélben. Néhány fontosabb élelmezési cikk árának alakulása bizonyítja ezt: egy tyúk 1915-ben 4,5 forint, 1917-ben 10 forint. A tej ára 1915-18 között a duplájára emelkedett, de alig lehetett kapni. A szalonna kiloja 1916-ban 4 forint,

1917-ben 6 forint volt. /26/ Ilyen körülmények között jogos a panasz. A 19 korona hadisegély tényleg még az éhhalál rémét sem üzi el.

Az itthonmaradottak keresete is elmarad az árak emelkedésétől. Az egyik legnehezebb mezőgazdasági munkát, az aratást, még 1915-ben is igen súlyos feltételek mellett kénytelenek vállalni az agrárproletárok: a 11. részt kapják, de kötelesek az emberek a gazdának öt-öt napot kosztért és 2 koronáért napszámra dolgozni, a " hordásban és cséplésben pedig kötelesek fizetés nélkül dolgozni a gazda kosztján."

/27/ A különböző gyűjtések sorozata is a parasztság széles rétegeit sújtotta. A tömegek hazafias érzéseivel galádul visszaélve húzták ki a zsebükből a filléreket. A gyűjtőmunkára hol buzgó polgárasszonyok vállalkoztak, máskor a középiskolás diákokat mozgósították. A különböző szervezetek, bizottságok gyakori felhívását 1915-ben már maga az igazgató sokallta meg. Az úgynevezett Segítő Bizottság átiratára azt a választ adja, hogy gyűjtéssel már sokszor megkeresték az iskolát, s most nem rendelheti el újra. /28/ A tömegeket különösen sújtotta a hadikölcsönök nagy száma. A városban is nyolcszor jegyezték hadikölcsönt, s ezen a címen 16 millió koronát raboltak el a nemzetellenes háború céljaira. /29/ Ezek a kölcsönök a hadiszállítókat gazdagították, akiknek azonban eszükbe sem jutott, hogy hatalmas nyereségükből valamit is jegyezzenek. 1916-ban így panaszkodik a polgármester: "A viszonyok itthon óriási összegeket juttatnak egyesek birtokába, amely összegek még mindig nagyon sok helyen elvonulnak a szent kötelesség előtt, hogy a magyar államot segítsék ..." /30/

Mint láttuk, a háború egyik oldalon nyomort, szenvedést, elszegényedést jelentett, a másik oldalon a meggazdagodás forrása volt. Országos méretekben a háborús évek kiélezték az ellentétet a parasztság és a nagybirtok között. Kiskunhalason azonban a parasztság szélső rétegei között válik egyre feszültebbé a társadalmi ellentét.

1916-ra nyilvánvalóvá vált, hogy a központi hatalmak álma, a győztes háború, a villámháború tervével együtt dugába dőlt. Megerősödött bizonyos törekvés, hogy az imperialista háborúnak imperialista békével vessenek véget. De ugyanakkor fokozódott - egyre sikertelenebbül - a háborús pszichózis, s mindinkább totálissá vált a mozgósítás. A hatalmas arcvonal egyre több nyersanyagot és embert emésztett föl. Egy bizalmas használatra 1916-ban kiadott nyomtatvány szerint "katonai szolgálatra teljesen alkalmasak mindazok, akik csak az egyik fülükre süketek, jelentékenyebb a dadogásuk, de beszédük még érthető, gerincoszlopuk jelentékenyebbül elferdült, de fölöltözve ezáltal nincsenek elcsúfitva, egyik végtagjuk csak kisebb mértékben rövidebb...."

/31/ Tragikomikusnak ható felsorolás ez. Az általános mozgósításkor Halasról 2000 katona, hadimunkára pedig 600 népfölkelő vonult be. Számuk - ilyen körülmények között - 1916-ban már 6000 fő. /32/ Érdemes összevetni mindezt egy 1917-es adattal. Ezek szerint a halasi férfiak létszáma 1917-ben 10504 fő, beleértve a hadbanállókat és a fiúgyermekeket is! /33/ A megismétlődő pótszemléken egyre több ember felelt meg. A 17, 18 éves tanulók az iskola padjaiból kerültek a lövészárkokba. A Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium rendeletére előkészítő tanfolyamokat szerveznek

a bevonuló tanulók számára. Itt a tananyag lényeges részét kell tanítani. Az 1915/1917-es tanévben valamennyi végzős gimnazista bevált katonának, s február végén indult a frontra. /34/ Milyen útravalót vittek ezek a szerencsétlen fiatalok magukkal? Gondoskodtak katonai kiképzésükről. Az iskola udvara olyan lett, mint egy katonai kiképzőtábor. A tornaórákon és délutánonként a felsőbb osztályosok katonai kiképzésben részesültek. /35/ A pszichikai felkészítésükből oroszánrészt vállaltak az egyházak. "Az ifjúsági istentiszteletek tárgyai összefüggtek a mai viszonyokkal: A hazáját szerető keresztény kötelességei, a katona a harctéren, a háború és a megváltás. A rendes vallásórákon, a tananyag keretében kínálkozó alkalmak adták meg a fonalat a háborús kapcsolatokhoz: a fiát fölláldozó Ábrahám és a magyar apa, Jákob idegenben és a katona, felebaráti szeretet - ellenségeink önzése ..." - írja az 1915/1916-os tanév eseményeit összefoglaló tudósításában a gimnázium igazgatója. /36/ A beszámoló a továbbiakban hirül adja, hogy az egyes szaktárgyakat szintén a háború szolgálatába állították: "Mi haszna van a háborúnak? Milyen áldásos következményeit remélhetjük a háborúnak? - ilyen és hasonló című dolgozatokat írtak a tanulók. De a latin, a görög, a német nyelv anyaga, a mennyiségtan, ahol a lövedék pályáját, sebességét, vagy a reflektor hadi alkalmazását tárgyalják, szintén a háborús hangulat ébrentartását szolgálja. /37/ A főgimnázium a város kulturális centruma. Az itt kifejtett pszichózist nem csupán néhány száz középiskolás tanulónak szánják, hanem a város középrétegeinek is, akik közül az iskola tanulóifjúságának zöme toborzódott.

Forrás! De 1916 végén nem hitt már jóformán senki a háborús frázisoknak. Hol van már a félrevezetett emberek lelkesedése. Valami fásult beletörődéssel, közönnyel és növekvő elkeseredéssel szemlélik a véget nem érő vérontást. "Ma már nincs könny, nincs szivből fakadó gyász, de nincs igazi öröm sem, csupán csak azért, mert a közöny keritette hatalmába a lelkeket, sziveket." /38/ Így panaszkodik a helyi lap cikkírója, s "veszedelmes betegségnek" nevezi a tömegek elkeseredését, az imperialista világháborút szemlélő közönnyt. A burzsoázia számára tényleg az. Valójában azonban a hazugságok lepleződtek le.

A kiábrándultság és az elkeseredés megdöbbentő dokumentumait jelentik azok a levelek, amelyek a szigorú cenzura ellenére eljutottak a lövészárkokból haza. Kis Váradi Antal halasi katona leveleiben sűrítve fogalmazódik meg mindez:

"... Sokszor elkeseredünk és irunk mindent, ha lehet, mert igazán olyankor az élettel sem törődünk, mert úgy látszik, hogy előbb, vagy utóbb is el kell pusztulnunk." /39/

Egy másik levelében is az elkeseredés és a békevágy kap hangot: "Ennek a háborúnak vége soha nem lesz. Már elértük régen azt a helyet, ahol mondták, hogy no majd itt biztosan vége lesz. Lublin, Varsó ez már mind rég a miénk, mégsem halljuk a végét." /40/ A magyar katonák döntő többségének a célja már régen nem a hősiesség, hanem az, hogy túléljék a háborút" ... megértem szegény Pali fogságát.

Ha él szegény, ő a boldog" /41/ - olvashatjuk egy harmadik levélben. 1916-ban már irigylésre méltó ember, aki a lövészárkok poklából a hadifogság menyországába jut. Az ilyen és hasonló gondolatokat tartalmazó levelek természetesen

alakították az itthonmaradt hozzátartozók szemléletét is.

A lövészárkok lakói között - különösen a keleti fronton - jelentős változás tapasztalható. A természetes lelkiivilágú emberekben egyre erőteljesebben követeli jogát az élet, a béke - a halál és a pusztulás helyett. Mindezek felismerésében nagy szerepe van a Bolsevik Pártnak, illetve az orosz katonáknak, akik kezdeményezői a frontbarátságoknak. A Bolsevik Párt különös figyelmet fordított a hadseregben végzett agitációs munkára. 1915-ben, Bernben tartott konferencián is leszögezték, hogy "... elő kell segíteni a hadviselő nemzetek katonáinak barátkozását a lövészárkokban, s általában a hadszíntereken." /42/ Az első frontbarátkozásokról 1916 elején jutottak haza hírek. Csonka Mihály halasi katona így emlékszik 1916 húsvétjára: "A huszonkilencesek balról voltak tőlünk. Elkezdtek muzsikálni. Egyszer látjuk ám, az oroszok fölállnak a rajvonal tetejére, mi is aztán utánoztuk őket. Az oroszok is, de mi is kajabáltunk, hogy gyertek ide, adunk kenyeret. Szinte örült a lelkünk, hogy talán vége lesz a háborúnak. Estefelé aztán szépen visszatakarodtunk a rajvonalba, az oroszok is. Mikor besötétedett elkezdtünk löni." /43/ Az egyre erősödő frontbarátságokra utalásokat találtunk a levelekben is: "... a muszka keveset lő, de tőlük sűrűn átjönnek ide és kenyeret kérnek." /44/

Néhány hét múlva a "muszka" már nem lesz hajlandó löni, s elérkezik majd az idő, amikor a magyar baka sem "takarodik vissza" a lövészárkokba, hanem követi példáját, felismerve, hogy nem szemben velük, nem a lövészárkok mélyén lapulnak igazi ellenségeik.

Februártól októberig.

1916 folyamán mind a frontokon, mind a háterszágban nőtt az elégedetlenség, a háború gyűlölete. Ebben a feszült helyzetben érkezett a hír az orosz polgári demokratikus forradalomról. A híreket átengedték, hiszen a magyar uralkodó osztályok jó része Oroszország kiválásától a háború győzemes befejezését remélte, s egyben úgy gondolták, hogy további háborús kitartásra lehet bírni a tömegeket.

A helyi felsőrétegnek a forradalommal kapcsolatos nézetei, általános politikai állásfoglalása az ellenzéki balszárny^ehez, Károlyi Mihály és csoportjához állt közel. A város társadalmi struktúráját tekintve ez nem véletlen, hiszen ennek az irányzatnak osztálybázisát a közép -és kispolgárság képezte. Így értelmezhetőek azok a meglehetősen merész hangú cikkek, amelyek a helyi sajtóban megjelentek 1917. tavaszán. Így üdvözlik az orosz forradalmat:

"Végre akadt ellenségeink sorában nép, amely a maga fejével gondolkodva nemcsak beszélt, hanem cselekedett is azért, hogy véget vessen a rettenetes háborúnak, s békét teremtsen az emberiségnek. S ez a nép az orosz. Az idő kezdi tehát megérlelni, amit óhajtvá várunk. A nép öntudatra ébred, s megelégtelve az emberi irtást, a békét immár nem kéri, hanem követeli, s megteremteni akarja." /45/

A cikk írója az orosz forradalom kapcsán a magyarországi állapotokra is utal, s élesen támadja a kormányt: "Nálunk azt tapasztaljuk, hogy a kormány úgy akarja a hatalmat kezelni, mint a háború előtt, a jog kiterjesztéséről, a rendszerváltozásról tudni sem akar ... pedig jaj lesz annak az államférfinak, aki nem akarja megérteni a kor intő

szavát." /46/ A cikk tehát rávilágít arra, hogy a helyi ~~radikális~~ ^{demokratikus} polgárság azért követeli a változást, a jogok kiterjesztését, mert az átalakulást természetesen a polgári keretek között kívánja tartani, mert megértette a "kor intő szavát", s nem akar az orosz példa nyomán forradalmat. Az orosz forradalmat üdvözölve a burzsoá demokratikus átalakulást üdvözölték, amit Magyarországon is szerettek volna, de féltek attól, hogy az "ordító nép" továbbviszi a forradalmat. "Ha a konvent /ideiglenes kormány/ nem törekszik előbb az ok /háború/ megszüntetésére, könnyen átadhatja helyét egy másik bizottságnak. Ez a forradalmi jóslás." /47/ Figyelmeztetés ez a magyar kormány számára is, de egyben a középpolgárság ^{demokratikus és} liberalizmusát, pacifizmusát is ^{meg} ~~magyarázza~~ ^{magyarázza}. A burzsoá demokrácia határát nem kívánják átlépni, nem akarnak "másik bizottságot."

Az oroszországi eseményeket szemlélve, az orosz hadseregben tapasztalható békeáramlatról írva azonban a helyi felsőréteg tudatában is ott bujkált a remény, a háború sikeres és győzelmes befejezésére. Ennek feltétele szerintük Oroszországgal kötendő különbéke, hiszen "Anglia kedvéért aligha fog továbbra is szenvedni az orosz nép". /48/ A forradalom híre aktivizálta a helyi Szociáldemokrata Pártot, s 1917 április 7-én gyűlést tartott. /49/ Az 1914 óta hallgatásra ítélt munkástömegek első hangadása volt ez. Igaz, hogy a kormány engedékenyebb lett, de a tömeghangulat is egyre radikálisabb. Minderre következtethetünk a helyi sajtó néhány radikális hangú cikkéből: "A kapitalizmus a háború három évében szüntelen és nap-nap után tette tönkre testben és lélekben a dolgozó nép millióit.

Most pedig, miután a béke lehetőségéről kezdenek beszélgetni, kétszeres dühvel akarja profitéhségét kielégíteni. Érzik, minden harácsolásnak elmúlik az ideje." /50/

Az első tömeges békedemonstrációra 1917. május 1-én került sor, amikor a város munkásai tömeggyűlésen követelték a békét. /51/

A februári orosz forradalom még egy csoportra gyakorolt nagy hatást, a városban dolgozó orosz hadifoglyokra. Julius elején egész csapat hadifogoly szökött meg a halasi gazdáktól. /52/ Akiket elfogtak, azzal indokolták tettüket, hogy " ... szeretnének a forradalom által nagy átalakuláson keresztülment anyaországba hazajutni, ahol most már - szerintük - nincs cár, nincs visszaélés, nincs kancsuka sem." /53/ Mindebből következtethetünk arra is, hogy a nép hogyan szemlélte az oroszországi eseményeket.

Az orosz forradalom a legközvetlenebb hatást a keleti fronton harcoló katonákra gyakorolta. Az egyik tragikus sorsú honvéd jegyzeteiben ez olvasható: "Szemben az ellenség. Nem tudom miért, nem haragszom rájuk, hiszen ők is emberek, nekik is van anyjuk, szeretőjük, otthonuk." /54/ Az általános emberi humanizmus felélesztésén túl az oroszországi események, a frontbarátkozások, a forradalmárokkal folytatott közvetlen beszélgetések a cselekvő példát is jelentették: " Egy orosz főhadnagy azt a kijelentést tette, ha nem lesz béke két hónapon belül, akkor ők is forradalmat csinálnak - de a harctéren!" /55/

A frontról érkező hírek igen erősen hatottak a város közvéleményére. A fraternizálások hírére Halason is terjesztették, hogy "az oroszokkal fegyverszünetet kötöt-

tünk." /56/ - írta a helyi ujság. A fegyverszünet és a béke azonban csak a tömegek érzésvilágában élt. Az osztrák, a magyar és a német uralkodó körök nem adták fel imperialista programjukat. A német imperialisták és csatlósaik 1917 derekán még biztak a közeli győzelemben. Akadtak helyben is olyanok, akik a háború folytatásához segédkezet nyújtottak. "Harcolunk tovább rendületlenül, hiszen jövődő sorsunk, boldogságunk van most a sors tragikus kockáján. Áldozunk, szenvedünk, mert tudjuk, hogy ügyünk igazságos, célunk jogos és emberséges." /57/ "Egy újabb téli háború lehetőségét is szomorú belenyugvással latolgatjuk." /58/

A szokványos nacionalista jelszavakkal, háborús uszítással már nem lehet célt elérni. Ezért a háború továbbfolytatását valamiféle földöntúli erő akaratával, a megfoghatatlan végzettel, vagy az ember alantas ösztöneivel magyarázzák. " ...a kegyetlen végzet továbbra is meghosszabbítja a tömeggyilkolást." /59/ Vagy: "Nem akar már gyarapodni a vérontásból senki ... A végzet sodort ebbe a rettentő pokolba." /60/

A koratavasszal várt béke helyett azonban további háborúval súlyosbitott kizsákmányolás köszöntött a városra is. A nagy gazdaságok birtokosainak hatására alispáni leirat szabályozza a mezőgazdasági munkabéreket. Ezek szerint a kézi mezőgazdasági napszám nem lehet 130 százalékkal több, mint amennyi a háborút megelőző időben volt. Ennél több munkabér "indokolatlan adása és elfogadása kihágást képez." Ezek alapján megállapított munkabérek Halason: férfi napszám 6 K, női 4 K /61/ Érdekes mindezt összehasonlítani a korabeli árakkal. A köleskása li-

terje 3 K 20 f, a savanyútejfel literje 6 korona - a fekete piacon. De élelmiszerhez csak ott lehet hozzájutni. /62/

A parasztgazdaságok széles tömegére is fokozott súllyal nehezedett a háború. A sajtó hírei minden magyarázat nélkül egyértelműen bizonyítják ezt: Zár alá vették a tengerit, összeírják Halason a burgonyatermést. Összeírják a városban az élelmiszerkészletet, 300 hizott sertést elvisznek Halasról stb... Ujra gyakoriak a rekvirálások is. A polgármester sajnálattal közli, hogy az alispán újabb 2000 q gabona beszolgáltatására kötelezte a lakosságot. /63/

Ilyen körülmények között minden olyan hirre felfigyeltek, amelytől a béke lehetősége várható. Illúziók támadtak a pápa és a szocialisták békekisérleteinek a hatására. Így reagáltak Halason a szocialisták stockholmi békekonferenciájának a hírére: " Voltak és vannak olyanok, akik Stockholmot azért nem akarják, mert esetleg a konferencián mégis megcsinálják a békét, és a szocialisták csinálják meg. Bárhonnan is jön a béke, mindegy nekünk, csak jöjjön." /64/

Többen azonban már végleg megelégtették a háborút, s megtagadták a hadiszolgálatot. A várost körülvevő tanyavilágban, - mint hajdan a betyárok - számos szökött katona bujkált. A fegyveres, gazdag parasztoknál fosztogató szökött katonák létezése a mindinkább bomló államapparátusra is felhívja a figyelmet. /65/

Ilyen - országosan és helyileg is - kiélezett viszonyok között érkezett a városba a hír: az orosz proletáriátus megdöntötte a burzsoázia hatalmát, és proklamálta az azonnali békét.

A forradalom felé.

A Nagy Októberi Szocialista Forradalomról december 1-én értesítette a város közvéleményét a helyi sajtó. A cikk meglepő realitással írt az oroszországi eseményekről, sőt a szovjet kormányról is: "Hisszük, hogy közelebb jutottunk a békéhez, mint azt rövid idővel ezelőtt gondoltuk, s hogy ez a remény feltámadt, annak érdeme az orosz nép jelenlegi kormányára hárul, mely egyetértve a nép alkalmi képviselő útján a néppel, akart és mert cselekedni, mert felismerte a gondjai alá tartozó népek érdekeit." /66/

A forradalom hírére két nézet kristályosodott ki, a polgárság körében. Az egyik - a helyi a gazdagparaszatok, hadiszállítók szemlélete - az oroszországi "fölfordulástól" azt remélik, hogy a háborút nagy győzelemmel lehet majd befejezni, hiszen a keleten felszabadult erőket most már a nyugati hadszíntérre lehet irányítani: " Oroszországgal feltétlenül létrejön a különbéke, mely erőnket gyarapítván, helyzetünket erősítvén siettetni fogja a döntést, rá fognak szoríttatni ellenségeink, hogy valamennyien békét kössenek." /67/

Ettől a nézettől azonban elkülönül és erőteljesebben jelentkezik a liberális és demokrata középpolgárság, a középparasztság pacifizmusa. "... állítom, ha mindkét hadviselő fél idejét és erejét tisztességes munkára fordítaná, ahelyett, hogy kölcsönösen egymást akarnák megkárosítani, állandó nyereségük fölérne azzal a zsákmánnyal, amely most kapzsiságukat ösztönzi." /68/ E békevágy kifejezője az alábbi álnéven írt költemény is:

"Még messzi? Nincs erő és a test lázad
Itt izzik, érzem a csörgő csontvázat.
Megállj! Hiába volt! ...és fordul a kerék ...
Elég!" /69/

A költemény rokonítható Babits pacifizmusával /csak gondolatilag/ de messze áll Ady radikális háborúellenességétől, bár a vers formajegyeit tekintve erős Ady- utánérzést mutat.

A békevágy erőteljes megszólaltatása mellett a helyi középburzsóázia föllép az uzsorások, a háborús konjunktúra során meggazdagodottak ellen. A Halasi Független Hírlap, a radikális polgári réteg gondolatainak megszólaltatója követelte, hogy "megfelelő élelmezés jusson a munkásoknak, a dolgozó népnek." /70/ E követelés háttérében az 1918. február 24-én lezajlott kiskunfélegyházi éhséglázadás lehetett.

2 | A tömeghangulat közvetlen ismeretében a helyi középburzsóázia nem érthetett egyet a konzervatív nagyburzsóázia és a klérus nézetével, amely szerint "... zavaros időkben nem lehet engedékenységgel célt elérni." /71/ A halasi liberális polgárság éppen a politikai struktúra polgári demokratikus átalakítását akarta. Követelik, hogy "vegyék fel az állami és községi élet tényezői közé a munkástársadalmat", hogy "szakítsanak azzal a rendszerrel, amely jogokat és anyagi eszközöket oly mértékben összpontosított egyesek birtokába, hogy emiatt sokan az őket megillető legszükségesebbekhez sem jutottak hozzá", követelik a háborúban szenvedett katonák, s az elesettek hozzátartozóinak "becsületes kárpótlását" /72/ E követelésekből látszik, hogy ugyanúgy, mint 1917 februárjában, most is a burzsóá demokrácia megteremtését kívánták. És bevallottan még valamit: a társadalmi feszültség levezetését, a forradalom megelőzését: "Elérkezett a 12. óra. Ha közömbösek maradnak /ti.

/ti. a hatóságok/, akkor a hadból visszatérők és hozzátartozóik részéről olyan magatartásra lehetnek elkészülve, amely csak bajt hozhat." A cikk sürgető hangját azzal indokolja, hogy az elkeseredés "robbantóan nyilatkozhat." /73/

A helyi burzsoázia fél attól, hogy "az óriási többségben lévő vagyontalan munkásrétegek is osztályöntudatra ébrednek és ők is mind a szocializmushoz, az osztályharc politikai pártjához fognak csatlakozni." /74/ A bevallott cél tehát az osztályellentétek elködösítése, "kiegyenlítése". A háború utáni "átmenetre" /a helyi sajtó szóhasználatát/ tett javaslatok elvi demokratizmusa /nem konkrét javaslatok!/ ezt a célt is szolgálják. Tény azonban, hogy egyenlőre a kiskunhalasi középburzsoázia pacifizmusával, radikálisnak tűnő követeléseivel maga mögé tudta felsorakoztatni a szegényparaszságot, elejét tudta venni a spontán tömegmozgalomnak. Mindehhez még hozzájárult, hogy az 1910-es választásokon kibuktatott dr. Babó Ferenc és a 48-as Pártba tömörült középbirtokosság éveken keresztül támadta a polgármestert. E támadások gyakran személyeskedő jelleggel - 1918 során élesedtek, míg végre 1918. júliusában a korrump, városszerte gyűlölt polgármestert felfüggesztették állásából. /75/ A demokratikus követelésekkel együtt mindez azt a látszatot kelthette, mintha a helyi polgárság egy csoportja a hivatalos rend, s az államapparátus következetes ellenfele volna.

Az 1918 nyarán kialakult katasztrófális gazdasági helyzet, a hivatalos politika nyilvánvaló bel- és külpolitikai kudarca, a front helyzete, az orosz nép példája, együttesen érlelték a forradalmi helyzetet, az elégedetlen-

séget, mind a háterszágban, mind a frontokon. A Monarchia gazdasága már tehetetlen, s képtelen ellátni a frontot. 1918 elején országosan 10 millió mázsa szemestakarmány hiányzott a minimális igények kielégítésére. /76/ Kétségbeesett kísérletnek bizonyult, hogy ezt a horribilis mennyiséget a kiszípolyozott parasztságtól behajtsák. Irreális mennyiséget követeltek Kiskunhalas parasztságától is: 240 vagont, minimálisan tehát 2400 tonna gabona beszolgáltatását. /77/ A fejadag leszállítása a városban azt jelentette volna, hogy az ellátatlanok csak kukorica kenyeret kapnak.

/78/

A háborús terhek már elviselhetetlenek, s arra készítetik a helyi parasztságot, hogy együttes erővel lépjenek fel. Áprilisban, amikor újabb rekvirálást rendeltek el, a parasztság megtagadta az engedelmességet. A helyzet olyan feszült volt, hogy statáriumot hirdettek ki a városban, s a rekvirálást brutálisan, katonai segítséggel hajtották végre. /79/

A forradalmi helyzet kialakulásának másik helyi jele a hadsereg bomlásával kapcsolatos. A folyamat már 1917-ben jelentkezett, de 1918 tavaszán és nyarán a hadsereg bomlása is mélyebbé vált, és parancsmegtagadásokban, tömeges szökésekben, katonai lázadásokban jutott kifejezésre. A különböző csapattestektől egyre-másra érkeztek a levelek a polgármesterhez, amelyben kérik, hogy a szökött katona családtagjaitól a hadisegélyt vonják meg. /80/ Gyakran a szabadságra hazajött katona itthon elbujt, és nem volt hajlandó visszamenni a frontra. /81/ A fölfegyverzett emberek spontán gyűlése legtöbbször a gazdag-

paraszság ellen fordult. A helyi lapban olvashatjuk, hogy a "hatóságok majdnem tehetetlenül állnak a katonagyilkosokkal szemben." /82/

A háború a végsőkig fokozta a parasztság egyes rétegei között az ellentétet, az agrárproletariátus, a szegény- és középparasztság ellen. "A történelem soha nem fogja megbocsátani azt a példátlan kapzsiságot, amellyel tehetősebb polgártársaink élnek" - olvashatjuk. /83/

A fronton, a háterszámban, s a városban tapasztalt elégedetlenség azonban a liberális burzsoáziát is megfélemlítette. Kiskunhalason is ijedten kiáltottak föl: "A veszedelem a kapu előtt" /84/

A háború kitörésekor azt irtuk, hogy a háború elodázza a forradalmat. Az elviselhetetlen háborús terhek, az orosz proletariátus példája valójában siettette a demokratikus átalakulást. 1918 őszén a megrémült burzsoázia joggal kiáltott fel: a veszedelem a kapu előtt volt.

A ~~radikális~~ polgárság rettegése a forradalomtól, párosult a konzervatív, engedményekre nem hajlandó államvezetés gyűlöletével: "Ti tettétek ezt, a ti művetek ez, feleltek érte." /85/ Országosan is megfigyelhető, a törekvés a Függetlenségi, a Polgári Radikális Párt vezetői, tehát a kis-és középpolgárság, valamint a hozzájuk csatlakozó szociáldemokrata pártvezetőség részéről, hogy a konzervatív rétegektől átvegyék a hatalmat, s ^{sa} kormányzás gyepelőjét a kézben tartva, hatást gyakoroljanak az eseményekre. Céljuk kettős: elkerülni a forradalmat, és elindítani a demokratizálódást - reformok útján. E célok érdekében jött létre az említett politikai csoportokat tömörítő Nemzeti

Tanács 1918 október 25-én. Politikai programjuk megvalósításához azonban azonnali béke kell. Október 26-án IV. Károly táviratot küld Vilmos császárhoz: "Arra a megmásíthatatlan elhatározásra jutottam, hogy 24 órán belül különbékét és azonnali fegyverszünetet kérek." /86/ A sors tragikus ironiája, hogy ezen a napon, október 26-án, a háború ötödik évében, a 12. óra utolsó percében követelik a város uralkodó körei: " Mondja meg a nemzeti akarattal egyetértőleg a törvényhozás, hogy mit akarunk, tudjuk meg magunk, tudják meg barátaink és ellenségeink." /87/ De a gondolatokhoz társul egy ismeretlen költő életképe is. A versben a játszadozó kislány csodálkozva kérdi a féllábú katonától:

"Miért van vasból a bácsi lába?

Keserű szájjal suttogja: Nem tudom ... " /88/ Széles tömegek elkeseredve döbbentek rá a háború értelmetlenségére. De 1918 októberében már tudták mit kell cselekedni.

A háború által kiélezett ellentmondásokat reformokkal már képtelenség megoldani. Négy keserves év elfojtott indulata és szenvedése tettekben jutott kifejezésre, s október 30-ról 31-re virradó éjjel győzött Budapesten a munkások és a katonák forradalma, győzött a polgári demokratikus forradalom. A fölkelte nép október 31-én átadta az ijedten várakozó Nemzeti Tanácsnak a hatalmat, annak a politikai csoportnak, amely ugyan ellenezte a forradalmat, de amelyben a forradalmi tömegek még bíztak.

Budapest példáját hamarosan a vidék is követte...

VII. A két forradalom között.

Még október 31-én megérkezett Kiskunhalasra a Nemzeti Tanács távirata, amelyben minden vidéki várost csatlakozásra szólít föl. /89/ Délután 4 órakor a városi tanács ki- mondta a csatlakozást. Este a spontán~~ül~~ összegyűlt tömeg tüntető felvonulást tartott a Nemzeti Tanács mellett, a Himnuszt énekelte. /90/ A háború haszonélvezői, a gazdag- parasztok riadtan szemlélik az eseményeket. E napokról egy decemberi újságcikk így számol be: "Láttalak benneteket, nem rég volt, rettegve mentetek az utcán. Nem tudtátok mit hoz a holnap." /91/ November 3-án 2-3000 főnyi tömeg rész- vételével hatalmas népgyűlés volt a városban. "Mély áhítat- tal tettük le a hűségesküt a szabad és független Magyar Köztársaság polgáraiként, a szabadság hajnalán" - írja a helyi lap. /92/ A népgyűlésen a köztársasági államformáról, mint kész tényről beszélnek. A város megjelent lakói, vala- mint a katonák előtt dr. Babó Mihály, a liberális polgárság vezére, Hibó Sándor, a helyi SzDP titkára, valamint Nyisz- tor György, a Nemzeti Tanács kiküldötte beszélt. Nyisztor a háborút felidéző angol és német imperializmusról szólt. Örömmel üdvözölte a népszabadság diadalát, a demokratikus köztársaságot. /93/ A forradalom híre nemcsak a város, ha- nem a környék földmunkásait is megmozgatta. A környékbeli falvak közül több helyen azonnal elkergették a hivatalos közegeket. /94/ A város földmunkásainak reagálása még nem ~~ve~~ volt ilyen erős. Az itt állomásozó katonaságot is meg tudták fékezni október 31-ig, s velük verették le a délről vissza- vonuló, éhségükben vasúti kocsikat fosztogató csapatokat.

November 1-én, a forradalom hírére a város helyőrsége szét-széledt. /95/

1918. november 3-án a halasi munkásság is létrehozta saját hatalmi szervét, a munkástanácsot. /96/ November első napjaiban a Szociáldemokrata Párt központi vezetőségének a tevékenysége arra irányult, hogy a budapesti és vidéki munkástanácsok munkáját befolyásolja, azok működését a számára megfelelő keretek közé szorítsa. A halasi munkástanács is az SZDP égisze alatt, a központi titkárság leiratának a hatására jött létre. /97/ Az első ülésen, ahol a munkástanács feladatát meghatározták, még nem mentek túl a párt által szabott kereteken: " A budapesti munkás és katona forradalom következtében a szükségessé vált köztársasági államforma ügyvitelében segítő és véleményező testületként, a helyi közigazgatás biztosítására." _ hozták létre tanácsukat./98/ Ez a megfogalmazás a köztársasági államformáról, mint kész tényről beszél, jelezvén azt, hogy a helyi tömegek a forradalom győzelmével megdöntöttnek tekintették a Monarchiával való kényszerű szövetségünket is. A munkástanács hatáskörét azonban úgy jelöli meg, mint az SZDP és a Nemzeti Tanács megállapodása: A munkástanács a kormány ellenőrző szerve, de nem intézkedési joggal felruházott hatóság. /99/

A munkástanács működése közben - mint látni fogjuk - messze túlment ezen a kereten, s Halas város életére és a közigazgatás irányítására döntő befolyást gyakorolt. Ezt biztosította a tanács összetétele is. Tagjai: Bor Antal asztalossegéd, elnök, Mig G. Károly, Némedi Sz. Imre, Fazekas Gábor földmunkások, a város legradikálisabb rétegét, az agrárproletárokat képviselik. Legtöbbjük, elsősorban Fazekas Gábor,

már a századforduló parasztmozgalmainak is aktív részese. A november 3-án alakult munkástanácsban két munkásasszonyt is találunk: Szakáts Istvánt és Böröczi Józsefnét. Dr. Paprika Antal ügyvéd, egy helyi kovácsmester fia is a munkástanács tagja, titkára. /100/ Paprika 1918. szeptemberében jött haza Oroszországból, a fogságból. /101/ Az oroszországi események nagy hatással voltak rá, eljutott a szocialista tanok elfogadásáig. Ezt ^ő későbbi munkája ^{is} igazolja. Dr. Paprika munkástanácsi tagsága, sőt titkári funkciója ellentmond a pártvezetőség rendelkezésének, amely lényegében kizárja az Oroszországból hazatért legradikálisabb elemeket a munkástanácsból. De a halasi munkástanács tevékenysége, a későbbiek során még sokszor ellentmond a pártvezetőségi határozatoknak.

November első napjaiban alakult meg Halason a Nemzeti Néptanács, a Nemzeti Tanács helyi szerve. /102/ Tagjainak zöme a közigazgatási élet helyi vezetői közül került ~~ak~~ ki. A néptanács elnöke Kolozsvári Kiss István, - Silling Ede polgármester utóda - lett. A helyi burzsoázia ~~földbirtokosok~~, volt országgyűlési képviselők, mint: Dr. Babó Ferenc, Dr. Farkas Imre, Hofmeister Mór, Dr. Holländer Ignác. ^{képviseltek.} De már november 13-án ott találjuk a néptanácsban Hibó Sándort, az SzDP. helyi titkárát, Mig G. Károlyt, ezt a rendkívül radikális, baloldali harcos ultra visszatekintő földmunkást, vagy Dr. Paprika Antalt, az Oroszországból visszatért ügyvédet. /103/ Az elnevezés alapján azonban nem lehet ítéletet mondani a néptanácsról, sőt még ^{annak} alapján sem, hogy a már idézett november 31-i jegyzőkönyv alapján az államforma kérdésében nem a köztársaság, hanem a népköztársaság mellett

foglaltak állást. A néptanács vagy népköztársaság szavak előtagjai azonban pusztá jelzők maradnak. Tagjainak többsége nem igazolja az elnevezést, s a működése pedig azt bizonyítja, hogy a helyi burzsoázia hatalmi szerve. Annyit azonban már előljáróban megállapíthatunk, hogy a magukra maradt helyi kiskirályok nagyrészt kénytelenek voltak a munkástanács határozatainak eleget tenni. Lényegében a városban is a kettőshatalom jött létre november első napjaiban.

A kettős hatalom azonban csak időleges lehet. "Az ilyen összefonódás - mondja Lenin - sokáig nem állhat fenn. Két hatalom nem lehet az államban. Egyiküknek meg kell semmisülnie... A forradalom fejlődésében a kettőshatalom csak átmenetet fejez ki, amikor a forradalom már túlhaladt a szokásos polgári demokratikus forradalmon, de még nem ért el a proletariátus és a parasztság tiszta diktatúrájáig." /104/

Más megoldás nincs. Vagy vissza a tőkések teljhatalmához, vagy előre, a valóságos demokráciához, a többségi döntéshez. /105/ Lenin szavai nemcsak az oroszországi, hanem a magyarországi helyzetre, természetesen Kiskunhalasra is igazak. A megoldás azonban harc kérdése.

A már elmondottak alapján a kettőshatalom első óráiban ez a küzdelem a forradalmi erők számára meglehetősen hátrányos pozícióból indult.

A háború időszakában a liberális középburzsoázia széles társadalmi bázisról támadhatta 1917-18-ban a háborút, a gazdag parasztságot, követelhetette a demokratikus jogokat. A forradalom győzelmével ez a réteg is befejezettnek tekintette a küzdelmet, s osztálybékét, vagyonbiztonságot hirdetve minden erejével, társadalmi súlyával a forradalom fejlődését meg-

állítani igyekezett. A közvélemény alakításához erősen felhasználhatták a helyi sajtót, ami a kezükben volt. Ugyanakkor vezetőik - Dr. Babó, Kolozsvári Kiss, Dr. Farkas és mások - ha nem is voltak politikai zsenik, de mégis, a helyi viszonyokat tekintve, tapasztalatokat adó politikai múltat tekinthettek vissza. A középpolgárság a forradalom győzelme után támaszkodhatott azokra az illúziókra, amelyeket széles rétegekben keltett a háború utolsó időszakában folytatott politikájával. Jellemző, hogy október 31-én este, a tüntető tömeg ujjongva és éljenezve Dr. Babó Mihály háza elé vonult, hallani akarta a helyi politikust. /106/ Az igazi politikai frontok tehát november elején összekuszálódtak. A tömegek még nem látták, hogy a vagyonbiztonságot hangoztató középrétegek nem az ő forradalmukat kívánják megvalósítani. A nézetazonosság látszatát az SZDP helyi szervezetének politikája is alátámasztotta, hiszen a halasi vezetőség azonosul a hivatalos pártpolitikával. Hibó Sándort, a szociáldemokraták elnökét a Tanácsköztársaság bukása után irt jelentésében a rendőrkapitány is mérsékelt embernek nevezte. /107/ Foglalkozását tekintve Hibó cipő-felsőrész készítő volt. Tény, hogy a századforduló utáni években egyre inkább az iparosok kezébe csúszott át az SZDP helyi vezetése, azzal párhuzamosan, ahogy az agrárproletárok rádöbbenek arra, hogy a párt nem törekszik a parasztság helyzetének, törekvéseinek megértésére. Ez különben nem csupán halasi jelenség. Még az agrárproletár mozgalmak hajdani centrumában, Orosházán is hasonló eltolódás figyelhető meg 1907-től. /108/ Közülük többen, mint Bor Antal asztalos, vagy Hatházi Imre ács, a szocialista mozgalom követ-

kezetes hive. Mások azonban a kisüzemből kispolgári szemléletet is hoztak a szocialista mozgalomba. A vezetésben tapasztalható aránytalanság ellen 1919 elején majd föllép az agrárproletariátus. A szociáldemokraták városi csoportjának politikáját motiválhatta az a tény is, hogy a centrista szociáldemokrata politikus, Garbai Sándor kiskunhalasi származású, szülei a városban éltek, s feltételezhetően útmutatással látta el a helyi pártvezetést. Ezekkel a tényekkel magyarázható az együttműködési készség, amit a helyi burzsoázia tanúsított a halasi pártvezetőséggel.

A Szociáldemokrata párton belül a legaktívabb mag a helyi agrárproletariátus. Képviselőik a munkástanácsban fejtik ki tevékenységüket. A politikai harc szempontjából azonban igen hátrányos, hogy még hónapokig nincs forradalmi párt, s gyáripari munkásság sincs a városban.

Mindezek után kétségtelen tény, hogy Kiskunhalason is a helyi munkásság a helyi hatalom részese, s a forradalom sem csupán polgári, hanem demokratikus, népi forradalom volt. A kettős hatalom továbbfejlődésének a feltétele pedig helyileg is az, hogy sikerül-e a liberális burzsoáziától a tömegeket leválasztani, lesz-e ereje a forradalmi magnak a tömegbázis kiépítésére, a hatalom megszerzésére. A helyi politikai küzdelem kimenetele természetesen függvénye az országos események alakulásának, de ugyanakkor része is a hatalomért vívott országos harcnak.

A forradalom győzelme után a város polgársága két fronton vette fel a küzdelmet. Első és legfontosabb tevékenységnek a helyi fegyveres szervezet kiépítését tartották.

November 2-án létrejött a polgárság fegyveres apparátusa,

november 9-én pedig már 400 főből álló nemzetőr gárda tevékenykedik. Ez a szervezet nem csupán a városban vállalta a "rendcsinálást". "A környéken mikor zavar van, innen kérnek a rend helyreállítására és fenntartására segítséget. Ahol pedig a halasi nemzetőrség különítménye megjelent, a „rendet” helyreállította, a kiküldött különítmény mindenütt megkezdte a szervezés munkáját." /109/

A környék parasztmozgalmainak a leverése tehát a helyi nemzetőrség feladata lett. A "rend" helyreállításának, a szervezés munkájának a módszereiről keveset tudunk. Valószínű azonban, hogy a nemzetőrség parancsnokának, Kricsfalussy Ferenc csendőralezredesnek a vezetésével az erőszaktól, a terrortól sem riadtak vissza. A nemzetőrség osztályjellegét bizonyítja a néptanácsnak a hadügyminiszterhez küldött távirata is. A táviratban a halason állomásozó 24-es pótzászlóalj tisztjeinek és altisztjeinek a nemzetőrségben való részvételét kéri addig, míg az "idevaló tisztek megfelelő számban haza nem érkeznek... Mäskülönben az eddigi nyugalom megmaradásáért nem vállalunk felelősséget." /110/ A távirat hangsúlyozza, hogy a pótzászlóalj tisztjeinek a rend fenntartásában eddig is "oroszlánrésze van." Jellegzetes tisztí különítmény van tehát kialakulóban, amely a város jómódú polgárainak nemcsak erkölcsi, hanem anyagi támogatását is élvezi. "Követendő példa" - hangsúlyozza a helyi lap, s közli azoknak a gazdáknak, kereskedőknek a nevét, akik tetemes összeggel járulnak hozzá a nemzetőrség fenntartásához. /111/ A gazdagparaszt tehát magáénak érzi a nemzetőrséget, amelynek feladatává vált a forradalom polgári jellegének a megőrzése.

A helyi kizsákmányoló osztályok másik, békésebb tevékenysége a politikai ködösítés, az osztálybéke hirdetése, a magántulajdon szentségének hangsúlyozása. Már az első napokban a helyi középpolgárság orgánuma, a Halasi Független Hírlap a Függetlenségi és 48-as Párt "Szózatát" közli a halasi néphez. A szózat hangsúlyozza: "Aki most a rendet megbontja, vagy a személy és vagyonbiztonság ellen tör, az akarva, nem-akarva ellensége a népnek." /112/ A szózat "testvéri érzülettel" üdvözli a kiskunhalasi SZDP-t, "amellyel eddig is megértéssel és egymás mellett fejtettük ki tevékenységünket. Kart karba öltve, egymást megértve, megbecsülve kell haladni." Erre a megbecsülésre az SZDP helyi vezetősége rá is szolgált. Az emlékezetes november 3-i népgyűlésen Hibó Sándor, az SZDP helyi vezetője a "vagyonbiztonság megőrzésére hívott föl." /113/

A burzsoázia a mind radikálisabb mozgalmak leszerelésére a legkülönbözőbb politikai eszközöket is fölhasználja, kezdve a primitív politikai ködösítéssel, a semmitmondó frázisokkal: "Tömörüljünk, de ne azért, hogy nagyobb falat kenyeret biztosítsunk magunknak... tömörüljünk egy magasabb célt elérni..., hogy erkölcsileg is függetlenek legyünk." /114/ Hasonló célból egyes gazdák, kereskedők, még az anyagi áldozatot is vállalnák. Hofmeister Móric kereskedő javasolja, hogy a hazaérkező katonák és a hadiárvák részére a "tehetősebbek kétmillió koronát adjanak össze. Ha már a puska és az ágyúgolyó élni hagyta szegény katonáinkat, hagyjuk őket megélni is" - írja. /115/ A bevallott célja ezeknek a frázisoknak és javaslatoknak, a társadalom polgári alapjainak a megtartása, az, hogy a társadalmi változást egy ködbe

vesző jövőbe tolják ki: "Csak azután emeljünk palotákat a viskók helyén, ha már erőnk is futja." /116/ Ugyanez a cikk a háború előtti időszakból egy pesti egyetemi tanár cinikus megjegyzését idézi: "Uraim, kétségtelen, hogy a szocializmus felé haladunk, de hála istennek lassan" - az idézet után a cikk írója keserűen jegyzi meg: "Ma már ezt az álláspontot sem vallhatjuk." Az újságíró már nem tagadja a szocializmust, sőt a szocialisták támogatására hív föl, de megjegyzi: "Ne hagyjuk, hogy a józan mérsékletet legyőzze a tudatlanság és a demagógia." /117/ Természetesen amikor a polgárság elismeri a szocializmust, sajátos polgári tudatával és tudatlanságával képzelel el. Ime a munkásság végcélja, a halasi polgár képzeletében: "A munkaadó a maga tőkéjét, a munkás a maga munkaerejét egyesíti, s a tőke kamatát és a munkálás egyenértékét összeadva, a termelvényt olyan árban bocsátja a fogyasztó közönség rendelkezésére, hogy^a tisztes polgári haszonon felül a tőkét adó munkaadó ne részesüljön külön haszonba." /118/ E komikusnak ható meghatározás is bizonyítja, hogy a szocializmus jelszava az emberek tudatában élő valóság 1918 decemberében. A polgári sajtó nem véletlenül foglalkozik a problémával. De a szocializmus sajátos szemléletű hirdetésével párhuzamosan egyre aggódóbban emelik fel szavukat már novemberben a "tért hódító népies irány" ellen, amelynek mérséklését követelik. /119/ Mindez jelzi azt is, hogy az elnyomott osztályok önálló politikai törekvései, céljai a városban is hangot kaptak. A kiskunhalasi polgárság érzi, hogy a fejlődés mindinkább balra tendál, s egy újabb, szocialista forradalomtól retteg. Sajátos formában ugyan, de ez a félelem szólal meg az alábbi cikkben is: "Ne feledje senki,

hogy az átalakító forradalom méhében hordja a belső, kisebb forradalmak lehetőségeit, mely előbb vagy utóbb, de összeütközésbe kerül egymással." /120/ Ettől az összeütközéstől, a szocialista átalakulástól retteg a halasi gazdagparaszság még akkor is, ha ezt "kisebb forradalomnak" nevezi. Az pedig, hogy "békés megértést, az érdekek összeegyeztetését, igazságot, egymás iránti kiméletet..." /121/ hirdetnek azt bizonyítja, hogy a helyi burzsoázia nem bizik már az elnyomó apparátus erejében.

Az erő, amely a város felső rétegének a rettegését kiváltotta, a helyi munkástanács körül tömörült. A munkástanács egyre radikálisabb intézkedései indokolttá teszik félelmüket. A halasi munkástanács megalakulása után elsőrendű feladatának tekintette, hogy segítsen az ötödik éve nyomorgó agrárproletárokon. A munkástanács nyomására a néptanács a ruhásüzletek árúit, általában az összes textilárúkat, valamint a boltokban lévő és elrejtett cukrot, petróleumot, gyufát lefoglalta. /122/ Az árúcikkek lefoglalásával Dr. Paprika Antalt és a munkástanács elnökét, Bor Antalt bizták meg. A jegyzőkönyvből megtudjuk, hogy a lefoglalt ruhaneműt a hazatérő katonák felruházására fordítják. Az éhező agrárproletárok ellátására a boltok árúkészlete mellett igénybe vették a helyi gőzmalom gabonakészletét is. A közélélmezési miniszter tiltakozása ellenére a malomban tárolt gabonát és kukoricát szétosztották. /123/ A munkástanács gondoskodik a szegények tűzifa ellátásáról is. /124/ Felügyelete alá vonja a piacot, tagjai ellenőrzik az árakat. Elhatározták, hogy könyörtelenül lecsapnak az árdrágitókra. /125/ A munkástanács tehát részben közvetve, a néptanácsn keresztül, részben

közvetlenül, november 3-a óta ellenőrzi a város közigazgatását. Tagjai hivatalos működésük közben piros karszalagot viselnek. /126/

A néptanács és a munkástanács kapcsolatát jellemzi a korábban már felfüggesztett polgármester leváltásának a módja. A néptanács elhatározta, hogy Silling Edét, aki nyugdíjba akar vonulni, állásáról és nyugdíjáról lemondatja. A munkástanács helyesli ezt a lépést, de felszólítja Hibó Sándort, hogy kísérje figyelemmel a küldöttség munkáját. Leszögezik: ha a küldöttség munkája nem lesz elfogadható, akkor a munkástanács "erélyesebb eszközökkel fogja a polgármestert rászorítani a lemondásra." /127/ Tehát a munkástanács már az első hetekben irányító volt. Elfogadta ugyan felsőbb szervként a néptanácsot, de annak munkáját figyelemmel kísérte, ellenőrizte. E néptanács pedig - a munkástanács hatására - olyan feladatokat hajtott végre, amire nem lett volna hajlandó a munkásság felügyelete nélkül.

A november 3-án alakult munkástanácsot a helyi pártvezetőség többször kiegészítette. /128/ A földmunkások igyekeztek többségi képviselőkre szert tenni. Míg G. Károly javaslatára egyes szakcsoportok a tagság számaránya szerint küldték be képviselőiket a munkástanácsba: 1-100 öt, 101-200-ig hét, ezen felül 11 tagot. /129/ Ez a javaslat lényegében nem tükrözi a halasi viszonyokat, hiszen a szegény-paraszság létszáma jóval nagyobb bármelyik szakcsoportnál. Mégis biztosítja, hogy a földmunkások viszonylag nagy számmal képviseltessék magukat, s az egyes szakcsoportokat ne kijelölt emberek képviseljék, hanem a csoport demokratikus választás útján küldje képviselőit a munkástanácsba.

Az így újjáalakult munkástanács továbbra is felügyelete alatt tartotta a közigazgatást. Erőteljes figyelmeztetésben részesíti a kapzsi henteseket. /130/ Húskiviteli tilalmat rendel el. /131/ A szegények részére cipőt osztanak. /132/ Ellenőrzik a cukor kiosztását. /133/ Vigyáznak arra, hogy mindenből azok kapjanak elsősorban, akik leginkább rászorulanak. Látható tehát, hogy különösen a közéletelmezést teljesen a munkástanács irányítja. Hatványozottan érvényesül a tanács befolyása e területen akkor, amikor a munkástanács tagja, Dr. Paprika Antal veszi át a közéletelmezési hivatal vezetését, 1918 decemberében. /134/ A munkástanács tehát betört a városházára. Decemberben már általános jelenség volt, hogy a vidéki munkástanácsok a tényleges hatalom mind nagyobb részét ragadják magukhoz. Kiskunhalason is ez történik, hiszen Paprika személyén keresztül az inséges időszak talán legfontosabb szervét, a közéletelmezési hivatalt a munkástanács irányította. Jogosan állapítja meg a Halasi Független Hírlapban a helyi SZDP egyik tagja: "A két hóval ezelőtt még lenézett, kigúnyolt "cucilisták", a "hazátlan bitangok", ma elismert vezetőivé, támaszaivá váltak az országnak, a városoknak és a falvaknak. Olyan tényezők, akikkel mindenféle hatalomnak és érdeknek számolni kell." /135/ A pártnak ekkor már külön rovata volt a helyi sajtóban.

Kétségtelen, hogy az SZDP tekintélye megnőtt Kiskunhalason. A taglétszám alakulása is ezt bizonyítja. Míg október végén csak néhány száz párttagot számoltak a városban, addig 1918 decemberében már "jóval ezren túl van a párttagok száma." /136/ Azt azonban le kell szögeznünk, hogy a

párttagság ilyen rohamos méretű növekedése együtt járt azzal, hogy sok kispolgári elem is bekerült az SZDP-be. A helyi sajtó hasábjain, az SZDP már idézett rovatában egy radikális cikkiró felemeli szavát az olyan "iparos szociáldemokraták" ellen, akik a pártkörben azzal dicsekednek, hogy "egy öltöny ruhán megelégszik szerény 1000 korona tiszta haszonnal, s van aki azzal dicsekszik, hogy két hónap alatt "csak" hétézer koronát tudott betenni a takarékbába, - ugyanakkor sokallják az 50 korona napszámot, amikor 600 korona egy pár csizma, vagy száz korona 12 zsebkendő." /137/ Ez a jelenség nem csak Kiskunhalast jellemezte. Garami panaszoja visszaemlékezésében: "...tömerdek nem közénk tartozó és lelkiileg velünk semmi kapcsolatot nem tartó ember tódult szervezeteinkbe a konjunktúra ~~széles~~ hatása alatt." Az SZDP taglétszáma novemberben már megközelítette az egy milliót. /138/

A Szociáldemokrata Párton belül bizonyos polarizációs folyamatot figyelhetünk meg. A radikálisabbak, főleg az agrárproletárok, a munkástanács körül tömörülnek, míg a reformok híveit, végeredményben a burzsoá demokrácia szószólóit teljesen kielégítette a hivatalos pártpolitika. Mindezek mellett más, torz nézetek is hangot kaptak az SZDP helyi közléseiben. Így a szociálsovinizmus: "A nemzetiségi zürzavarból, a csehek, a szerbek, a románok hatalmi tudatának részeges mámorából a szociáldemokraták révén lesz biztos kibontakozásunk" /139/ Az osztályharc eszköztárába sorolják a vallási dogmákat is. /Ez különben nem új jelenség a parasztmozgalomban/ Karácsonykor a gazdákhöz, iparosokhoz, kereskedőkhöz kiáltványt intézett az SZDP helyi vezetősége, amelyben a "karácsony kibékitő ünnepén, a szeretet vértanú-

jának a születése napján" kéri őket, hogy "Számoljanak magukba, s tekintsenek túl az egyéni érdek sűrű ködén." /140/

Az "osztályharcnak ez a módszere 1918 végén, 1919 elején már nem elégítette ki sem a tömegeket, sem a munkástanácsot. A tömegek politikai tudatát akkor már a baloldal erősen formálta. "Kiskunhalas városban az 1918 őszén Oroszországból hazakerült foglyok közül a bolsevizmus előkészítésében ez év végén és 1919 elején titokban néhányan részt vettek." - írja a rendőrkapitány. /141/ A szervezendő baloldal néhány tagja a munkástanácsba is bekerült, mint pl. Rozgonyi József, a később alakuló kommunista párt egyik szervezője. /142/ A forradalmi baloldal jelentkezése, a munkástanács harca a közigazgatásért, a tapasztalatok felhalmozódása a forradalom iskolájában, együttesen eredményezte a munkástanács balratolódását. A hatalomért folytatott következetes harc vállalását bizonyítja az, hogy a munkástanács egyre erőteljesebb támadást indít a néptanács ellen. Eddig a munkástanács többször is csak javaslatot tett. Láttuk, hogy ezeknek a javaslatoknak érvényt is szerzett. 1918 végén, 1919 elején azonban tovább mennek, s a néptanácsot legfeljebb csak végrehajtó szervnek tekintik. Természetesen a Nemzeti Tanács helyi szerve méltatlannak találta ezt a funkciót. A munkástanács akkor elhatározta, hogy átiratban, parancs formájában közli elhatározásait a néptanáccsal, s ha ez vonakodik a határozatokat teljesíteni, "...tömegnyomással fogják kényszeríteni a munkástanács hatalmának elismerésére." /143/ A kommunista Mig G. Károly pedig így fogalmaz: "A munkástanács nem érezteti kellőképpen hatalmát, mert ez hatalmi szervezet. Ne fogadjunk szót

másnak, csak a munkástanácsnak." /144/ Ezek a gondolatok már határozott útmutatást adnak, s a proletárdiktatúra megteremtését célozzák.

"Ha december a kettőshatalom megszilárdulásának a hónapja volt - írja Hajdú Tibor - , januárban mind gyakoribbá válik az ébredező régi rend és a népet képviselő tanácsok összezsapása a hatalom kizárólagos birtoklásáért." /145/ Ez történt Kiskunhalason is.

A halasi burzsoázia ijedten szemléli ezeket az eseményeket. A munkásság támadása ellen körömszakadtáig védik hatalmi szervüket a néptanácsot, melyben - szerintük - "... képviselve van minden társadalmi osztály, s nem hatalmi akarat szerint hozatnak a határozatok." /146/ Rettéggé szemlélik a baloldal térhódítását. A sajtójuk dicséri ugyan a halasi szocialistákat, akik "eddig önmérsékletet tanúsítottak" /147/, de észreveszik azt is, hogy "a Szociáldemokrata Párt mérsékelt részével szembefordul a párt szélsősége, a kommunisták tábor." /148/

A baloldali erők előretörésével párhuzamosan a halasi felsőréteg is szervezkedni kezdett. Így jött létre 1919 januárjában a Polgári Párt, februárban pedig a Radikális Párt. /149/ Ezek a pártok hangsúlyozzák ugyan a munkásosztály iránti lojalitásukat, külön kiemelik, hogy szervezkedésük nem ellenforradalmi jellegű, s tevékenységük nem a munkásság ellen irányul. /150/ Tény azonban, hogy a Polgári Párt alakuló ülésén hangzik el a nemzetőrség megerősítésének az igénye, itt fogalmazzák meg azt az átíratot, amelyben 1000 korona összeget kérnek havonként a néptanácsból a nemzetőrség céljaira. /151/

A Polgári Párt helyi programja fő vonásaiban megegyezik az országos programnyilatkozattal, ahol "...körmönfontan bujtatták el a kormány reformprogramjának formai elfogadása mögé - a megszorítások révén - annak lényegi elutasítását."

/152/ A szervezkedő párt mögött nagyiparos, nagytőkés érdekek rejtőznek. Jellemző, hogy az agrárproletároktól retteghalasi gazdagparaszság hogyan "találkozik" Biró Pállal, ifj. Chorin Ferencével, Zsolnay Miklóssal, tehát az ipari proletariátus ellen szervezkedő nagytőkével.

1919 első napjaiban a helyi felsőréteg legátfogóbb szervezetének a kiépítése is megkezdődött, a Munkaadók Szervezetének megteremtésére történtek kísérletek. Az alakuló szervezet kiáltványban fordul a munkásokhoz. Közös bizottságot kérnek, "hogy mindenki tisztességes megélhetése lehetővé váljon..." /153/ A munkások kérése, kérvényezése a munkásmozgalom gyengeségét, a burzsoázia erejét mutatta. Most a munkaadók kérése a burzsoázia gyengeségét, a munkásmozgalom erejét bizonyítja. A halasi gazdagparasztok féltek, magukra voltak hagyva, s nem merték fölvenni a küzdelmet a munkássággal. Elsősorban az államtól várták a segítséget. Nem akarták észrevenni, hogy egyszerűen nincs elnyomó apparátus, amit a munkásság ellen mozgósítani lehetne. A halasi kulákság létrehozta ugyan a magántulajdont védő fegyveres csapatot, a nemzetőrséget, de a szegényparasztok és agrárproletárok ellen a városban nem merték, nem tudták fölhasználni. Ez elsősorban a munkásoknak és a munkástanácsnak köszönhető. A munkástanács határozatára ugyanis - "mint sürgősségi intézkedést" - egyszerűen feloszlatták ezt a fegyveres csapatot. /154/ A város gazdagparaszsága bármilyen árat

adm?

fizetne a baloldali mozgalmak leszereléséért. Egy ujságcikk kétségbeesetten üti meg a vészharangot: "A munkátlan éhező ember mind bolsevik. Országosan fontos kérdés, hogy minden dolgozó kéz, bármily áron, munkához jusson!" /155/

1919 elején azonban a munka, a telt gyomor már nem elégíti ki a munkásokat, akik a gyárakat, a bányákat, a földet kívánják jogosa tulajdonukba venni.

Ilyen társadalmi küzdelmek közepette, a polgári demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átfejllesztése idején került napirendre a földkérdés, amely a vidék problémája lett. Már 1918 nyarán a helyi középbirtokosság is sürgette a polgári átalakulás fontos részét képező probléma megoldását: "Életbevágó, nagyhorderejű, a háború során a napi kérdések sorába került ügy, olyan, melyet mielőbb meg kell oldani" - olvashatjuk. /156/ Ugyanitt azonban aggódva emelik fel szavukat a magánbirtok védelmében, s hangsúlyozzák, hogy a kisajátításakor mérvadó legyen a helyi önkormányzati szervek véleménye. Ez a felemás felfogás a város nagybirtokosságának kettős arculatából fakad. Országos méreteket tekintve gazdagparasztokról a feudális nagybirtok ellenzőiről beszélhetünk a városban, helyileg azonban a "birtokosok" ~~és~~ *innen* aggódva szemlélik az agrárproletárokat és szegényparasztokat földéhségét, s biztosítani akarják a kulákbirtokot. A cikk hangvételéből az derül ki, hogy a földreformot nem helyi, hanem ~~csak~~ "csak" országos problémának tartják.

A forradalom győzelme után a halasi sajtó a hadügyminiszter felhívását közli: "Az új Magyarország nem feledkezik meg rólatok. Összeírják a földnélküli katonákat, azokat is akiknek kevés földje van, és földhöz juttatják őket." /157/

A felhívásban azonban a radikális parasztmozgalmak megfékezésére is gondolnak: "Nem részesül földben, aki itthon rabol, fosztogat, gyujtogat, aki dolgozhatna, de nem dolgozik" - közli a hadügyminiszter. A hadügyminiszter felhívásában a kormány politikája tükröződik, amely a parasztság földért folytatott radikális harcát a reformok útjára kívánta terelni.

Természetes, hogy a városban, ahol az agrárproletárok és szegényparasztok száma igen magas, televény talajra hullott a földosztás gondolata. 1918 decemberében megkezdtek az igényjogosultak fölmérését. /158/ Később, hogy a földreform késik, egyre szaporodnak azok a gyűlések, amelyeken a szegényparasztság a földosztás gondolatával foglalkozik. /159/ A földéhség lecsillapítására a helyi gazdagparasztság megpróbálkozik a "jótékonyság" eszközével is. Az egyik helyi nagybirtokos 5 hold földet ajánl fel a munkástanácsnak, hogy a rászorulóknak adja át. /160/ Ezek a gesztusok természetesen nem elégitették ki a szegényparasztok és agrárproletárok tömegeit.

A KMP és az SZDP baloldala a parasztság földért folytatott harcát a termelőszövetkezetek irányába próbálta terelni. De még a Károlyi - párt is "kacérkodott" a szövetkezeti mozgalommal. Ilyen agrárpolitika eredményeként jött létre 1919. februárjában a Kiskunhalasi Földmunkások Termelőszövetkezete. /161/ A szövetkezet azonban nem kisajátított birtokon, hanem a város tulajdonát képező kunfehértói földeken /mintegy 300 holdon/ alakult meg, de még a város birtokát sem sajátították ki, csupán bérbevették. /162/ Buza Barna miniszteri leirata is az elégedetlenség pillanatnyi levezetésére haszon-

bérlet kötésére szólította föl a birtokosokat. /163/

A termelőszövetkezetek létrehozása gazdaságilag helyes elképzelés volt, politikailag azonban helytelen. Ennek igazolására idézzük az egyik kiskunhalasi földmunkást, aki a földmunkások föld utáni vágyát szólaltatja meg. Elemzése, indoklása, történelmi távlatból is helyesnek látszik: "Bár a társulási rendszer bir leginkább azokkal a feltételekkel, amelyek a többlettermelés és az eredmény szempontjából a legnagyobb biztosítékot nyújtanak, hitem szerint egy későbbi korban ez a rend fog érvényesülni. Ez idő szerint mégsem tartom lehetségesnek abból az okból, hogy a földművelők nagyobbik része még nem érett arra. Előbb nevelni, tanítani kell az embereket." /164/ Mindez az SZDP vitaestjén hangzott el, s Kovács Sándor földműves gondolatai. Olyan gondolatok, amelyeket kortársai közül is csak kevesen ismertek föl. A földkérdés hivatalos megoldása, pontosabban megoldatlansága nem elégithette ki az agrárproletariátust és a szegény-paraszságot. A földmunkások legjobbjai ekkor már a munkáshatalom megteremtésétől várták problémáik megnyugtató rendezését is.

A hatalom átvételének, a szocialista rend megteremtésének igénye 1919-ben egyre erősebb a városban is, - annak ellenére, hogy az SZDP fellép ellene, s a nép forradalmi lendületét továbbra is a polgári demokrácia keretei között kívánja tartani. "Fegyvergyűrű között nem lehet kommunizmust csinálni" - mondja az egyik budapesti kiküldött, aki Kiskunhalason is kétfrontos harcot hirdetett meg: "egyfelől a tőkés, s az 1000 holdasok, másfelől a kommunisták ellen." /165/ A KMP helyi szervezete fölvette a küzdelmet. Az egyik

népgyűlésen Hódy Géza, a párt Oroszországból hazatért titkára az oroszországi átalakulásról beszélt, s bírálta az SZDP hivatalos politikáját. A gyűlésen éles összeütközésre került sor. Hibó Sándor az SZDP helyi titkára vette át a szót, s a hivatalos pártpolitikával egyetértőleg szembe szállt a kommunistákkal - "...hol voltak a kommunisták akkor, amikor már a szocialisták küzdöttek a proletárokért, s elviselték a büntetéseket is. Az országra nézve egyenesen károsnak tartja a kommunisták szereplését." /166/ Mindez március elején történt. Hibó felszólalásában egyszerre jelelt ki az SZDP és a kormány kommunistaellenes politikáját. De a kommunistaellenes kampány a helyi megnyilatkozása nem vezetett eredményre. A tömegek a megkezdett politika következetes végigvitelét akarták, s a nép akaratának következetes képviselője ekkor már csak a KMP volt.

A kiskunhalasi munkástanács 1919. februárjában már végképp szakított a szociáldemokrácia burzsoáziát támogató politikájával. A munkástanács önálló, forradalmi politikát kezdett folytatni, bizonyítván, hogy a kommunista tanok behatoltak a tanácsba.

1919. február elején a munkástanács konkrét lépéseket tett a helyi közigazgatás irányításának teljes átvételére. A kommunista Mih. G. Károly javaslatára elhatározták, hogy a február 2-ra összehívandó népgyűlésen új néptanácsot választanak. A néptanács összetételét is megszabták. A javaslat szerint a tanácstagok kétharmad része munkás, egyharmad része pedig polgár lenne. /167/ Egy ilyen néptanács létrehozásával a helyi kizsákmányolt osztályok kezükbe vennék a város közigazgatását, hiszen a kétharmados munkás-

többség a néptanácsban is érvényesítené a munkástanács valamennyi határozatát. Az SZDP helyi titkára tanácsért Budapestre utazik. /168/ Visszatérve még sikerül leszerelnie ezt a mozgalmat, mert a néptanács átszervezése elmarad. De ekkor már a halasi kommunisták is mind erősebben hatnak, hiszen 1919. február 3-án létrehozzák a helyi pártszervezetet. /169/ Ugyanakkor a környék is mozgósító példát mutat. Kiskunfélegyházán február közepén a munkástanács vette át a város vezetését. /170/ Mindezek együttes hatásaként a város munkástanácsa is radikálisan lép fel. Február közepén kötelezték a néptanácsot, hogy a gazdagabb polgároktól a szegény-parasztok megsegítésére 2 millió koronát hajtsanak be rendkívüli adó formájában. /171/

A budapesti munkástanács február 24-i ülésén hangzott el Varga Jenő határozati javaslata. A tervezet első pontja szerint: "Progresszív vagyonadó, vagy ha ez nem lehetséges egy vagyonadó előleg azonnali kivetése" szükséges. /172/ Kiskunhalason - mint láttuk -, a munkástanács gyakorlati munkája során már hozzákezdett a megvalósításhoz. Néhány helyen tehát a már bevezetett gyakorlatot szentesíthette volna a tervezet. A munkástanács szükség esetén rekvirált is a gazdagparasztoktól. /173/ A munkaadókat igen erélyes eszközökkel kötelezik a méltányos munkabér megfizetésére. A malom kisajátítását határozzák el, ha a budapesti igazgatóság nem hajlandó a munkások bérén javítani. /174/ Egyre gyakoribbak a halasi népgyűlésen is a szocialista átalakulást sürgető nyilatkozatok. Dr. Paprika Antal így fogalmaz: "A munkások helyzetén csak szocialista politikával lehet javítani." /175/ A baloldali szociáldemokrata

~~gimnáziumi~~

gimnáziumi tanár, Bernáth Lajos a "kommunizmus lényegéről és annak üdvös hatásáról tartott előadást." /176/ A március 15-i népgyűlésen még a jobboldali szociáldemokrata Hibó Sándor is szembefordult az ellenforradalom jelentkezésével és a szocialista átalakulásért emelte fel szavát: "Ha a forradalom ellen törnek, a tömeg~~ek~~ erejét az utcán érvényesítené, mert az új, szocialista rendet fenntartani kívánja." /177/

A fentiekből természetesen következik, ahogyan a halasi munkástanács fogadta az alföldi munkástanácsok szegedi kongresszusának határozatait. 1919. március 2-án a szegedi munkástanács kezdeményezésére összeült kongresszuson a halasi munkástanácsot Bor Antal, a munkástanács elnöke képviselte. A kongresszuson a szocializálás gyorsítása mellett, a pártközi béke ellen foglaltak állást, s elhatározták, hogy az ellenséges városi tisztviselők helyett a munkástanács veszi át a hatalmat. Bor Antal beszámolója után a halasi munkástanács határozatban mondta ki a hatalom átvételét. /178/ Ez a határozat március 5-én született. Egyéb adatok hiányában nem látom bizonyítottnak, hogy a munkások formálisan is átvették volna a város irányítását. Gyakorlatilag azonban a munkástanács már jóval korábban igen nagy hatalom volt Kiskunhalason. A rendőrkapitány 1920-as jelentésében bevallja, hogy 1918. november 3-a után "...hamarosan a munkástanács vette át az irányítást." /179/ Ezt a munkástanács eddig bemutatott tevékenysége bizonyítja.

Az a politika, amivel a Nemzeti Tanács 1918 őszén a hatalomra került eredményes és helyes polgári politika

volt - akkor. 1919 elejére azonban a munkásság messze maga mögött hagyta a Nemzeti Tanácsot. A halasi burzsoázia már január végén tapasztalta, hogy a polgári kormány hitelét veszítette a tömegek előtt. Marx és Engels 1850. márciusában kiadott művét - "A Központi Vezetőség üzenete a Kommunista Szövetségéhez" - idézik. Megdöbbenve tapasztalták, hogy valami hasonló játszódott le, olyan, mint amit Marxék elméletileg kifejtettek. A burzsoá kormány elszigetelődött. "Vigyázzunk" - kiált fel a cikk írója. /180/ A folyamatot azonban már nem lehetett megállítani. A Nemzeti Tanács természetesen nem akarta a szocialista átalakulást, és ezzel 1919 elejére elvesztette tömegbázisát. A halasi munkástanács működése példázza a tömegek fokozatosan megváltozott magatartását. 1919 márciusára a városban is elemi erővel jelentkezett a szocialista átalakulás igénye. A parlamenti választások előtt városszerte olyan kijelentések hangzottak el, "hogy amennyiben a szocialisták a választásokon nem kapják meg a többséget, akkor programjuk érvényesítésére erőszakkal is kezükbe veszik a közhatalmat." /181/ A választásokra azonban nem került sor.

A kormány helyzete belpolitikailag rendkívül ingateg. Sem a munkástanácsok, sem az ellenforradalmi erők fölött nem rendelkezett hatalommal. A Vyx jegyzék azután külpolitikailag is tarthatatlanná tette helyzetét.

A harc lezárult. A polgárság sem országosan, sem helyileg nem ura a vezetésnek. Károlyi Mihály javaslatára a kormány lemondott 1919 március 20-án és egy tiszta szociáldemokrata kormánynak akarta átadni a hatalmat. Az SZDP azonban egyedül nem merte vállalni a hatalom átvételét.

Március 21-én a KMP és az SZDP vezetői megegyeztek abban, hogy a két munkáspárt egyesül, és közösen veszik át a hatalmat.

1919. március 21-én Magyarországon kikiáltották a proletárdiktatúrát.

VIII. A tanács hatalom Kiskunhalason.

A proletárdiktatúra kikiáltásának híre március 21-én este jutott el Kiskunhalasra. Először a munkáskörben vitatkozók értesültek az eseményekről, majd a városi színházba siettek. Mihály Antal így emlékezik: "A színelőadást megszakították azzal, hogy az érdeklődő férfiak menjenek a "Mungó" körbe /értse: munkáskör/, mert menni akarnak számosan Kisszállásra, mivel a szerb burzsoá erők Tompán vannak már." /182/ A demarkációs vonalhoz közel fekvő városban kitörő örömmel fogadták a harci riadóval beköszöntő proletár hatalmat.

Természetesen, amikor az öröm egységes megnyilatkozásáról beszélünk, különbséget is kell tennünk az egyes társadalmi rétegek, osztályok között. Kiskunhalas a demarkációs vonalhoz közel fekszik. Sok - volt délvidéki - hivatalnok, vasutas, kiségzisztencia tartózkodott a városban. Hajdú Tibor hívja fel a figyelmet, hogy "...mindazok, akiket érdeklik az elvesztett területekhez kötöttek, a forradalmi honvédelemben látták az utolsó lehetőséget". /183/ E menekültek egy részére, s a halasi kispolgárságra egyaránt vonatkozik Lukács György megállapítása: "Bármilyen határozottan vetik is el a kommunisták a területi integritás gondolatát, az a tény, hogy harcolnak és győznek a cseh és román imperialisták ellen.... egyideig ébren tartja a kispolgárság alsó rétegének illúzióit." /184/

A hatalomra kerülő városi szegénység örömmujjongásába tehát belevegyült a kispolgár területi integritást követelő kiáltása is. És az erős kispolgársággal rendelkező Kis-

kuhhalason ezzel is számolnunk kell!

A tanács hatalom kiépülése a városban:

A városban a hatalmat a munkástanács vette át, majd a március 24-i ülés után az újjáalakult munkástanács gyakorolta. Az új munkástanács 33 tagja közül 9 földmunkás, s ott találjuk a tanácsban a kommunisták képviselőit: ~~Íz~~ Hódy Gézát, Rozgonyi Józsefet, Zöldi Kázmért, Szentpéteri Bélát is. /185/ Az új munkástanács elnöke Szüts József tanító lett, aki haláláig hiven szolgálja a proletárdiktatúrát. Helyettese Kovács Sándor földmunkás. A március 25-i ülésen a munkástanácson belül hat intézőbizottságot hoztak létre: a forradalmi rögtönítélő bizottságot, a kultúra és művelődésügyi, a sajtó, a közélet, a közegészségügyi- és szociális ügyek bizottságát, végül a propagandával és a vörös hadsereg szervezésével foglalkozó bizottságot. Az új munkástanács megváltoztatja a március 22-én alakult direktórium összetételét.

Fazekas Gábor, a helyi munkásmozgalom régi harcosa is bekerül a direktóriumba, amelynek összetétele így alakult: Hibó Sándor, Szerényi Adolf, Hódy Géza, Fazekas Gábor, és Hatházi Imre. /186/ Március 26-án kidolgozták a munkástanács hatáskörét, valamint a direktórium jogait és kötelességeit. A munkástanács hatáskörét, munkarendjét az alábbiakban szabályozzák:

- 1./ Gazdálkodás és üzemek feletti felügyelet.
- 2./ Ügyel a termelés folyamatoságára, az anyagbeszerzésre, valamint a termelési eszközök beszerzésére.
- 3./ Közélet, közszervezés feletti felügyelet.

- 4./ Munkaalkalmak teremtése, munkanélküliek munkába állítása, munkakerülők munkára kényszerítése.
- 5./ Munkabér és ármegállapítás, árszabályozás.
- 6./ A munkástanács választja a direktórium tagjait.
- 7./ A munkástanács megvonhatja bizalmát és új direktóriumot választhat egészben vagy részben.
- 8./ Rendkívüli ülést négy szakcsoportbeli tanács tag kívánságára az elnök hívja össze. Az elnök maga is hívhat össze rendkívüli ülést.
- 9./ A munkástanács határozatképes, ha a szakmák kétharmad része képviselve van.

A direktórium jogait és kötelességeit az alábbiakban szabályozzák:

- 1./ A közigazgatás irányítása.
- 2./ A közigazgatás ellenőrzése.
- 3./ Ha a munkástanács vagy a tanács valamelyik tagja a direktórium ítélete szerint nem képviseli eléggé a munkásság érdekeit, új munkástanács, tag, vagy tagok küldésére hívja fel a munkásság figyelmét. Ha a munkásság újra ugyanazokat küldi, a direktórium köteles lemondani.
- 4./ A direktórium tagjai a munkástanács ülésén lehetőleg jelenlenni tartoznak, a munkástanács meghívására azonban kötelesek jelenlenni. Itt tanácskozási joguk van, szavazati joguk azonban nincs. /187/

Azért idéztük ilyen hosszan a munkástanács, a direktórium hatáskörét, működésének szabályzatát, mert véleményünk szerint több bizonyítékkal is szolgál. A jórészt egyszerű emberekből álló munkástanács által megvitatott és elfogadott szabályzat körültekintő megfogalmazása is bizonyítja, hogy a közigazgatás és az állam vezetése nem a volt uralkodó osztályok privilégiuma. Bizonyítja a tervezet azt is, hogy a

városban magasfokú demokratizmust, végsősoron a dolgozók uralmát valósítják meg. De bizonyítja a tervezet azt is, ~~hogy~~ hogy az egyesült párt irányító, ellenőrző, vezető szerepe nem érvényesül. ^{megfelelően.} Hiszen a munkástanácsot és a direktóriumot nem a helyi pártszervezet ellenőrzi, hanem azok kölcsönösen vizsgálják felül egymás munkáját. Az állami és a pártmunka összemosódott.

Maga Kun Béla is egyrészt sikraszáll amellett, hogy a párt elvi és elméleti irányító, de "... nagy tévedés azt hinni, hogy a párt mint intézmény, fölötte áll a munkástanácsoknak. Nem áll fölötte. A munkástanácsok az osztály egészét képviselik." /188/

Mindez összefügg a pártegyesülés problémájával. Az SZDP egyre növekvő taglétszámáról már írtunk. A rokonszenv mellett azonban a két forradalom közötti időszakban is többben csupán haszonlesésből csatlakoztak. A Radikális Párt szónoka mindezt a március 15-i beszédében így fogalmazta meg: „Nem elég a forradalmi pártokhoz ijedten csatlakozni, hogy kirakatainkat, panamáinkat ezek védőköpenye alatt biztosítsuk és folytathassuk.” /189/ Március 21 után tovább folytatódott a polgári elemek áramlása az egyesült pártba. Április első napjaiban például a helyi Függetlenségi és 48-as Párt testületi belépését kéri a Magyarországi Szocialista Pártba. /190/ Ugyancsak testületi belépésüket kéri a többi polgári pártok is. /191/ Nincsenek adataink arra, hogy közülük hányan lettek párttagok. Ilyen tömeges jelentkezésnél mindenesetre elképzelhető, hogy számos oda nem való elem került be a pártba.

Igy a néhány hetes szervezeti múlttal rendelkező MKP-nak - az egyesült pártban az eszmei egység hiányában - nem volt más választása, mint az, hogy belülről próbáljon a munkástanácsra és a direktóriumra befolyást gyakorolni. Ezért nem választották szét a kommunisták a pártmunkát a közigazgatási apparátusban végzett munkájuktól, hogy a két területet együttesen tudják ellenőrizni.

A pártegyesülés kérdéséről az utóbbi időben kibontakozott vitát egyetlen város történelmének tanulságaival természetesen nem lehet eldönteni. A kiskunhalasi tapasztalatok is igazolják a következőket: "A kommunisták jól tudták, hogy a tömegek még nem fordultak el végleg régi, reformista vezetőiktől, a megindult egészséges folyamat még nem zárult le. A csalódottság, az egyes cselekedetek bírálata még nem járt együtt a bizalom teljes megszűnésével. Ezt jelezte az is, hogy többségében kitartottak régi szervezeteik mellett."

/192/ Mint láttuk, a két forradalom közötti időszakban a munkástanács tevékenysége - a helyi tömegbázis biztos tudatában - radikálisabb, baloldalibb volt a hivatalos szociáldemokrata politikánál. Mégis hangot kapott ^{ny} -ismertetett időszakban - szociáldemokrata pártvezető szájából az anti-kommunista agitáció. Hibó Sándor a múlt politikai küzdelmeire hivatkozva szállt szembe a kommunistákkal. Az SZDP Kiskunhalason, bár megszakítás~~kal~~al ugyan, de közel negyedszázados múlttra tekinthetett vissza. Eppen ezért Kiskunhalason is számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy a régi szervezeti kereteket a szervezett agrárproletáriátus is nehezen adja föl. Az adott körülmények között ezzel a ténnyel is számolni kell a pártegyesülés megítélésekor.

Az egyesülés után létrejött munkástanács április 7-ig működött. Április 7-én a Forradalmi Kormányzótanács XXVI. sz. rendelete értelmében választásokat tartottak. A rendelet Magyarországon először valamennyi felnőtt dolgozónak megadja a választójogot. Kiskunhalason 4500-an szavaztak.

/193/ Ez a szám nagyjából megfelel a hatalmas tanyavilággal rendelkező város belterületének választásra jogosult lakosainak. Érdemes megemlíteni, hogy 1908-ban csupán 1300 fő rendelkezett választójoggal a több mint hússzezres városban.

/194/ A listát a munkástanács állította össze. Átvizsgálta a jelöléseket, s két tisztviselő jelölését nem fogadta el.

/195/

Április 7-én 58 tagú munkástanácsot választottak, elnöke Szüts József lett. Húsz főből álló intézőbizottságot hoztak létre. A Kiskőrösi Járási Tanácsba 20, a kiskunfélegyháziba 10 tagot, a Megyei Tanácsba 6 főt delegáltak. /196/

Három tagból álló direktóriumot hoztak létre, elnöke Hibó Sándor, tagjai: Fazekas Gábor földmunkás és Hatházi Imre ács. Hosszas vita után az intézőbizottság elnöke is Hibó Sándor lett. A jobboldali beállítottságú Hibó Sándor kezében meglehetősen nagy hatalom összpontosult. Ugyanakkor a város legradikálisabb, legszármottevőbb rétegét, a szegényparaszt-ságot és az agrárproletariátust csupán hatan képviselték a 20-as intézőbizottságban. /197/

Hódy Gézárt a kommunisták vezetőjét a város vezetéséből kikapcsolták azzal, hogy a kiskunfélegyházi Járási Tanács küldötte lett. /198/ Mindez a későbbiek során surlódásokat, összeütközéseket eredményezett. Ennek ellenére jogosan állapította meg a rendőrkapitány: "A gazdasági cselédek és

munkások nagy része~~r~~ hatalmon érezte magát." /199/ Nemcsak "hatalmon érezte magát", hanem a magáénak érezte a hatalmat, s kész volt érte harcolni. Március 29-ig 148-an jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. /200/ Április 5-én pedig megalakult a Vörös Őrség is. /201/

A munkástanács és az intézőbizottság megfeszített tempóban dolgozott a halasi szegénység érdekében. A háború után hihetetlenül nehéz gazdasági körülmények között láttak hozzá az új rend felépítéséhez. "Olyan társadalmat teremtünk, amelyben csakis a munkás boldogul" - hangzott el az egyik áprilisi népgyűlésen. /202/ A helyi intézkedések egész sora bizonyította: a néppel a népért cselekednek.

Gazdasági, gazdaságpolitikai intézkedések, tervek,
a föld szocializálása.

A Tanácsköztársaság első gazdasági intézkedései a termelő-eszközök magántulajdonán, a kizsákmányoláson alapuló kapitalista termelési viszonyok megszüntetésére, a szocialista termelés alapjainak lerakására irányultak. Már az első napokban köztulajdonba vették az ipari, a közlekedési üzemek nagy részét, a bányákat, valamint a pénzüintézeteket. Halason ilyen üzem csupán a gőzmalom volt. A városban elsősorban kisiparosokat találunk, s ezek között jellemző mozgalom bontakozott ki. A szegényebb kisiparosok, vagy önállósulni évek óta képtelen segédek kisipari termelőszövetkezetet hoztak létre. Így a cipészek, asztalosok, festők is létrehozták a maguk szövetkezetét. /203/ A rendőrkapitány

visszaemlékezése szerint a kisiparosokat szövetkezetbe kényszerítették. /204/ Erről szó sincs. Az viszont igaz, hogy a hiányos szerszámkészlettel rendelkező szövetkezetet az intézőbizottság pénzzel és nyersanyaggal is támogatta. /205/

Gazdasági feladatok közül számos, sürgetően fontos munkát is napirendre tűzött a munkástanács, bár ezek megoldása a jövő feladatának ígérkezett.

Ha Kiskunhalas és környékének természeti viszonyait jellemezni akarjuk, akkor Erdei Ferencet kell idéznünk: "...mint az árnyék, úgy húzódik egészen a templom alá a legrégibb társ és ellenség: a szikes tó és mocsár. Kétszáz lépésre a város közepétől már kun pusztaság van: szik, nádas, békák és szunyogok. Mintha valami zabolázatlan elem fenyegetné ennek az izes, régi városnak az életét." /206/ Erdei Ferencnek ez a mondatokból alkotott fényképfelvétele teljes. A statisztikákat szemlélve kiderül, hogy a mezőgazdaságilag nem művelhető terület 10308 holddal nagyobb, mint a hasznosított holdak száma. /207/ Jellemző módon csak a Tanácsköztársaság vette tervbe a Halas környéki nádasok lecsapolását. A munkálatok megkezdésére május végén mérnök érkezett Budapestről. /208/

Szóba került egy Kecskemét - Kiskunhalas közötti közút kiépítésének a terve is. /209/

Ezek a tervek azt is célozták, hogy a nagyszámú agrárproletárnak munkalehetőséget biztosítsanak. A szegény és a középparasztság régi vágyát váltotta valóra az intézőbizottság rendelete, amely leszögezte, hogy "az eddig szokásos robotszerű közmunkát eltörlik." /210/ A rendelkezés szerint a városi közmunkához fogatokat továbbra is kiren-

delnek, de úgy, hogy "... minden iga évenként csak egyszer vétetik igénybe." A fogatokkal rendelkező szegény- és középparasztságra eddig aránytalanul nagy súllyal nehezedett a közmunka terhe.

Egy másik intézkedés szintén a kis- és középparasztság régi igényét elégítette ki. Mint korábban már láttuk, az 1860-as években a közlegelőt felosztották. A legelőhiány a pár holdas és a földnélküli parasztság gazdasági helyzetét is sujtotta. Most az intézőbizottság a közlegelőket díjtalanul átengedi a közösségnek. /211/

Ezeket az intézkedéseket nyilvánvalóan megnyugvással fogadta a parasztság alsó és középrétege. Helyes gazdaságpolitikai lépésnek tekinthető, hiszen a középparasztságnak a gazdagparasztságtól történő leválasztását célozta.

A város gazdasági struktúrájából következett, hogy helyileg a Forradalmi Kormányzótanács XXXVIII.sz. rendelete volt a legjelentősebb. Az 1919. április 4-én kiadott rendelet leszögezi, hogy Magyarország földje a dolgozók társadalmáé, s aki nem dolgozik, annak tulajdonában föld nem maradhat. Minden közép- és nagybirtok, minden tartozékával megváltás nélkül a proletárállam tulajdonába megy át. A kis- és törpebirtok megmarad az eddigi magántulajdonban. A törvény leszögezi, hogy a földek nem oszthatók fel, és szövetkezeteket kell létrehozni.

A földtörvény egyes területek parasztságának igényét kiélegítette.

Somogyban már a Károlyi-féle földreform tervezet előkészítésének idején a KMP és az SZDP balszárnyának agitációjára 300000 hold ~~került~~ a létrehozott termelőszövet-

kezetek tulajdonába. "Megállapíthatjuk, - írja Varga Jenő - hogy a közös birtokfoglalásnak a gondolata a földműves szegények, legfőképpen a mezőgazdasági cselédek körében legyőzte az egyéni földszerzés vágyát." /212/ Ami azonban igaz lehet a feudális nagybirtokon - ott sem mindenhol, - az nem biztos, hogy megfelel az ország más vidékein. A két forradalom közötti időszakban Kiskunhalason is létrejött a termelőszövetkezet. Megalakulásának körülményeit ismertettük. Idéztük az egyik földmunkás, Kovács Sándor gondolatait is, aki - valószínű széles rétegek vágyát kifejezve - korainak tartja a termelőszövetkezet létrehozását.

A földtörvény után Kiskunhalason is államosították a 100 holdnál nagyobb birtokokat, részletes leltárt készítettek fölszerelésükről. /213/ A gazdaságok élén azonban nagyrészt meghagyták a volt tulajdonosokat, az fogadta föl a munkásokat, és az intézőbizottság által utalványozott pénzből fizette is őket. /214/ Ezzel a helyzettel a későbbiek során a gazdagparaszság alaposan visszaélt.

A szocializálást nem mindenhol, így Kiskunhalason sem sikerült következetesen végrehajtani. A Tanácsköztársaság népbiztosa, Varga Jenő, a Tanácsok Országos Gyűlésén így nyilatkozott: "... a nagybirtok szocializálása sok helyen csak látszatra van még végrehajtva. Sok helyen a régi tulajdonos mint megbízott most is bent ül a nagybirtokban, ott van a kastélyban, ugyanúgy él mint eddig..." /215/ Kiskunhalason csak június 7-én hangzott el a felhívás, hogy a "...város összes földbirtokosai, földbérleti, akik 100 holdnál nagyobb birtokegységen gazdálkodnak, föltétlen

jelentkezzenek a szocializált gazdaságok városi központjában, minthogy a termelés érdekei központi intézkedéseket tettek szükségessé." /216/ A szocializálás elhúzódsának oka a bizonytalanság volt. A Birtokrendező Bizottság sem tudott egyetérteni abban, hogy a terméktelen területeket beszámítsák-e a 100 holdba.

Az intézőbizottság májusban úgy döntött, hogy "csak a szántó, a kert, a szőlő és a belsőségek /pl. házhely/ számíttassanak be, mert a halasi tulajdonviszonyok mellett méltánytalanság lehet." /217/ E méltányos, a középparasztot a kuláktól elválasztani igyekvő intézkedés mellett azonban ugyancsak májusban közölt direktóriumi rendelet a törvényes intézkedéssel ellentétben, a 75 holdon felüli birtokosokhoz ultimátumszerű felszólítást intéz: 48 órán belül pontos leltárt kell készíteniük gazdaságukról, s azt szigorú büntetés terhe mellett kötelesek leadni. /218/

Az ilyen ellentmondó intézkedések a kis- és középbirtokosok közötti ellenforradalmi propaganda előtt egyengették az utat, akik földjüket féltve hitelt adtak a szóbeszédnek. A Halasi Vörös Ujság a párt tagjaihoz fordul: "Az elvtársak kötelessége, hogy a földműveseket megnyugtassák. Azt hirdeti hangozó szóval a Tanácsköztársaság, hogy a föld azé, aki megműveli. Nincs oka félelemre annak, aki eddig is szorgalmas munkával törte az ugart." /219/

A kis- és középparasztság félelméhez még az is hozzájárult, hogy esetenként, rekvirálások alkalmával, nem kerülték el őket sem. Fazekas Gábor többször is felszólal a munkástanácsban, és nagyobb körültekintést kér.

Volt eset, amikor a középparaszt földjét is kisajátították, gazdasági felszerelését elvették. /220/

Az agrárproletariátus által a két forradalom közötti időszakban létrehozott termelőszövetkezet Mig G. Károlynak, a szövetkezet elnökének a beszámolója szerint belterjes gazdálkodásra törekedett. 50 holdra tervezték a konyhakerészetet. Gyógynövénytermesztésre is gondolnak, szőlőt telepítenek, méhészettel is foglalkoznak. /221/

A termelőszövetkezet elsősorban az agrárproletároknak kívánt munkaalkalmat biztosítani. A tagsághoz két ajánlóra is szükség volt. Leginkább napszámosok, szegényparasztok lettek a szövetkezet tagjai, de ott találjuk a 255 név között Halas legnagyobb kereskedőjének, Hofmeister Mórnak a nevét, valamint Hofmeister Ignác "magánzót" is. /222/

A szövetkezet tagjait pénzzel fizették. Általában 21 korona napibért, néhányan 1,5 - 3 korona órabérért dolgoztak. /223/ Ez a bérezés nagyjából megfelelt a Földművelésügyi Népbiztosság rendeletének, ami vidéken 25 koronában szabta meg a napibért. /224/

A termelőszövetkezet azonban kevés agrárproletárnak tudott munkaalkalmat biztosítani. Junius 1 - 7 között a munkabérjegyzék szerint csupán 50 fő dolgozott a földjein. /225/

A földbirtok szocializálásának következtelen végrehajtása az agrárproletárok elhelyezkedési gondjához is hozzájárult a nyári hónapokban. A falun elkövetett gazdasági hibák súlyos társadalmi következményeinek taglalására még visszatérünk.

A proletárdiktatúra szociálpolitikája Kiskunhalason.

Az első magyar proletárdiktatúra sokrétű szociálpolitikát valósított meg. Kiskunhalason is igyekeztek megoldani az egyik legégetőbb kérdést, a lakásproblémát. A nincstele-
nek március végén öntevékeny módon láttak hozzá az aggasz-
tó lakásproblémáik megoldásához, s lakást rekviráltak a
hatalmas házakkal rendelkező gazdagparasztoktól. Igyekez-
tek megfékezni ezeket az öntevékeny megmozdulásokat. /226/
Az agrárproletárok öntevékeny akciói után a munkástanács
törvényes keretek között próbált segíteni a lakásgondokon.
A megalakult lakáshivatal a legjobban rászorulóknak utal-
ta ki a szobákat. Felhívták a lakók figyelmét, hogy je-
lentkezzenek azok, akik sokallják a lakbért. A lakásfog-
lalások során néha túlkapások is előfordultak. Az orvosok
közül többen panaszkodnak, hogy rendelőiket is kiutalták.
/227/ A viszonyokra, amelyeket fel kellett számolni,
fényt derít Fazekas Gábor vallomása: " A lakbéreket foly-
ton emelik, s még azt is kikötik, hogy a lakónak család-
ja ne legyen." /228/ A lakbéruszorára mi sem jellemzőbb,
mint az, hogy volt olyan gazda, akinél 60 napot kellett
dolgozni a lakbérért. /229/ Ilyen lakásviszonyok között
érthetőnek és indokoltnak tekinthetjük az agrárproletá-
rok indulatos lakásfoglalásait.

A proletárdiktatúra a társadalombiztosítás kiépítésével
is forradalmi változást hozott. Március 29-én rendeletet
adtak ki a munkások betegség- és balesetbiztosításának
megteremtéséről. A betegség-és balesetbiztosítás kiter-

jesztéséhez kapcsolódott az egészségügy egész szervezetének a dolgozók érdekeit szolgáló gyökeres átszervezése. Az intézőbizottság már a szocializálása előtt csak munkásokat és hadirokkantakat utalt be a város határában található Sóstó gyógyfürdőbe. /230/ Különös gondot fordítottak a betegek és gyermekek ellátására. A gyermekek és a betegek tejjellátását központilag biztosították. /231/ Paprika Antal felhívására határozatban mondják ki, hogy a terhes nők soron kívül kaphassanak húst és tejet. /232/ A vagyontalan, elaggott, egyedülálló munkásokat a menháza-
ba utalják be. /233/ A Vörös Hadsereggel közösen egy kiegészítő, 60 ágyas kórházat is felállítottak. A felszerelés egy részét /asztalokat, lepedőket, takarókat/, a gazdag polgároktól szedték össze. /234/ A legveszedelmesebb magyar betegség a tüdő-gümőkór leküzdésére tüdőbeteg-gondozó építését tervezték a városhoz közel eső erdőben, Kunfehértón. /235/ Erre a gondoskodásra igen nagy szükség volt, hiszen egy orvos 1917-es vallomása szerint "... a sok nélkülözés, a táplálkozás és a lakás megfelelőtlensége járult ahhoz, hogy a tuberkulózis békében is ijesztően nagy száma a háború alatt növekedett Kiskunhalason." /236/ A vagyontalan betegek orvosi kezelése és gyógyszerellátása teljesen ingyenes volt. Az aggasztó gyógyszerhiányon is megpróbáltak segíteni. A gőzmalom raktárából anyarozst gyűjtöttek. /237/

Még jóval a rendelet megjelenése előtt iskolaorvosokat neveztek ki /238/ Később a hatalmas tanyavilággal rendelkező város tanyai iskoláinak egészségügyi felügye

letével külön orvost biztak meg. /239/ A gyermekek egészséges ellátásának biztosítására és a dolgozó asszonyok segítésére gyermekotthon felállítását tervezték. /240/ Kiskunhalason is messzemenően gondoskodtak a hadirokkantokról és hadiárványokról: "Amíg a hadirokkantak, özvegyek és hadiárvány ügye országosan nem rendeződik, - mondja a határozat -, addig a teljesen munkaképtelenek létminimumát 600 koronában állapítjuk meg." /241/ A drágaság növekedésével ezt az összeget felemelik. /242/ A munkásszolidaritás szép és humánus megnyilvánulása, hogy több rokkant katonaházát rendbehozták. /243/

Nem lehet elfogulatlanul olvasni a munkástanács jegyzőkönyveit, nem lehet nem csodálni azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a munkáshatalom tett a dolgozók életkörülményeinek a javításáért. Magyarországon, természetesen Kiskunhalason is, addig még soha nem tapasztalt erőfeszítéseket tettek az emberért. Mindezt olyan körülmények között tette a munkástanács, amikor nemcsak Budapesten, de az ilyen vidéki városban is égetően fontos kérdés volt a dolgozók ellátása a legfontosabb élelmiszerekkel. Erre egyetlen lehetőség kínálkozott: a kulákok felhalmozott és elrejtett készleteinek elvétele és maximált áron történő kiosztása. /244/ A megfelelő húsellátás érdekében a munkástanács felügyelete alá helyezte a hentesüzleteket. /245/ De nem feledkeztek meg az éhező budapesti munkásokról sem. Az engedély nélkül szállított élelmiszert elkobozták és azonnal útnak indították a fővárosba. /246/ A feketézés két fő gócpontja Göböljárason és Mérgesen, a demarkációs vonal

mentén található két faluban volt. Itt kék pénzért mindent lehetett kapni. A mezőgazdasági termékeket a megszállt területekről hozták át. /247/ Az éhező Budapestre azonban alig került valami. A cserekereskedelem útján, igen magas árért jutottak csak élelmiszerhez a fővárosban. Ezzel magyarázható az egyik küldött türelmetlen hangú felszólalása a Tanácsok Országos Gyűlésén: "Lenn ülnek a kiküldöttek Halason, Kaposváron, és hogy sokat nem dolgoznak, bizonyítja, hogy Budapestre alig kerül." A Jánoshalmi kiküldött példáját említi, aki öt hét alatt csupán 7 mázsa gabonát tudott felvásárolni. /248/ Jánoshalma is a demarkációs vonalhoz közel fekvő község volt. "Innét megfelelő apparátussal naponta pár vagon árával lehetne hozzájárulni Budapest ellátásához" - olvashatjuk az egyik jelentésben. /249/

Ezekben a városhoz közel fekvő helységekből a kiskunhalasi munkástanács is megszervezhette volna a munkát, de ez elmaradt. Bizonyos szűkkeblűség is mutatkozott. "A Tanácskormány is köteles a vidéki proletárok érdekeit is respektálni, hogy azok megélhetésüket megtalálják." - mondja az egyik tanács tag. /250/ A városi proletáriátus ellátásának problémáit azonban döntően a gazdagparaszság és bizonyos mértékig a középparaszság mentalitása okozta. Ezt a problémát később még tárgyaljuk. Természetesen Kiskunhalas is hozzájárult a főváros élelmiszer gondjainak enyhítéséhez. Adatok vannak arról, hogy áprilisban 99 db. vágómarhát és 19 darab hizott sertést, májusban 20 darab hizott sertést indítottak útnak. /251/ Cserébe bőröket és

egyéb iparcikkeket kaptak. /252/ Ez a mennyiség azonban elmaradt a kétségtelenül szűk gazdasági lehetőségek mögött is.

A proletárdiktatúra művelődéspolitikája.

A Magyar Tanácsköztársaság zászlójára írta a dolgozók szocialista szellemű nevelését, alkotmánya rögzítette a burzsoázia műveltségi monopóliumának a megszüntetését, a tömegek kulturális elmaradottságának a fölszámolását. A dolgozó tömegek ugyanis kultúrából épp úgy ki voltak zárva, mint ahogy az egészségügyi és szociális gondoskodás sem terjedt ki rájuk.

Hihetetlenül nagy munka várt e területen is a munkáshatalomra. 1900-ban 19866 lakosból 8309 analfabéta volt a városban. /253/ Különösen a külterületen, a tanyákon élők műveltségi szintje volt alacsony. 1920-ban a tanyákon élő 13652 lakosból 5152 nem tud írni - olvasni. /254/ A szorító gazdasági és katonai nehézségek közepette is megtették az első lépéseket a kulturális felemelkedés útján.

A Forradalmi Kormányzótanács XXIV. sz. rendelete a magyar társadalom haladó szellemű csoportjának régi követelését váltotta valóra: államosította az iskolákat. Az oktatási intézmények korábban Kiskunhalason is az egyházak tulajdonát képezték, köztük a református egyház tulajdona volt a főgimnázium. Az egyház és az állam szétválasztása lényegében a polgári átalakulás feladata, de Magyarországon, a feudális maradványokkal terhelt országban képtelenek voltak végrehajtani, s így ez a feladat is a munkáshatalomra hárult.

A kiskunhalasi munkástanács már az első napokban, március 29-én Szüts József tanítónak, a munkástanács elnökének javaslatára, meghozta ezeket az intézkedéseket. A tanács határozatba foglalta: "Mivel az egyház és az állam szétválasztandó, az iskolákból a vallás tanítás kiküszöbölendő. A tanítók vallástanítással nem foglalkozhatnak, s vallástan helyett erkölcstan taníttassék." /255/ Mindez nem jelenti a vallásszabadság korlátozását, hiszen a munkástanács valamennyi hitfelekezet templomában kiküldöttek útján ellenőrzi, hogy kihirdették-e a Közoktatásügyi Népbiztosnak a vallás szabad gyakorlásáról szóló rendeletét. /256/ A Tanácsköztársaság kimondta ugyan az egyház és az állam szétválasztását, de nem rendelte el az iskolai hitoktatás megszüntetését. E kényes kérdés eldöntését a helyi tanácsokra bízta. /257/ Kiskunhalason radikálisan cselekedtek. Több mint ötven év távlatából egy politikai vetületű döntést természetesen könnyű megkérdőjelezni. Tény azonban, s ezt korábban is tapasztaltuk, a katolikusok - reformátusok felekezeti ellentéte élő valóság volt Kiskunhalason. Ezek a felekezeti villongások ébren tartották az amúgy is elmaradott paraszti tömegekben a vallásos érzést. A vallásszabadság deklarálása tompíthatta ugyan a hitoktatás megszüntetésének politikai élet, de el nem vette. A túl korainak tekinthető döntés mindenesetre ellenérzést válthatott ki, s a későbbiek során, amikor arról írunk, hogy a gazdagparaszság a saját politikai táborába tudta terelni a szegény- és középparaszság egy részét, akkor ennek magyarázatául adalékként a hitoktatás

problematikáját is figyelembe kell vennünk.

A város legjelentősebb oktatási intézményében, a főgimnáziumban is éreztette hatását az új szellem. A rendőrkapitány panaszkolta: " Kommunista tanárt állítottak a gimnázium élére." -Bernáth Lajosra gondolt. /258/ Az intézőbizottság messzemenően segítette a szegénysorsú tanulókat. Többen kaptak közülük pénzbeli támogatást, vagy élelmezést. /259/ Gondoskodtak arról, hogy a tanárok megismerjék egy tanfolyam keretén belül a marxizmus klasszikusainak legalapvetőbb műveit. Ezen a tanfolyamon a pedagógusok a Kommunista Kiáltványt, Polgárháború Franciaországban, Utópikus és tudományos szocializmus című műveket dolgozták fel. /260/ A tanulóifjúság egy részének állásfoglalását pedig mi sem bizonyítja jobban mint az, hogy a gimnázium felsőbb osztályos tanulói közül huszan jelentkeztek a Vörös Hadseregbe. A város pedagógusai általában aktív munkát fejtettek ki a proletárdiktatúra érdekében. Szűts József, a munkástanács elnöke volt, Poszlavszky Kálmán, balota-pusztai tanító pedig arra vállalkozott, hogy propaganda anyagot vigyen át a demarkációs vonalon a szerb katonáknak. /261/ A tanítók gyűlése már március 27-én olyan kultúrpolitikai határozatokat hozott, amelyek jórésze azt bizonyítja, hogy a pedagógusok a proletárdiktatúra támogatói:

- 1./ A színház szociális témájú darabokat játszon.
- 2./ A kisdédóvók száma szaporítandó.
- 3./ Az elemi iskolákban maximum 35 tanuló lehet egy teremben.
- 4./ Ötös oktatóbizottság alakítandó, amely a párt veze-

tőiségével egyetértésben gondoskodik a sorozatos oktató-nevelő célzatú előadásokról.

- 5./ A munkástanács kebelében kultúrbiztosi állás szervezendő, akinek ügyköre a könyvtárak felügyelete, múzeum és gyűjtemények felállítása, szociális és kultúreszmék terjesztése lenne.
- 6./ A termelőszövetkezet mellé gazdasági népiskola állítandó.
- 7./ A hitoktatás eltörlése miatt felszabadult tanárok a gyakorlati erkölcsstan és a társadalmi eszmék oktatására oszthatók be. /262/

Találunk ebben a programban túlzó követeléseket. Naiv és természetesen hibás elképzelést mutat az utolsó pont, de egészében egy kibontakozó, újszellemű iskola-és kultúrpolitikának lehetünk tanúi.

Az oktató-nevelő munka színvonalának emelését a szülők segítségével kívánják megvalósítani. Ennek érdekében az oktatásügyi bizottságba Dr. Szabó János iskolaorvoson kívül a szülők képviselőit is bevonják. /263/ Májusban iskolánként szülői értekezletet tartanak, ahol megbeszélik a szülőkkel, miként lehetne "a háború alatt elmaradt nevelésen és oktatáson sürgősen javítani". /264/ Különös figyelmet fordítanak a munkásosztály utánpótlására, az ipari tanulóknak a nevelésére, "... hogy az ifjak öntudatos, dolgozó munkásai legyenek a kialakuló új társadalomnak." /265/

Még egy rendkívüli humánumot bizonyító iskola létrehozásának tervéről kell megemlékeznünk. A Forradalmi Kormányzótanács rendeletére minden húszezer lakosú városban külön iskola nyílik meg a szellemileg fogyatékos gyermekek számára. Olyan helységek, mint Veszprém, Újpest, Miskolc mellett júliusban már Kiskunhalason is biztosították az iskola

felállításának feltételeit. /266/

Az iskolai oktatás mellett nagy energiával indult meg a népművelés. A gimnázium természetrajzi szertárát, nagyszemű könyvtárát megnyitották a dolgozók előtt. /267/ Széles tömegek számára rendeztek előadásokat. A magyar történelem legszebb részeit, nemzeti nagyjaink életét és munkásságát ismertették. Így Szalai Károly gimnáziumi tanár Petőfi Sándorról tartott nagysikerű előadást. /268/

Az egészségügyi előadások sem hiányoztak. "A légy, mint az egészség veszedelme" címmel tartottak felvilágosító előadást. /269/

Hét városban, köztük Kecskeméten és Kiskunhalason is pártiskola ^{meg}beindítását tervezték augusztus hóban. A tanfolyamokon két témakört kívántak feldolgozni. Az egyik előadás-sorozatot "A szocializmus elmélete és története" összefoglaló címen hirdették meg. "A régi és az új világ" címen szervezett előadássorozaton pedig többek között a földkérdést, az egyház és az állam viszonyát, a Tanácsköztársaság alkotmányát, a nőkérdést és egyéb problémákat kívántak tárgyalni. /270/ A témák elősegítették volna a párttagok elméleti képzését, s azt, hogy a napi politika problémái között eligazodjanak. A párttagok alap és középfokú oktatása a pártkörben történt. Itt a trösztök, kartelek, bankok szerepét ismertették, az állam fogalmáról beszéltek, ismertették az oroszországi szovjethatalom berendezkedését, a megjelent kormányzótanácsi rendeleteket. /271/

A múlt bűnei miatt a kultúrából, a tudásból kirekesztettek részére a nyári munkaidő elmúltával tanfolyamot kívántak indítani. /272/ Kiskunhalason is beigazolódtak Ady szavai:

a hatalomra került munkásság nemcsak a kenyérre, hanem a szóra és a szépre is vágyik.

Hatalmas tanulási láz bontakozott ki, olyan, amely széles tömegeket mozgósított, olyan, amelynek színvonala az analfabéták számára szervezett tanfolyamoktól a magasszintű elméleti képzést nyújtó pártoktatásig ivelt.

A színház munkájáról kevesét tudunk. Az előadások címét, színvonalát nem ismerjük. A munkástanács azonban a színészek munkáját is figyelemmel kísérte, s határozatban mondták ki, hogy " olyan előadások tartassanak, amelyek a proletárokat nevelik, és a helyárok megállapításánál védjék a proletárok érdekeit." /273/

A megvalósulás útján indult el az a program, amelyet a Halasi Vörös Ujság így fogalmazott meg: " Az osztálykülönbségeket akarjuk megszüntetni, hogy az észt, a produktív munkát emeljük fel arra a magaslatra, ahol eddig a vagyon, a protekció, és a születési előjog terpeszkedett." /274/

A proletárhatalom nagyszerű szociális és kultúrpolitikai tervei csak részben, vagy egyáltalán nem valósúlhattak meg. A tervek azonban mutatják azt a perspektívát, amely felé a magyar társadalom megindult, hogy a dolgozók számára egy új, boldogabb rendet építsen fel.

Az ellentétek kiéleződése a városban és a vezetésben,
a kiskunhalasi kommunisták küzdelme a proletárdiktatúráért.

Május 1-ét óriási tömegben és nagy lelkesedéssel ünnepelte a város népe. A Halasi Vörös Ujság /valószínű

túlzó adata/ szerint 18 ezer ember vonult fel. /275/ A menet élén azokat a vörös zászlókat vitték, amelyeket 1897. január 3-án a munkát követelő földmunkásoktól erőszakkal elvettek. /276/ A helyi szintársulat műsort adott a népgyűlés után. /277/ A munkástanács cipőt és ruhát tartalmazó csomaggal kedveskedett a hadiárvának. /278/

Május elsejét őszinte örömmel és közösen ünnepelte a város népe. Az elkövetkező hetekben azonban több nyugtalanító ellentét jelentkezett.

Feszültséget teremtett, hogy az agrárkérdésben egy fejlődési fokozatot átugorva a földosztás elmaradt. Ugyanakkor továbbra is érintette a középparasztságot is a rekvirálás, s bizonytalanságban élt. A földjét féltette. Az ellenforradalmi propagandát még élesztették azok a rendelkezések, amelyek fölkelthették a kis- és középparasztság "gyanúját". Május 14-én a Halasi Vörös Ujság közli: "Intézkedés történt, hogy a szövetkezet kötelékébe nem tartozó kisbirtokosok terményeiket, csak a szövetkezet útján értékesíthetik." A szabad értékesítés korlátozása természetesen összefüggött az aggasztó élelmiszerhiánnyal. Az ilyen intézkedések azonban a földjét féltő parasztság politikai passzivitását eredményezhették, egyeseknél ellenséges hangulatot is kiválthatott. Mindehhez járult még az is, hogy néhány politikai biztos a helyi viszonyokat nem ismerve, a középbirtokosokat is sújtó intézkedéseket hozott. Mindezt Kardos Pál, a munkástanács egyik baloldali tagja így fogalmazta meg: "Antoni Károly/az egyik politikai biztos - Sz. M./ nem ismeri a helyi politikai viszonyokat. Intézkedéseivel

egyes kisembereknek kárt okozott. Az ilyen intézkedések híre kiment a nép közé, s a nép haragudott a helyi tanács-tagokra, hogy ha idegenek intézik el az ügyeket, akkor őket miért állították oda." /279/

A május 15-i népgyűlésen a hangulat nyilvánvalóan az ellenforradalmi politika hatására a politikai biztosok ellen fordult. Amikor pedig egy vörös katonákból álló szakaszt megpillantottak, úgy gondolván, hogy ellenük küldik őket, "óriási lett a zúgolódás." /280/ A korrupcióval kétségtelenül gyanúsítható politikai biztosoknak távoznuk kellett a városból. Természetesen a politikai megbízottakról általában ezt nem mondhatjuk. Tevékenységük eredményesnek mondható, s a városban is segítették érvényre juttatni a proletárdiktatúra elnyomó funkcióját. A rendőrkapitány visszaemlékezése szerint "... az idegen agitátorok megérkezéséig a direktórium munkája mérsékeltnak mondható." /281/ Érthető tehát, hogy voltak olyanok a városban, akiknek érdekében állt a néphangulatot általában a politikai megbízottak ellen irányítani: " A közönség csak általában pesti kiküldöttekről tud, azok személyében különbséget nem tesz. Kérjük ezért a párttitkárságot, ne küldjenek több politikai megbízottat Kiskunhalasra." /282/ - mondotta Hibó Sándor.

A politikai megbízottak egész rendszerének tagadása természetesen hibás, s a párttitkárság nem is teljesítette Hibó kérését.

A városban feszültséget okozott az is, hogy Kiskunhalas ellenforradalmi góccal volt körülvéve. Halasról, már április közepén katonaságnak kellett indulni Sükösdre, az

ellenforradalmi lázadás leverése. /283/ A Vörös Őrség a keceli kuláklázadás leverésében is részt vett. Az ellenforradalmárok Kiskőrös, Soltvadkert, Császártöltés és Kiskunhalas felé nyomultak volna. /284/

A helyi védőszakasz parancsnokságában mégis meghagyták az ellenforradalmi érzelmi Halász és Bori rendőrfőkapitányokat. Mikor a munkástanács egyik tagja kérdést intézett Hibó Sándorhoz, hogy miért nem váltják le őket, a válasz ez volt: "Országos Főparancsnokságra tartozik." /285/ Kardos István, aki a keceli ellenforradalmi lázadás napjaiban kifogásolta, hogy egyes leszerelt csendőröknek újra fegyvert adnak - "különösen most kell megnézni, hogy kinek adunk fegyvert" -, ugyanezt a választ kapta. /286/ Harc a közigazgatás, általában az államapparátus megtisztításáért természetesen nem csupán kiskunhalasi jelenség. Júniusban a Vörös Ujság is több cikkben követelte a régi bürokrácia eltávolítását, amely "... felocsúdva dermedt félelméből először szabotálással próbálkozott, majd az elszánt forradalmi szervezkedés terére lépett." /287/ Mind a központi lapban, mind a kiskunhalasi felszólalásokban a természetes életösztön jelentkezik, s a munkáshatalomért érzett felelősség szólal meg. A régi államapparátus még mindig fegyverben lévő, fegyveresek élén álló tagjai közül többen szoros kapcsolatban voltak a helyi gazdagparaszsággal. Ez a kapcsolat nem volt veszélytelen a proletárdiktatúra számára.

A halasi kulákság azonban nem mert fegyvert fogni a proletárdiktatúrára, de az ellenállás más módját alkalmazta.

Mint láttuk, a volt birtokos fogadta fel, és az utalványozott pénzből fizette a munkásokat. Ennek - többek között az lett az eredménye, hogy 2000 földmunkás maradt munka nélkül Kiskunhalason. A munkanélküliség oka az volt, hogy a gazdaságok irányítói tudatosan nem akartak halasi földmunkást alkalmazni, s helyettük inkább idegen munkásokat fogadtak fel aratásra. A munkástanács rendeletileg próbált gátat vetni ennek a jelenségnek. /288/ Ez azonban kevés sikerrel járhatott, mert július közepéig a Halasi Vörös Ujság hasábjain gyakran figyelmeztetik a gazdákat, hogy csak halasi munkásokat foglalkoztathatnak.

Az agrárproletárok kenyere forgott veszélyben. A parasztság leggazdagabb rétegének viselkedését tudatosnak tekinthetjük. Fegyverrel nem mert a proletárdiktatura ellen támadni, így más módon próbálta bomlasztani, igyekezett elégedetlenséget szítani.

Ilyen feszültség közepette rendelte el a Közellátási Bizottság a város lakosságának családonkénti, illetve a tűzhelyek szerinti összeírását. /289/ A Halasi Munkás című lap szerint az összeírás célja "... a lélekszám megállapítása, valamint a lakosság birtokában levő lábasjóságnak, bútornak, ruhaneműnek a felmérése." A rendeletet sajnos az ellenforradalmi erők használták ki zavarkeltésre. A közhangulat annyira kedvezőtlen lett, hogy az összeírással megbízott tanítók szakszervezete a városban uralkodó feszült hangulatra való tekintettel kéri, hogy az összeírást bizonytalan időre halasszák el. /290/

Ez a politikailag kedvezőtlen esemény is bizonyítja, hibás

volt, hogy a Tanácsköztársaság nem folytatott elég differenciált politikát az egyes paraszti rétegekkel szemben. A földosztás elmaradása következtében az ilyen és hasonló intézkedések - bármilyen pozitív céllal is jöttek létre -, végsősoron egy táborba terelték a gazdákat, s e táborban egyre nagyobb hitele lett a módosabb gazda politikai koncepciójának. Az említett esemény éppen ezt engedi sajnálatos módon bizonyítani. Olyan városban, mint Kiskunhalas, ahol a törpebirtokosok száma jelentős, fokozott mértékben kellett volna ügyelni e rétegre, mely sajátos, kettős helyzetéből fakadóan különösen ingadozott. Az agrárproletár és a birtokos lét határán élt, s a földtulajdonos - nap-számos kettős, felemás szemléletével politizált.

Az ismertetett események kapcsán megállapítható, hogy a proletárdiktatúra a hadigazdálkodással együttjáró erősza-
kos rendszabályokat Halason is olyan körülmények között alkalmazta, amikor a földosztás elmaradása miatt a parasztság körében eléggé széles és szilárd bázissal nem rendelkezett. A városban jelentkező ellentétek és ellentmondások felsorolása nem lenne teljes, ha nem emlitenénk meg a jobboldali, ellenforradalmi jellegű megmozdulások mellett a jelentkező baloldali torzulásokat. A létező ultrabaloldali nézetek torz jelét bizonyítja a Halasi Vörös Ujság egyik cikke is: " Mi nem ismerünk vallási, faji, nemzetiségi különbséget. Éppen ezért a mi színünk az Internacionálé vörös színe. Ennélfogva nem tudjuk elképzelni, hogy az anyakönyvvezető miért esket nemzetiszínű szalag alatt. Ilyen zászlók és ilyen jelvények védelmében

hullottak el négy és fél éven át a proletárok milliói. A hazug jelszavak és az idegen érdekek mindig ezzel a nemzetiszínű ronggyal voltak letakarva. Mert rongy ez, a burzsoáziának egyszerű kapcaronggya, s egyben tömegbutító és tömeglelkesítő oltára is." /291/

Bűnös politikája volt a burzsoáziának, hogy imperialista célok érdekében nemzeti jelszavakkal mozgósított. 1919-ben azonban a nemzeti érzés és azok jelképeinek a tagadása súlyos hibának tekinthető. Ez erős visszatetszést keltetett a hazafias érzésű emberekben, s ellenforradalmi propagandára adhatott okot a nacionalizmussal még mindig fertőzött tömegek között.

A magyar kommunisták a nemzeti kérdésben az ultrabaloldali teóriát fogadták el. E nézet lényegében kapcsolódik a világforradalom szimplifikált elképzeléséhez. /292/ Egy szocialista Európa elképzelésével együtt azt remélték, hogy a nemzeti kérdés is hamar megoldódik. Innét már csak egy lépés, természetes következmény a polgári nemzet szimbólumainak a tagadása. A nemzethez tartozás mélyen gyökerező érzését azonban nem lehet máról-holnapra megszüntetni. A fenti megfogalmazás különösen azért is hibás, mert nem számolt a délvidékről a demarkációs vonalhoz közel fekvő városba menekült emberek felfokozott nacionalizmussával sem.

A felsorolt tények azonban nem jelentik, hogy a proletárdiktatúra elvesztette volna bázisát a városban. Bizonyítja ezt az, ahogy reagáltak a május 15-i események után megtartott törvényszéki tárgyalások eredményére.

Kovács Sándor így tolmácsolja ezt a munkástanácsban: " A népgyűlésen történt zendülésből kifolyólag megtartott törvénytörési tárgyalások eredményével nincs megelégedve a közönség, mert a vádlottak közül sokan kisiklottak. Olyanok, akiket a közönség bűnösnek talált." /293/

Mind erősebb ellenforradalmi veszélyt csak kemény, határozott intézkedésekkel lehet megelőzni. Ingadozó, bizonytalan, felemás politika, s ennek nyomán jelentkező ellentétek az ellenforradalomnak kedveznek. Ezért indítják meg harcukat a város kommunistái a jobboldali szociáldemokrácia helyi képviselői ellen. Céljuk, hogy a munkástanácsba a legforradalmibb elemek, a földmunkások jussanak többségbe, hogy a direktóriumban is többségi képviselettel rendelkezzenek, hogy a helyi pártszervezet irányítása teljesen a baloldal kezébe kerüljön.

Az egyesült párton belül országosan is egyre élesebb harc bontakozott ki. "Én, magam azok közé tartozom - mondta Kunfi Zsigmond -, akik ... lassúbb tempójú politikát tartanak szükségesnek." Szamuely Tibor így nyilatkozik: " Határozottan a diktatúra szigorú alakjának vagyok a barátja." /294/ Természetesen a szociáldemokraták és a kommunisták közötti vita nem csupán a módszerek problémáira korlátozódott. Egy másik ütközőpont a szakszervezetek kérdése. A kommunisták el akarták torlaszolni a szakszervezetekből a pártba özőnlő polgári elemek előtt az utat. A küzdelem országos jellegű volt. Kiskunhalason a helyi Vörös Ujság "Tiszta proletárdiktatúrát" című cikkével indult./295/ "Ami eddig történt - olvashatjuk a cikkben -, az csak a

a forradalom első lökése volt. Ez a lökés a burzsoá államot fundamentumaiban ledöntötte, viszont idegen elemeket taszított bele a maga forradalmi erejével a proletariátus eddig zárt tömegébe... A proletárforradalom tisztasága, célkitűzése és teljes osztálytudatossága követeli meg a polgári érzelmi elemek teljes kizárását a proletariátus romboló, s egyben építő munkájából."

Az egyre élesebb harc a sajtó hasábjain, a munkástanács és az intézőbizottság ülésein folyt, s különösen a május 15-i események után éleződött ki. "A munkások és a földműves szegények tanácsában sokan vannak gazdagok és bér munkástartók, a volt osztályhordozók tábora. Ki a nem odavaló emberekkel! Ne feledjétek, rátok van bízva a forradalom! A ti munkátoktól is függ, hogy újra el ne jöjjön a Párizsi Kommün!" /296/ Király Fülöp, a szenvedélyes hangú cikk írója " tiszta, igaz munkástanácsot" követel.

Kiskunhalason különösen azért volt ilyen éles a harc, mert Hibó Sándor, az SZDP titkára az egyesült párttitkár, a direktórium elnöke is egyszemélyben. Jobboldali beállítottsága az ellentétek forrása lett. A kommunisták a proletárdiktatúra Hibó által ~~vazsoltak~~ alkalmazott módszereivel sem érthettek egyet. "Hibó túl jó, hiányzik az erély belőle" - mondja róla az intézőbizottságban Hódy Géza a kommunisták halasi vezetője. /297/ Éppen ezért már május elején arra törekednek, hogy megfelelő helyettest állítsanak melléje. De Hibó Sándor "személyi élt lát benne és fölveti a bizalmi kérdést". /298/ A bizottság ekkor még bizalmat szavaz neki. A változást a május 15-én lezajlott népgyűlés után

sikerült elérni. Nyilvánvalóvá vált, hogy az agrárproletár tömegek a város vezetésében mutatkozó bizonytalansággal elégedetlenek. Az események után az intézőbizottságban Mig Károly javasolja, hogy a direktórium mondjon le. /299/ A problémát a munkástanácsban tárgyalják. Itt sikerül elérni a kommunistáknak, hogy a direktórium két földmunkásból és egy iparosból álljon. Így kerül be a direktóriumba Kovács Sándor. "Olyan emberekre van szükség, akik iránt a nagy többség bizalommal van" - mondja az egyik tanácsstag a választás indoklásaként. /300/

Kovács Sándor megválasztása után kijelentette, hogy "... egyes emberek számára sem eszköz, sem pajzs nem kíván lenni." /301/ A kommunista, reális politikai érzékkel bíró Kovács Sándor direktóriumi tagsága a baloldal jelentős helyi sikere volt. Ezzel sikerült bizonyos értelemben áthidalni azt a szakadékot, amely a direktórium, valamint a munkástanács és az intézőbizottság között volt, s amit az egyik politikai megbízott is felismert. /302/ Arról volt ugyanis szó, hogy Hibó Sándor által vezetett direktórium politikája általában jobbra tendált a kommunisták által irányított munkástanácsétól.

Az agrárproletárok másik célja, hogy számarányuknak, helyi politikai súlyuknak megfelelő képviselethez jussanak a munkástanácsban. Az egyik politikai megbízott is megállapítja: "a munkástanácsban a földmunkások arányszáma, tekintettel túlsúlyukra - kevés." /303/ A városban tartózkodó belügyi népbiztos, Vágó Béla is nyilatkozik a kérdéssel kapcsolatban a munkástanácsban: "A forradalmat az ipari munkásság csinálta, s tartja is fenn.

A hadsereg zömét is még mindig az ipari munkásság adja. Ezért a földmunkásoknak nincs igazuk, amikor a munkástanácsban a képviseltetésük arányszámát keveslik." /304/ A hozzászólásból nyilvánvaló, hogy Vágó Béla a helyi viszonyokat nem ismerte. Ugyanakkor nyilatkozata bizonyos luxemburgista vonásoktól sem mentes. Mindenesetre hozzájárult ahhoz, hogy a munkástanács tervezett átalakítását elodázzák.

A Duna - Tisza közén általában, s Kiskunhalason is a forradalom számára kedvező volt a társadalmi struktúra. Az agrárproletárok nagy száma társadalmi bázist jelentett. Fölhívtuk azonban már korábban arra a tényre a figyelmet, hogy az agrárszocialista mozgalmak lehanyaglása után, a század elején politikailag ingadozó réteg, a kisiparosok egy része ragadta magához a helyi SZDP szervezeti vezetését. Most a következetesebb agrárproletariátus kéri jogos, nagyobb részét a hatalomból.

A munkástanács tervezett átalakítása nem sikerült. Ez a tény, s az, hogy a május eleji politikai válság nem bírta rá a tanácskormányt dogmatikus gazdaságpolitikájának módosítására, ami elsősorban a földosztás elrendelését jelenthette volna - kétségtelenül szűkíthette a Tanácsköztársaság bázisát.

A felvázolt, s alapvetően valós képet azonban egyéb fontos politikai tényekkel kell kiegészítenünk: azzal, hogy a direktórium vezetése a kommunisták kezébe került, s azzal, hogy az egyesült párt vezetője is kommunista lett.

Junius 29-én Hibó Sándor helyett Hódy Géza lett a párttitkár. /305/

Ez azt is jelentette, hogy az egyre nehezebb körülmények között is vállalják a kommunisták a harcot az ellenforradalom ellen. Megnyugtató irányba fejlődött tehát a város vezetése, politikai irányítása.

A proletárdiktatúra az agrárproletárok és szegényparasztok tömegein kívül támaszkodhatott a jórészt közülük toborzott Vörös Hadsereg Kiskunhalason állomásozó egységeire is. Ezek a harcosok ott voltak a sükösdői ellenforradalmi lázadás leverésénél, helyt álltak a keceli kuláklázadás napjaiban.

A hadsereg fő feladata természetesen az volt, hogy a külföldi, burzsoá intervenciótól megvédje a proletárok hatalmát. A városhoz közel húzódó demarkációs vonal mentén néztek farkasszemet a szerb burzsoá csapatokkal. A szerb katonákat azonban nehezen lehetett fölhasználni a magyar proletárok ellen. Már említést tettünk Paszlovszki Kálmán tanítóról, aki röpiratokat csempészett át a demarkációs vonalon. A röpiratok az internacionalizmus jegyében íródtak: „Szerb katona testvéreink! Fájdó szívvel gondolunk arra, hogy ennyi szenvedés után még egyszer gyilkos fegyvert kell fogni ellenetek. Ti testvéreink vagytok, nekünk csak elnyomóitok az ellenségeink...” - hangoztatja a röpirat. /306/

A felvilágosító propaganda, az orosz és a magyar proletariátus példája nem volt hatástalan. Kiskunhalas - Szabadka közötti vasútvonalat védő egyik tábori őrs előtt három szerb katona összetörte a fegyverét, mert nem akart a magyar munkásállam ellen harcolni. /307/

Egyes szerb csapattesteknél határozottan erősödik a forra-

dalmi szellem. "Jánoshalmánál a mieink a szerb tábori őrséggel barátságosan érintkeztek. A katonák kijelentették, hogy néhány nap múlva elkergetik tisztjeiket, s ekkor kérik a mi segítségünket" - jelenti a halasi direktórium a sajtóosztálynak. /308/ Ez a barátkozás az egyszerű szerb katonáknak szólt, s nem jelenti a harci szellem gyengülését.

" A harckészség a lehető legjobb, alig várják, hogy támadhassanak. A vezetőknek úgyszólván erőszakkal kell az embereket visszatartani" - jelenti a 2. hadosztály politikai biztosa 1919. május 30-án. /309/

A Halason állomásozó 15. Bácskai Vörös Gyalogezred részt vett a dicsőséges északi hadjáratban is. A visszaemlékezések szerint Lévánál harcoltak. A Clemenceau jegyzék elfogadása, a visszavonulás után az ezred jórészét Csongrádra irányították. /310/ Az ezredben a halasi diákok, szegényparasztok, agrárproletárok épp úgy ott voltak, mint a demarkációs vonalon átjutó "menekültek", akik kötelességüknek érezték, hogy a proletárállamot fegyverrel is védjék. /311/ A tiszai támadásban ők is részt vettek. A 2. hadosztály Szentest visszafoglaló katonái között találjuk a halasiakat. A visszaemlékezők még most is keserűen gondolnak arra, hogy ekkor az ezred tisztjei elhagyták a Vörös Hadsereget, s átmentek Szegedre, a fehérekhez. A tisztiek nélkül maradt ezred az erős ellentámadás miatt kénytelen volt visszavonulni. A visszavonulást román lovasság követte, bekerítették őket, s a kecskeméti internálótáborba vitték a foglyokat. /312/

Az ígéretes jövő kibontakozására nem jutott idő, erő...

IX. A Tanácsköztársaság megdöntése, a fehérterror.

A Forradalmi Kormányzótanács augusztus elsején kilátástalannak látta a további küzdelmet, s lemondott. "Rettenetes árulás történt. Magyarországon a szovjethatalom összeomlott az imperialista rablók és a szociálárulók szörnyű árulásának súlya alatt ..." - adja hírül a világ proletáriátusának a szomorú hírt a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának megrázó kiáltványa. /313/

Kiskunhalason azonban augusztus 1-én nem szűnt meg a tanács hatalom. A Halasi Munkás augusztus 2-án is megjelent, s a tiszai támadás kezdeti sikereiről tudósított. /314/

Augusztus 5-én dr. Paprika Antal, a közellátás vezetője még intézkedett. /315/ 1919. augusztus 2-án még a Vörös Őrséghez teszik át az árdrágító piaci árusok ügyét. /316/

A cipészek termelőszövetkezete is létezett még augusztus 9-én. /317/ Bori Benő rendőrkapitány szerint a bolsevizmus bukásának hírére a város lakossága "örömmujjongással fogadta." /318/ A proletárdiktatúra alatt választott vezetőik hivatalban maradása azonban nem ezt bizonyította.

Sokkal inkább azt, hogy a lakosság döntő többsége továbbra is Szűts Józsefet, Dr. Paprika Antalt és társait tekintette igazi vezetőinek.

A rendőrkapitány rosszindulatú jelentéséből is kibontakozik az utolsó napok hősiessége. A Vörös Hadsereg csekély létszámú helyőrsége a hír hallatára az Internacionálét énekelte a városban. A direktórium pedig nem volt hajlandó átadni a hatalmat, s csak augusztus 6-án, a bevonuló fehér tiszti különítmények tudták őket arra kényszeri-

teni, hogy elhagyják helyüket. /319/

A rendőrkapitány többször idézett jelentésében előszere-
tettel használja a "terror", "terrorcsapatok", stb. kife-
jezéseket. Azonban kénytelen volt megállapítani, hogy a
proletárdiktatúra alatt egyetlen kivégzés sem történt a
városban. 1919. augusztus 6-a után a fehérterror első nap-
jaiban azonban a győztes burzsoázia kegyetlen bosszút állt.
Novák Lászlóné /sz. Mig G. Erzsébet/ így emlékszik az ese-
ményekre: " Egy hajnalon arra riadtunk föl, hogy verték a
kaput. Aztán bejött két szuronyos és egy polgári ruhás
egyen, és édesapámat elvitték. Édesanyám amikor csak lehe-
tett meglátogatta, de nem szólhatott hozzá. Csaknem halál-
ra kinozták, s félholtan kísérték át Kecelre, ahol a fő-
téren elrettentő példaként fölakasztották, majd a temető-
árokba földelték el. Ugyanakkor végeztek ki hat elvtársat
a téglagyárnál. Minden puskalövésre összerezzeztünk és
sirtunk." /320/

Vér, könny, gyász jelezte a burzsoá restauráció kezdetét
Halason. Mielőtt azonban Horthy pribékjei végképp megka-
parinthatták volna a várost, 1919. november 18-ig román
csapatok tartózkodtak Kiskunhalason. /321/ A román alez-
redes a tanács hatalom még élő helyi vezetőit összefogatta
és megbotoztatta. Többet pénzbüntetésre is ítelt. A rendőr-
kapitány jelentéséből azonban az is kiderül, hogy a román
katonákat nem hagyta érintetlenül az a szellem, amit itt
találtak: "A városban parancsnokló román tiszt a kommunis-
ták panaszait szívesen hallgatta, és a rendőrséget eljárá-
suk igazolására szólította fel. Rekvirálások alkalmával a

román katonák ajkáról is gyakran hallható volt a burzsuj szó." /322/

Az "új rend" a román csapatok kivonulása után zsidózással, Horthy dicsőítésével, statáriummal köszöntött Halasra.

/323/ A fasiszta jelleg nyilvánvaló. Friedrich István így szónokol Halason: " Önökben van a mi bizalmunk, Előttünk nagyon keveset számít a megkötyagosodott főváros." Beszédében csak úgy hemzsegek az ilyen kifejezések: "ki fogjuk irtani", " elvégzi a hadsereg", stb./324/

A helyi felsőréteg is létrehozta ellenforradalmi szervezetét, 1919. dec. 4-én, a MOVE halasi csoportját. /325/ A város kuláksága fellélegzett, újra hatalmon érezte magát.

"Diszes bevonulás, szónoklatok, este kabarett" - közli a helyi ujság a városba érkező fővezér programját. /326/ Horthy úgy látszik nagyon szeret "bevonulni". 25 éves uralma alatt többször megtette, ami pedig nem volt más, mint egy nemzet előtt játszott komédia, amelynek hátterében Kiskunhalason már 1919. decemberében 8132 ellátatlan nyomorog. A polgármester szerint ugyanis ennyien éheztek Kiskunhalason. /327/

A város gazdag polgárai azonban nem hálátlanok. "Egyhangú lelkesedéssel" a város díszpolgárává választják Horthyt 1920. elején. /328/

Az egyszerű emberek megdöbbenve szemlélik az eseményeket. Csak kevesen voltak olyanok, mint Rizsányi József, a vasutasok bizalmija, aki a bukás után, a felhívás ellenére sem adta le fegyverét. /329/

A vezetőket megölték, vagy vizsgálati fogságban sinylőd-

nek. Néhány munkás ellen még 1919 végén is tart a nyomozás. Az állandó zaklatás, a kegyetlen vallatás Faddi Pált öngyilkosságba kergeti. /330/ A város jobb érzésű lakosai is szánnalommal hallgatják a letartóztatott vezetők nyomorúságos sorsáról szóló híreket. "A halasi rendőrségen jelenleg 14 kommunista fogoly van, akikről a városban az a hír járja, hogy nagyon szánnalomra méltó helyzetben szynlődnék." - írja a helyi lap. A rendőrkapitány cinikusan cáfolja ezeket a híreket: "Hajlandó a fogházban szállást és kosztot adni azoknak, akik ezeket a híreket terjesztik."

/331/

A proletárdiktatúra életben maradt vezetőinek tárgyalását szeptemberben tartották meg. Jellemző volt, hogy a helyi lap egyedül Hibó Sándort mentegeti, aki "...mérsékelt volt, s maga is gyakran hivatkozott a rossz szellemekre." /332/ A tárgyalások alkalmával kiderült, hogy a gazdagok gyűlölete nem azért fordult a proletárok és vezetőik ellen, mert anyagilag megkárosították őket. "Nem a gyorsadó kivetése a legsúlyosabb bűnük, hanem az, hogy a saját képükre akarták átformálni az egész várost" - vallja a Halasi Ujság cikkírója. /333/

Önmagukat is megnyugtattva írják le: "Ami elmúlt, vissza nem jön többé". /334/ Tévedtek. 1919-ben öntudatra ébredt népből többé nem lehetett kiirtani a gondolatot, a vágyat: joga van emberi életre.

Az első magyar proletárdiktatúrát megdöntötték, de 1919 nagyszerű tervei, elgondolásai ma is lelkesítenek. 1918-1919 harcai nemcsak nagyszerű példát adnak, hanem gazdag tapasztalatul is szolgálnak. A Magyar Tanácsköztársaságot

gyengítő belső fogyatékok Kiskunhalason is megmutakoztak - elsősorban a földkérdés és a forradalmi párt problémája. Ezek a tanulságok azonban nagy segítséget jelentettek ahhoz, hogy a kommunisták a felszabadulás után világosan lássák a tennivalókat. Negyedszázad nyomorán, szenvedésén át is továbbélő lelkesítő emlék hozzájárult ahhoz, hogy 25 év múlva a kiskunhalasi proletárok is "élni tudtak a szabadsággal."

AZ I.-V. FEJEZETEK JEGYZETEI

1. Gyárfás István: A jászkunok személyes és birtokviszonyainak történelmi és jogi fejtegetése. Pesti Könyvnyomda RT. Bp. 1883. év 16. oldal.
2. Magyar Gazda 1860. 1-2. sz., Tajói: A közlegelő felosztása és a tagosítás Halason.
3. Somossy Lajos: 1883. évi jelentése a Helytartótanácsnak. Közli: Gyárfás István: i.m. 86. oldal.
4. Magyar Gazda 1860. 1-2 sz. idézett cikk.
5. Az 1853. évre Magyar Gazda i. cikke. A többi évekre: Nagy Szeder István: Kiskunhalas város gazdaságtörténete, Halas, 1935. 128. oldal.
Az adatok meglehetősen ellentmondásosak. A város határát pl. a polgármesteri jelentések hol 111 ezer holdban hol 113 ezer holdban, a Magyar Gazda pedig 123 ezer holdban jelöli.
6. A magyar korona országainak 1901. évi mezőgazdasági termelése. Statisztikai Közlemények 4. kötet, 82. old. Valamint: Kiskunhalas c. monográfia 104. old. -Halas, 1964.
7. Halasi Ujság 1883. aug. 5. -Aratás.
Valamint: Magyar korona országainak mezőgazdasági termelése az 1901. évben. i.m. 82. old.
8. Nagy Szeder István: i.m. 126. old.
9. Kiskunhalas, Thorma János Múzeum /Továbbiakban Múzeum/
- Polgármesteri jelentés az 1873. évről - Gazdászatusunk.
10. U.o. XXX.sz. Csonka Mihály önéletrajza.
11. U.o.
- 11/a. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája II. 312-313. old. Bp. 1897.
12. Múzeum - Polgármesteri jelentés 1874. ill. 1905. évről.
13. U. o. Polgármesteri jelentés 1874-ről.
Valamint: Az 1895 évi Gazdacimtar alapján összeadva.
Közli: Szabó Ferenc: Orosháza története a kiegyezéstől az első világháborúig. 520. old. Orosháza, 1965.

II.

14. Szabó Ferenc: i.m. alapján.
15. Múzeum, I/85. sz. Nagy Czirok László: Állattartás.- Kézirat.
16. U. o. 1806. sz. Kiskunhalas rendezett tanácsú város kihágási szabályrendelete.
17. Galgóczy Károly: Magyarország, Szerb vajdaság, Temesi bánság mezőgazdasági statisztikája - 262. old. Idézi: Nagy Szeder István: i.m. 116. old.
- 17/a. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája i.m. Bp. 1897. év.
18. Múzeum XXX.sz. Csonka Mihály önéletrajza.
19. U.o. sz.n. Polgármesteri jelentés az 1889. évről.
20. Halasi Ujság 1883. febr. 11. - A fanemesítésről.
21. Múzeum sz.n. - Polgármesteri jelentés az 1876. évről.
22. Halasi Ujság 1883. okt. 7. - A kertészek összejövetele.
23. U.o. 1883. okt. 21. - Gyümölcskiállítás.
- 23/a. A magyar korona országainak mezőgazdasági statisztikája I. /Az összeírás főbb eredményei községenként/ Bp. 1897. - 310. old.
24. Halasi Ujság 1883. nov. 18. - Egy városi mintaszőlő felállítása.
25. U.o. 1883. ápr. 22. - Borászati előadás.
26. Halasi Ujság 1883. febr. 25.
27. Múzeum, dr. Fekete polgármester jelentése 1930-ból.
28. U.o. Polgármesteri jelentés 1875-ből.
29. Halasi Ujság 1883. febr. 11. A Takarékpénztár mérleg-számlája. Valamint: Thirring Gusztáv: Magyar városok statisztikai könyve. Bp. 1912. adatai alapján.
30. Kis-Kun-Halasz, 1886. febr. 28. - Pénzintézetünk.
31. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1912. jan. 17, 24, és 31.-i számai alapján összesítve. Természetesen hozzávetőleges adatoknak tekinthetjük az ujságban közölteket.

30/a. Földmunkás és szegényperaszt mozgalmak Magyarországon 1848-1948. Szerkeszti: Pölöskei Ferenc és Szekács Kálmán. I/118. old. Bpest. 1962.

III.

32. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1911. jan. 18.
33. A magyar szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása 2. rész. Bp. Atheneum, 396-397. old. összesítve.
34. Szabó Ferenc: i.m. 431. old.
35. Lásd: a 33 sz. jegyzetet.
36. U. o.
37. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon 1848-1948. szerkeszti: Pölöskei Ferenc és Szakács Kálmán. Budapest, 1962. I/72. old.
38. Nagy Szeder István: Kiskunhalas gazdaság története. Halas, 1935. 67. old.
39. Múzeum, XXX. sz. Csonka Mihály önéletrajza.
40. Gyárfás István: i.m. 88. old.
41. Magyar Ujság 1868. ápr. 2. Közli: Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon. i.m. I/83. old.
42. Múzeum, Polgármesteri jelentés az 1873. évről.
43. U.o. Polgármesteri jelentés az 1889. évről.
44. 1873. év.: Lásd a 42. utalást.
1900. év.: Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, 2. kötet, az 1900. évi népszámlálás. 398-399. oldal.
- 1910 év.: A magyar szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. 2. rész, 394-395. oldal.
- Sajnos, a XX. századra vonatkozóan nem sikerült olyan adatokra bukkannom, amely alapján részletesebb adatokat közölhetnék.
- ✓ 45. Kiss József: A tőkés agrárfejlődés foka és néhány vonása Szolnok megyében. Századok, 1955. évf. 4-5. sz. alapján.
46. A Főgimnázium értesítője az 1906/1907. évről. /Kiskunhalas, Szilády Áron Gimnázium könyvtára. A továbbiakban: SZÁG./
47. Erdei Ferenc: Futóhomok. Gondolat. 1957. - 152. old.
48. Múzeum, XXX. sz. Csonka Mihály visszaemlékezései.

IV.

49. Az 1900. év.: Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, 2. kötet, az 1900. évi népszámlálás. 398-399. old.
Az 1910. év.: A magyar szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása. 328-329. old.
Az 1920. év.: Magyar statisztikai közlemények. Új sorozat, 71. kötet 98-99. old.
50. Kiss József: i.m. Századok, 1961. 4-5 sz. 606. old.
51. Mérei Gyula: Adalékok a mezőgazdaság kapitalista fejlődéséhez. Századok, 1950. 1-4. sz. 285. old.
52. Halasi Ujság 1883. jul. 22. - Cselédszállítás.
53. U.o. 1883. jun. 17. - A csángók.
54. U.o. 1883. jul. 1. - Pálinka helyett spirituszt.
55. Kiskunfélegyházi Állami Levéltár /Továbbiakban Kf.ÁL./ munkásmozgalmi iratok 1894/16. eln. sz.
56. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon i. m. I/144.
57. Kf. ÁL. ^KKiskunhalasi szocialisztikus mozgalmak, ~~Magyarországon~~ Fazekas Gábor visszaemlékezése. Lásd még: U.o. : Munkásmozgalmi iratok 1868-1912. 1875/1496.sz.
58. Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon./évenként megjelenő hivatalos kiadvány Bp./ ✓
59. Kfh.ÁL. polgm. iratok. A főispán 172/1895.sz. felhívására írt polgármesteri jelentés, 1895.febr.22.-én.
60. Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1905, 1906-ban.
61. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak...i.m. I/151. old.
62. Kfh.ÁL. Munkásmozgalmi iratok 1868-1912. 21/1898. eln. sz.
63. Múzeum, LXIX/6931. sz. Győrfi család iratai.
64. Kfh.ÁL. Munkásmozg. iratok. 1907/4,5,6,7.sz.
65. Thirring Gusztáv: i.m. 314. old.
66. Földmunkás és szegényparaszt mozg.... i.m. I/62. old.
67. U.o. 63. old.
68. U.o.

69. Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra, 1949. 228. old.
70. Nagy Szeder István: i.m. 67. old.
71. Munkások és parasztok mozgalmai Magyarországon 1849-1867. Összeállította: Sashegyi Oszkár. Bp. Akadémiai Kiadó 429. old.
72. Gyárfás István: i.m. 84. old. Somossy Lajos 1886.jul.5-i jelentése.
73. Múzeum, Polgármesteri jelentés 1875. évről.
74. Halasi Ujság 1883. július 1, július 8. A Harkára telepített csángók., A harkai csángók.
75. Földmunkás és szegényparaszt mozg.... i.m. I/181.old.
76. Kfh.ÁL. Nagy Czirok László: Kiskunhalasi népi-politikai mozgalmak. Kézirat. Fazekas Gábor visszaemlékezése.
77. Rendőrségi jelentés 1897-ről. 351. old. Bikédi András fölszólalása a független szocialisták ceglédi kongresszusán. Bp. 1898.
78. S.Vincze Edit: Magyarországi SzDP 1890-1896. Kossuth. 1961. 154. old.
79. Földmunkás és szegényparaszt mozg... i.m. I/203.o. alapj.
80. Kfh.ÁL. Nagy Czirok László: i.m. kézirat.
81. U.o. polgm. iratok. 14/1894. eln. sz.
82. U.o.
83. U.o. 5/1895. eln. sz.
84. U.o. Nagy Czirok László: i.m. kézirat.
85. U.o. 5/1895. eln. sz.
86. U.o., valamint: polgármesteri iratok 3/1895. eln. sz.
87. U.o. polgm. i. 9/1895. eln. sz.
88. U.o. 14/1895. eln. sz.
89. U.o. 6276/1897. sz.
90. S.Vincze Edit: i.m. 199. old.
91. Kfh. ÁL. polgm. iratok 172/1897. sz.

VI.

92. U.o. 10/1895. sz.
93. U.o. 15/1895. sz.
94. U.o. 72/1895.sz.
95. U.o. 11/1895. sz.
96. S.Vincze Edit: i.m. 208. old.
97. Kfh.ÁL. polgm. irat 6276/1897. sz.
98. Budapest fő- és székvárosi állami rendőrség működése az 1895. évben. Bp. 1896. 74. old.
99. Kfh. ÁL. polgm. i. 6/1896. sz.
100. U. o.
101. U.o.; valamint: Halas és Kiskőrös 1896. jun. 28. - Munkásállapotok.
102. U.o. polgm. i. 6/1896. sz.
103. Halas és Kiskőrös 1896. jun. 28.-~~z~~ - Az ateizmus jellemző~~z~~ lehetett az agrárproletárok~~z~~ egy részére. Egyikük, Kazi József szerint Jézus közönséges ember volt - közli Nagy Czirok László i.m.
104. Halas és Kiskőrös 1896. július 5.
105. Kfh. ÁL. Nagy Czirok László: i.m. - kézirat.
106. Földmivelő 1896. okt. 16. - "A halasi anarkista"
107. Pest megyei Állami Levéltár /továbbiakban: PÁL/ főispáni bizalmas iratok. 3/1898. sz.
108. Kfh. ÁL. Nagy Cz. László: i.m.
109. Halas és Kiskőrös 1896. nov.1. Képviselőválasztás Halason.
110. Kfh.ÁL. polgm. iratok 6/1896. sz.
111. U.o. 2/1897. eln. sz.
112. Halas és Kiskőrös 1897.jan.10. Meggátolt anarchista tüntetés.
113. Kfh.ÁL. polgm. i. 3/1897. eln. sz.
114. Halas és Kiskőrös 1897.jan.10.
115. Kfh.ÁL. polgm. i. 3/1897. eln. sz.

VII.

116. U.o. 8/1897. eln. sz.
117. Halas és Kiskőrös 1897.jan.10.
118. Kfh.ÁL. polgm.i. 60/1899. sz.
119. Halas és Kiskőrös 1897.jan.10. -Képviselőtestületi közgyűlés.
120. Kfh.ÁL. polgm.i., ¹¹3/1897. sz. eln. sz.
121. U.o. 3/1897. eln. sz.
122. U.o. 7737/1897. sz.
123. Rendőrségi jelentés az 1897. évről. (361.old. Bp.1898.)
124. Kfh.ÁL. polgm.i. 6276/1897. sz.
125. U.o. 3262/1897. sz.
126. Rendőrségi jelentés az 1897. évről.- 420.old. Bp.1898.
127. Kfh.ÁL. polgm.i. 6276/1897. sz.
128. PÁL főisp. biz. iratok 28/1897., 3267/1897. sz. Vári pólgármester elutasító végzése, amelyben a május 1-i tüntetést nem engedélyezi - 1897. ápr. 27.-én.
129. Halas és Kiskőrös 1897. jan. 10. - Hírek rovat.
130. Egyes visszaemlékezések szerint Váczi Pál, aki 1897 nyarán a kiskőrösi földmunkások megmozdulását vezette Váczi János testvére. Lásd: Halas és Kiskőrös 1897.aug. 8., valamint: PÁL főisp. biz. iratok 3/1898.sz. - A kiskőrösi főszolgabíró jelentése.
131. A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai /továbbiakban: MMTVD/ II./475. old.
132. Kfh.ÁL. polgm.i., 3/1897. sz.
133. U.o.
134. Halas és Kiskőrös 1897.aug.1. - A halasi szocialisták zavargásai.
135. U.o.
136. Rendőrségi jelentés az 1897. évről 435.old. Bp.1898.
137. U.o. 453-454. old.
138. U.o. 455. old.

*Em nem
párk
Am. ki-
allam
Dóry / elnök
a ...*

VIII.

139. Kfh.ÁL. polgm. i. 7737/1897. sz.
140. U.o. 1367/1898.sz.
141. Rendőrségi jelentés az 1897. évről. - 587. old.
142. Halas és Kiskőrös 1897. aug.8. - Halas város polgáraihoz; valamint: Muzeum I/5709.sz. - falragasz.
143. Kfh.ÁL. polgm. i. 49/1897.sz-
144. U.o. 3/1897. eln. sz.
145. Halas és Kiskőrös, 1897.aug.8. - Szocialista mozgalmak városunkban.
146. Kfh. ÁL. polgm.i. 6276/1897.sz.
147. PÁL főisp. biz. iratok 45/1897.sz.
148. Kfh.ÁL. Kiskunhalasi munkásmozgalmi iratok 11.sz.
149. U.o. polgm. i. 21/1898. eln.sz.
150. Rendőrségi jelentés az 1897. évről 505.old. Bp.1898.
151. Rendőrségi jelentés az 1899.évről -393.old. Bp.1900.
152. Thirring Gusztáv: i.m. alapján.
153. U.o.
154. Rendőrségi jelentés az 1900.évről - 425. old.
155. U.o. 445. old.
156. Rendőrségi jelentés az 1901. évről 424. old.
157. Kfh. ÁL. polgm. i. 7789/1901. sz.
158. Thirring Gusztáv: i.m. 154. old.
159. Kfh.ÁL. polgm.i. 7927/1901. sz.
160. Rendőrségi jelentés az 1901. évről 264.old. - Bokányi Dezső Kiskunfélegyházán 83, Ugodon 16, Dunapatajon 8 szavazatot kapott.
161. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1901. július 3.
162. Kfh. ÁL. polgm. i. 5029/1901.sz.
163. Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1902. évben. 145. old. Bp. 1903.

IX.

164. U.o. 145 old., valamint: U.o. 139-140. old.
165. Kiskunhalasi Helyi Értesítője 1903. máj. 20.
166. Kfh.ÁL. polgm. i. 5904/1903. sz.
167. Múzeum I/1831.sz. - Programbeszéd, falragaszon.
168. U.o. I/1832.sz. - A szabadelvű Párt "Polgártársak" c. röpirata.
169. Simon Péter: A századforduló földmunkás - és paraszt mozgalmi. Bp. 1953. Szikra. 220. old.
170. Múzeum I/1833.sz. "Kiskunhalas város lakosaihoz" - Babó Mihály programja - falragaszon.
171. U.o. I/1831.sz.
172. Kfh.ÁL. polgm.i. 6340/1905. sz.
173. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1905.aug.9. - Hírek
174. Múzeum, polgármesteri jelentés az 1905. évről.
175. MMTVD III./363.old.
176. Kfh.ÁL. polgm.i. 3273/1906.sz.
177. U.o.
178. U.o. Munkásmozgalmi iratok 42.sz. - Sajnos részlete-
sebb adatokat nem sikerült feltárni.
179. Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak 1906-ban.
257-258. old. Bp. 1907.
180. U.o. 872. old.
181. U.o.; valamint: Magyarországi szocialisztikus munkás-
mozgalmak 1907-ben. 1152.old. Bp. 1908.
182. Kfh. ÁL. polgm.i. 4263/1909.sz.
183. U.o. polgm.i. 4241/1912.sz. 1912. máj. 1-ét például
így ünneplik: A Kis Vigadóhoz címzett vendéglőhöz men-
nek, itt éjjel kettőig táncvigalmat tartanak.
184. Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak 1910/80.
old., 1911/77.old., 1912/127.old., 1913/143. és 163.
old./ Vesd össze 1911-ből: Kiskunfélegyházán a csoport-
tok száma: 2, a taglétszám: 60. Orosházán a csoportok
száma: 3, a taglétszám: 132 volt.

X.

185. Magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak 1909-
ben, 79. old. Bp. 1910.
186. U.o. az 1910. évben 80. old.
187. U.o. az 1913. évben 163. old.
188. Kfh.ÁL. polgm.i. 5356/1912. sz.
189. U.o. 5610/1912. sz.
190. U.o. 5683/1912. sz.
191. U.o. 4404/1913. sz.
192. U.o. 8679/1913. sz.

XI.

A VI - IX. FEJEZETEK JEGYZETEI.

1. Ady Endre: Emlékezés egy nyár-éjszakára c. költeménye.
2. Múzeum II./5015. sz. Silling Ede polgm. felhívása. 1914. szept.. 11.
3. Értesítő 1914/15. évi tanévről. SzÁG. könyvtára.
4. Múzeum II./1867.sz. Baki nevű honvéd"verse".
5. Múzeum VI./3702.sz. Szabó K. Benő levele szüleihez.
6. Múzeum LXXI/7246.sz. Győrfi Matild levele öccséhez 1915. április 22.
7. Múzeum VI./3702.sz. Szabó K. Benő levele szüleihez Szerbiából.
8. Múzeum LXXI/7252.sz. Győrfi Matild levele. 1915. juni.25.
9. Múzeum LXXI/7246.sz. Győrfi Matild levele. 1915. máj. 22.
10. Pestmegyei Állami Levéltár /PÁL/ alispáni bizalmas iratok 105/191.
11. Halasi Független Hírlap 1916. jan.15. , jan. 29.
1917. jan.13. , jan. 20.
1918. jan.13. , jan. 20.
1919. febr.15., jan. 25.számai alapján.
12. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon i.m. II/948.
13. Múzeum II./1891.sz. Sándor Mihály fölmentése.
14. Múzeum II./1922.sz. báró Hazai Sándor körrendelete 1916.V.
15. Múzeum. Dr Fekete polgm. jelentése Kiskunhalas, 1930. évi közigazgatási életéről. - Az elmúlt két évtized.
16. U.o.
17. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. nov.28.- Halálra gázolt kisfiú.
18. Múzeum II./1917.sz. Németh A. Antal kérvénye 1916.ápr.22.
19. Lásd a 13 sz. utalást.
20. Múzeum II./1912.sz. Babós József kérvénye az alispánhoz. 1916. ápr. 1.
21. Múzeum II./1909.sz. Balla Benőné kérvénye a főispánhoz. 1916. jan. 7.
22. Múzeum I./1845.sz. - Nyílt szó a választóközönséghez. 1916. falragasz.- Az 1910-es választásokon ugyanis Munkapárti jelölt győzött, s azóta a 48-as párt ellenzéki szemmel figyeli a helyi vezetést is.
23. Halasi Vörös Újság 1919. ápr. 16. - Silling Ede.
24. Múzeum Dr. Fekete idézett jelentése. - Az elmúlt két évtized című fejezet.
25. Múzeum LXXXI/7249.sz. Győrfi Matild levele 1916.ápr.10.

XII.

26. Múzeum LXVII/5926.sz. Tóth G. József gazdasági feljegyzései
27. Múzeum II/2177.sz. aratási szerződés 1915. március.
28. SzAG. Tanári kari jzkv. 1915. jan. 11.
29. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1919. jan. 16. Hadikölcsönök.
30. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1916.dec.6. Az V. hadikölcsön.
31. PAL. alispáni bizalmas iratok. Nyomtatott füzet, szám nélkül.
32. Múzeum I/1845.sz. -Nyílt szó a választóközönséghez. Az adatok ellentmondásosak.
33. Halasi Független Hirlap 1917. szept. 4. - Népszámlálás.
34. SzAG. - Tanári kari jkv. 1917. febr. 24.
35. SzAG. - Tanári kari jkv. 1916 jan. 3.
36. SzAG. Értesítő az 1915/16-os tanévről. - Iskolánk és a háború.
37. U.o.
38. Halasi Független Hirlap 1917. márc. 10. - Veszedelemes betegség.
39. Múzeum - VI/3704.sz. Kiss Várdai Antal levele. 1916.I.12.
40. U.o. Kiss Várdai Antal levele évszám nélkül.
41. U.o.
42. A magyar forradalmi munkásmozgalom története I. Kossuth 1966. év 100 old.
43. Múzeum XXX.sz. Csonka Mihály naplója. Lásd még: Múzeum XI/6070. sz. Bor Réz János visszaemlékezése.
44. Múzeum VI/3704.sz. levél 1916. dec. 28.
45. Halasi Független Hirlap 1917. márc. 17. - Az orosz forradalom.
46. U.o.
47. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. márc. 21. - Kenyeret és békét.
48. U.o.
49. Halasi Független Hirlap 1917. márc. 30.
50. Halasi Független Hirlap 1917. márc. 21.
51. Magyar május elsejék. Dokumentumgyűjtemény. Szerkesztette Réti László Szikra, 1953. 208. l.
52. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1917. jun. 13. - Megkerültek a Halasról megszökött orosz hadifoglyok.
53. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1917. jul. 11. - 12 szökött orosz fogott el a rendőrség.
54. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. ápr. 11. - Egy el-esett 38-as jegyzeteiből.
55. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. máj. 2. - Békét akarunk nek az orosz katonák. /Egy halasi 30-as honv.levele./

XIII.

56. U.o.
57. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. okt. 3. - Minden nap.
58. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. jul.18. -- Ujabb téli háború.
59. U.o.
60. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. jun. 20. Egyetért a világ.
61. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917.máj.16. - Megállapították Halason a mezőgazdasági munkabéreket.
62. U.o. - Elitelt árdragító.
63. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. szept. 27., okt. 3., márc. 7., okt. 10., dec. 12-i számaiban.
64. Kiskunhalas Helyi Értesítője 1917. szept. 5. - A halott ember.
65. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1917. nov. 14., 21., dec. 5-i száma.
66. Halasi Független Hirlap 1917. dec. 1. - A béke felé.
67. Halasi Független Hirlap 1917. dec.29. - Azokhoz, akiket érdekel.
68. Halasi Független Hirlap 1918. jan. 19. - A háború, mint a közgazdaságtan problémája.
69. Halasi Független Hirlap 1918. febr. 16. Ferrum: Elég! c. költeménye.
70. Halasi Független Hirlap 1918. ápr. 6. - Néhány szó a közéletelmzésről.
71. Galántai József: Magyarország az első világháborúban 1914-1918. Bp. 1968/305.1.
72. Halasi Független Hirlap, 1917. dec. 15. - Átmenet.
Halasi Független Hirlap, 1918. márc. 9. - Béke Oroszországgal és Romániával.
Halasi Független Hirlap, 1918. jan. 12. - Gazdaságátmeneti intézkedés.
73. Halasi Független Hirlap, 1917. dec. 15. - Átmenet.
74. Halasi Független Hirlap, 1918. jan. 12. - Gazdaságátmeneti intézkedés.
75. Halasi Független Hirlap, 1918. aug. 10. - A polgármestert a közigazgatási bizottság fölmentette.
76. Galántai József: i.m. - 314.1.
77. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. I.8. - Halas az elmúlt évben.
78. U.o.
79. U.o.
80. Polgm. i. 8516/1918. sz. Kfh. Á.L.
81. Polgm. i. 8102/1918. sz. Kfh. Á. L.
82. Halasi Független Hirlap, 1918. máj. 11. - Háborús erkölcsök.

83. U.o.
84. Halasi Független Hirlap, 1918. jun. 8.
85. Halasi Független Hirlap, 1918. okt. 12. - Tények és gondolatok.
86. Galántai: i.m. - 330.1.
87. Halasi Független Hirlap, 1918. okt. 26. - Siessünk!
88. Halasi Független Hirlap, 1918. márc. 2. - Ferrum: Miért? - vers.
89. Polgm. i. 15895/1918. sz. Kfh. Á. L.
90. Halasi Független Hirlap, 1918. nov.2.
91. Halasi Független Hirlap, 1918. dec. 14. - A közönség köréből.
92. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 4. - Népgyűlés.
93. U.o.
94. Kiskunhalas városban összegyűjtött adatok a magyarországi bolsevik mozgalom történetéhez. Bori Benő rendőrkapitány 1920. nov. 5.-i jelentése. Másolat. Halas, Múzeum.
95. U.o.
96. Halasi munkástanács jegyzőkönyve /Továbbiakban Mkt.jkv./ 1918. nov. 3. Kfh. Á. L.
97. U.o.
98. U.o.
99. Hajdú Tibor: Tanácsok Magyarországon 1918-1919-ben. Kossuth, 1958. 64.1.
100. Mkt. jkv. 1918. nov. 3.
101. múzeum. Hazatérési engedély orosz nyelven.
102. Múzeum II/1991. sz. Kiskunhalasi Nemzeti Néptanács 1918. nov. 13. jkv.
103. U.o.
104. Lenin művei 24. kötet. Szikra, 1952. 45.1.
105. Lenin művei 24. kötet. Szikra 1952. 469. 1.
106. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 2.
107. Múzeum, Bori Benő idézett jelentése.
108. Szabó Ferenc: Orosháza története a kiegyezéstől az első világháborúig. --Orosháza története és néprajza. Szerkeszti: Nagy Gyula. - Orosháza, 1965. - 502.1.
109. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 9. -A nemzetőrség.
110. Múzeum II/1947.sz. A halasi Néptanács 1918. nov. 11-i távirata.
111. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 9. /Több szám is közli a névsort/
112. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 4. - Szózat.
113. Halasi Független Hirlap, 1918. nov. 4. - Népgyűlés.

114. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 14. - A közönség köréből.
115. Halasi Független Hírlap, 1918. nov. 9. - Gazdák és kereskedők!
116. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 21. - Tömörüljünk!
117. U.o.
118. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 14. - A munkaadók és a munkások érdeke.
119. Halasi Független Hírlap, 1918. nov. 23. - Önmérséklet és önfegyelmzés.
120. Halasi Független Hírlap, 1918. nov. 23. - A nagy átalakulásról.
121. U.o.
122. Múzeum - Néptanács nov. 4-i jkv.
123. Múzeum - A közéletelmzési miniszter 1918. nov. 15-i távirata.
124. Mkt. jkv. 1918. 4. Kfh. Á. L.
125. Mkt. jkv. 1918. dec. 5. Kfh. Á.L.
126. Mkt. jkv. 1918. nov. 5-i jkv. Kfh. Á. L.
127. Mkt. jkv. 1918. dec. 5. Kfh. Á. L.
128. Mkt. jkv. 1918. nov. 5., nov. 24. Kfh. Á.L.
129. Mkt. jkv. 1918. dec. 7. Kfh. Á.L.
130. Mkt. jkv. 1918. dec. 18. Kfh. Á.L.
131. Mkt. jkv. 1918. dec. 27. Kfh. Á. L.
132. U.o.
133. Mkt. jkv. 1918. dec. 7. Kfh. Á.L.
134. Mkt. jkv. 1918. dec. 21. Kfh. Á.L.
135. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 14. A Kiskunhalasi SzDP. hivatalos közlései.
136. U.o.
137. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 21. A kiskunhalasi SzDP. hivatalos közlései.
138. Hajdú Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Kossuth kiadó 1968. - 151-152. old.
139. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 14. - SzDP. hivatalos közlései.
140. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 28. - Kiáltvány.
141. Múzeum, Bori B. i. jelentése. Idézi: Kiskunhalas monográfia 187. l.
142. Mkt. jkv. 1919. jan. 4. Kfh. Á. L.
143. U.o.
144. Mkt. jkv. 1919. jan. 8. Kfh. Á.L.
145. Hajdú Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. i.m. 277. old.

XVI.

146. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 21. - A város és polgárainak érdeke.
147. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 28. - Szervezkedés mindenfelé.
148. Halasi Független Hírlap, 1919. jan. 11. - Gondolkozzunk és értsük meg egymást.
149. Halasi Független Hírlap, 1919. jan. 11. Illetve: Kiskunhalasi helyi Értesítője, 1919. febr. 12.
150. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. jan. 8. - Megalakult a Polgári Párt.
151. Halasi Független Hírlap, 1919. jan. 11. - A Polgári Párt megalakulása.
152. Mérei Gyula: A magyar októberi forradalom és a polgári pártok. - Akadémiai Kiadó Bp. 1969. 116. old.
153. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. jan. 1. Munkaadók szervezkedése.
154. Mkt. jkv. 1919. febr. 19. Kfh. Á.L.
155. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. jan. 22.
156. Halasi Független Hírlap, 1918. aug. 24. - A földbirtok-reform. 1918.
157. Halasi Független Hírlap, nov. 15. - A földműves katonákhoz.
158. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1918. dec. 11.
159. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. jan. 1., jan. 15., stb.
160. Mkt. jkv. 1919. jan. 15. Kfh. Á.L.
161. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. febr. 19.
162. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. márc. 19. Radikális birtokfoglalásnak tehát nem lehet tekinteni, mint ahogy ezt "A magyar forradalmi munkásmozgalom története I. kötete teszi. - 208. l.
163. Földmunkás és szegényparaszt mozgalmak Magyarországon i.m. II/528. l.
164. Halasi Független Hírlap, 1918. dec. 21. - Vitaest.
165. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. jan. 15. - Földmunkások és kisgazdák gyűlése.
166. Halasi Független Hírlap, 1919. márc. 22.
167. Mkt. jkv. 1919. jan. 22. Kfh. Á. L.
168. Mkt. jkv. 1919. jan. 29. Kfh. Á. L.
169. Vörös Ujság /Bp/ 1919. febr. 8.
170. Hajdú Tibor: Tanácsok Magyarországon i.m. 97. old.
171. Mkt. jkv. 1919. febr. 19. Kfh. Á. L.
172. Hajdú Tibor: Az 1918-as polg. dém. forr. i.m. 331. old.
173. Mkt. jkv. 1919. febr. 19. Kfh. Á. L.

XVII.

174. Mkt. jkv. 1919. febr. 26. Kfh. Á.L.
175. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. febr. 5. Kfh. Á.L.
176. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1919. márc. 12.- Bernáth Lajos előadást tart.
177. Halasi Független Hirlap, 1919. márc. 22. - A nemzeti ünnep.
178. Mkt. jkv. 1919. márc. 5. Kfh. Á.L.
179. Múzeum, Bori Benő rendőrkapitány i. jelentése.
180. Halasi Független Hirlap, 1919. jan. 25. - Vigyázzunk! "Marxék tanítását" foglalja össze a cikk: "Biztosítékokat kell követelni a munkások részére, s azt szükség esetén ki kell erőszakolni. Általában gondoskodni kell arról, hogy az új kormányok kötelezzék magukat minden lehetséges engedményre és ígéretekre, mert ez a legbiztosabb eszköze, hogy lejárássák őket." Lásd: Marx Engels: Válogatott művek I. Szikra, 1949. 89. oldal "Kommunisták Szövetsége Központi Vezetőségének üzenete.
181. Halasi Független Hirlap, 1919. márc. 22. - Választások előtt.
182. Mihály Antal visszaemlékezése, Nagy Czirok László feljegyzése. Idézi: Kiskunhalas Monográfia 190. oldal.
183. Hajdú Tibor: A magyarországi Tanácsköztársaság Kossuth Könyvkiadó. 1969. - 82. old.
184. U.o. 86. old.
185. Mkt. jkv. 1919. márc. 24. Kfh. Á.L.
186. Mkt. jkv. 1919. márc. 25. Kfh. Á.L.
187. Mkt. jkv. 1919. márc. 26. Kfh. Á.L.
188. Hajdú Tibor: A magyarországi Tanácsközt. i.m. 251. old.
189. Halasi Független Hirlap, 1919. márc. 22. - A nemzeti ünnep.
190. Mkt. jkv. 1919. ápr. 5. Kfh. Á. L.
191. Halasi Vörös Ujság. 1919. áprl. 2. - A szocialisták pártköréből.
192. Gábor Sándorné: A két munkáspárt 1919-es egyesüléséről - Párttörténeti Közlemények XVI. évf. 3. szám. 184. old.
Az egyesülésről szóló vitához lásd:
- Réti László: Lenin és az 1919-es magyarországi párt-egyesülés. U.o. 176. old.
- Hajdú Tibor: Válasz Réti László elvtársnak. U.o. 4.sz. 186. old.
193. Halasi Vörös Ujság. 1919. áprl. 18. - A választások után.
194. Thirring Gusztáv: Magyar városok évkönyve. Bp. 1912. - 154. old.
195. Mkt. jkv. 1919. áprl. 5. Kfh. Á.L.
196. Mkt. jkv. 1919. áprl. 9. Kfh. Á.L.

XVIII.

197. Intézőbizottság /Továbbiakban: Intézőb./ jkv. 1919. ápril. 11.
198. Mkt. jkv. 1919. ápr. 9. Kfh. Á.L.
199. Múzeum. Bori B. rendőrkapitány i. jelentése.
200. Mkt. jkv. 1919. márc. 29.
201. Mkt. jkv. 1919. ápril. 16.
202. Halasi Vörös Ujság, 1919. ápril. 1. - Vasárnapi népgyűlés.
203. Intézőb. 1919. május 27. jkv.
204. Múzeum, Bori B. i. jelentése.
205. Intézőb. jkv. 1919. jun. 7.
206. Erdei Ferenc: Futóhomok. Atheneum, 1936. - 135. old.
207. Kiskunhalas VT. mezőgazd. oszt. 1919-es kataszteri nyilvántartó.
208. Mkt. jkv. 1919. máj. 30.
Lásd még: Halasi Vörös Ujság, 1919. ápr. 16. Fürts Ignác: A közeljövő feladatai.
209. Mkt. jkv. 1919. ápril. 26.
210. Intézőb. jkv. 1919. ápril. 16.
211. Intézőb. jkv. 1919. ápril. 16. /U.o./
212. Varga Jenő: Földkérdés a magyar proletárforradalomban. Jekatyerinburg, 1920. Az OKP. Magyar Agit. Oszt. Közp. Irod. kiadványa.
213. Tanácsköztársasági iratok, Kiskunhalas. - Kfh. Á.L.
214. Intézőb. jkv. 1919. máj. 20.
215. Földmunkások és szegényparasztok mozgalma i.m. II/596.old.
216. Halasi Munkás, 1919. jun. 7. - A direktórium rendeletei.
217. Intézőb. 1919. máj. 20. jkv.
218. Halasi Munkás, 1919. máj. 30. - Birtokrendező Bizottság közleménye.
219. Halasi Vörös Ujság, 1919. ápril. 16.
220. Intézőb. 1919. máj. 27. jkv.
221. Halasi Munkás, 1919. máj. 24. - A termelőszövetkezetek gyűlése.
222. A halasi munkaszövetkezet iratai. Kfh. Á.L.
223. Földmunkások termelőszövetkezetének iratai 156/1969.sz. Kfh. Á.L.
224. Földmunkás és szegényparaszt mozg. Magyarországon i.m. II/600. old.
225. Földm. term szöv. iratai 156/1919.sz. Kfh. Á.L.
226. Halasi Vörös Ujság, 1919. ápril. 2. - A direktórium rendeletei.
227. Intézőb. jkv. 1919. ápril. 29.

XIX.

228. Rendőrségi jelentés az 1900-as évről. Az MSZDP által összehívott mezei munkások és kisgazdák országos kongresszusán Fazekas Gábor felszólalása.- 425. l.
229. Kovács G. Benő /Kiskunhalas, Tinódi u. 8.sz./ Visszaemlékezése.
230. Intézőb. 1919. ápr. 11. jkv.
231. Intézőb. 1919. áprl. 16. jkv.
232. Intézőb. 1919. jun. 7. jkv.
233. Intézőb. 1919. máj. 6. jkv.
234. Intézőb. 1919. máj. 13. jkv.
235. Intézőb. 1919. jul. 8. jkv.
236. Kiskunhalas Helyi Értesítője, 1917. nov. 7. Halas és a tuberkulózis.
237. Intézőb. jkv. 1919. máj. 13. Kfh. Á.L.
238. Az anyarozs kivonatok, az un. ergotin készítmények ugyanis fontos orvosságai a szülészeti gyógyászatnak. Intézőb. jkv. 1919. áprl. 22.
239. Intézőb. jkv. 1919. máj. 20.
240. Intézőb. jkv. 1919. áprl. 29.
241. Intézőb. jkv. 1919. áprl. 16.
Összehasonlításként, a helyi Vörös Ujság szerkesztőjének, Szentpéteri Bélának ugyancsak 600 K. fizetése volt.
242. Intézőb. jkv. 1919. jun. 24.
243. Intézőb. jkv. 1919. jul. 3. , jul. 8.
244. Bori B. rendőrkapitány i. jelentése.
245. Mkt. jkv. 1919. áprl. 29.
246. Intézőb. jkv. 1919. máj. 13.
247. Bori B. i. jelentése.
248. MMTVD 6B/190. old. - Nemes Oszkár felszólalása a közellátási vitában.
249. MMTVD 6A/591. old. A 2. hadosztály politikai biztosának jelentése.
250. Mkt. jkv. 1919. jun. 21.
251. Mkt. jkv. 1919. áprl. 26., ill. Intézőb. jkv. 1919. máj. 20.
252. Intézőb. jkv. 1919. máj. 13.
253. Thirring Gusztáv i.m. alapján.
254. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat, 69. kötet. Az 1920. évi népszámlálás 215. old.
Az adatok természetesen viszonylagosak, hiszen az összlakossághoz, nem pedig a 6. éven felüliekhez tudjuk viszonyítani a számokat, de így is lehangoló a kép.
255. Mkt. jkv. 1919. márc. 29.
256. Mkt. jkv. 1919. áprl. 19.

XX.

257. Hajdú Tibor: A Magyar Tanácsközt. i.m. 399. old.
258. Bori B. i. jelentése.
259. Intézőb. 1919. áprl. 22. jkv.
260. Szilády Áron Gimnázium könyvtára Kiskunhalas. Tanári-kari gyűlések jkv. 1919. jun. 22.
261. Halasi Ujság, 1919. dec. 7. - Ujra elfogott kommunista.
262. Halasi Munkás, 1919. áprl. 5. - A tanítók gyűlése.
263. Intézőb. jkv. 1919. áprl. 22.
264. Halasi Vörös Ujság, 1919. máj. 14. -A szülők figyelmébe.
265. Halasi Munkás, 1919. jul. 15. Ifjómunkás csoport szabad oktatása.
266. MMTVD 6B/521. old.
267. Intézőb. jkv. 1919. máj. 20. 111.: Mkt. jkv. 1919.ápr.12.
268. Halasi Munkás, 1919. jul. 15. - Népoktatás.
269. Halasi Vörös Ujság, 1919. máj. 14. - Népoktatási előadások.
270. MMTVD 6B/554. old. Vörös Ujság a pártoktatásról.
271. Halasi Vörös Ujság 1919 máj. 14. - Egy új világ., Halasi Munkás, 1919. áprl. 5. - Pártköri előadások.
272. Halasi Munkás, 1919. jul. 17. - Hírek.
273. Mkt. jkv. 1919. jun. 21.
274. Halasi Vörös Ujság, 1919. máj. 14. - Egy új világ.
275. Halasi Vörös Ujság, 1919. máj. 7. - Május 1.
276. Mkt. jkv. 1919. áprl. 12.
277. Mkt. jkv. 1919. máj. 17.
278. Mkt. jkv. 1919. áprl. 19.
279. Intézőb. jkv. 1919. máj. 23.
280. Mkt. jkv. 1919. máj. 17.
281. Bori B. i. jelentése.
282. Mkt. jkv. 1919. máj. 25.
283. Direktórium iratok Kfh. Á.L. 109/1919. sz.
284. MMTVD 6B/300 old. - Jelentések a vidéki ellenforradalmi eseményekről.
285. Intézőb. jkv. 1919. máj. 27.
286. Hajdú Tibor: A Magyar Tanácsközt. i.m. 312. old.
287. Intézőb. jkv. 1919. jun. 24.
288. Mkt. jkv. 1919. jun. 21.
289. Halasi Munkás, 1919. jun. 21.
290. Intézőb. jkv. 1919. jun. 24.
291. Hajdú Tibor: A Magyar Tanácsközt. ~~ix~~ i.m. 262-265. old. - a nemzeti kérdés elemzése.

XXI.

292. Halasi Vörös Ujság, 1919. máj. 14. - Állandó rovat.
293. Mkt. jkv. 1919. máj. 25.
294. Lipták Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság, Kossuth, 1965. - 344, 347. l.
295. Halasi Vörös Ujság, 1919. áprl. 23. - Tiszta proletárdiktatúrát.
296. Halasi Munkás, 1919. máj. 17. - Tiszta, igaz munkástanácsot!
297. Intézőb. jkv. 1919. máj. 23.
298. Intézőb. jkv. 1919. máj. 6.
299. intézőb. jkv. 1919. máj. 13.
300. Mkt. jkv. 1919. máj. 17.
301. U.o.
302. Mkt. jkv. 1919. máj. 25.
303. Mkt. jkv. 1919. jun. 14.
304. U.o. - Vágó Béla belügyi népbiztos hozzászólása.
305. Halasi Munkás, 1919. júl. 5. - Rendkívüli pártgyűlés.
306. Halasi Vörös Ujság, 1919. áprl. 2.
307. MMTVD. 6/A - 306. old.
308. MMTVD 6/A - 293. old. Idézi: Kiskunhalas helytörténeti monográfia I. - 198. old.
309. MMTVD 6/A - 524. old. Idézi: Kiskunhalas i.m. 199. old.
310. Múzeum XI/6068. sz. - Kladek Lajos visszaemlékezése.
311. MMTVD 6/A - 524. old.
312. Múzeum, XI/6068. sz. Kladek Lajos visszaemlékezése.
313. Idézi Liptai Ervin: A Magyar Tanácsköztársaság i.m. 458. old.
314. Halasi Munkás, 1919. aug. 2.
315. Múzeum II./2007.sz. dr. Paprika Antal aláírásával eredeti ügyirat.
316. Árvizsgáló Bizottság iratai 129/1919. sz. Kfh. Á.L.
317. U.o. 130/1969. sz. Kfh. Á.L.
318. Múzeum, Bori B. i. jelentése.
319. U.o.
320. Novák Lászlóné /sz. Mig G. Erzsébet/ "Így emlékszem édesapámra" Bp. 1967. IX. 30-án kelt levele.
321. Halasi Ujság, 1919. nov. 19.
322. Múzeum, Bori B. i. jelentése.
323. Halasi Ujság, 1919. nov. 19.

XXII.

- 324. Halasi Ujság, 1919. dec. 24. - Friedrich István Halason.
- 325. Halasi Ujság, 1919. dec. 3.
- 326. Halasi Ujság, 1920. febr. 15.
- 327. Polgm. irat. 8656/1919. sz. Kfh. Á.L.
- 328. Vegyes Kommun iratok 1443/1920. sz. A Városi Tanács 1920. febr. 21-én tartott ülése. Kfh. Á.L.
- 329. Múzeum, XI./6007.sz.
- 330. Halasi Ujság, 1919. dec. 7. - Az öngyilkos főbizalmi.
- 331. Halasi Ujság, 1919. dec. 10. - A kommunisták fogdájában.
- 332. Halasi Ujság, 1920. szept. 22. - A kommunista tárgyalások.befejezése.
- 333. Halasi Ujság, 1920. szept. 15. - Vádolunk titeket.
- 334. Halasi Ujság, 1919. dec. 28.

Fontosabb rövidítések:

Mkt. jkv.: Munkástanács jegyzőkönyve.

Intézőb. jkv.: Intézőbizottság jegyzőkönyve.

MMTVD : A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai.

SZÁG.: Szilády Áron Gimnázium Kiskunhalas.

Polgm.i.: Polgármesteri iratok.

PÁL.: Pest megyei Állami Levéltár.

T A R T A L O M J E G Y Z É K.

Bevezető

- I. A mezőgazdaság tökéletes agrárfejlődésének néhány vonása
Kiskunhalason 1. old.
- II. A város agrárnépességének birtokviszonyai és
rétegződése 13. old.
- III. Az ellenzékiiségtől a munkásegylet létrehozásáig
/1866-1895/ 27. old.
- IV. Az elkeseredett harc évei /1895-1898/ 40. old.
- V. A századforduló után /1900-1914/ 58. old.
- A földmunkások az 1905-1906-os politikai
 válság küzdelmeiben..... 63. old.
- A mozgalom 1907-1914-ig..... 68. old.
- VI. Kiskunhalas az első világháború alatt 72. old.
- VII. A két forradalom között 94. old.
- VIII. A tanács hatalom Kiskunhalason 118. old.
- A tanács hatalom kiépülése a városban..... 119. old.
- Gazdasági, gazdaságpolitikai tervek, a
 föld szocializálása..... 124. old.
- A proletárdiktatúra szociálpolitikája..... 130. old.
- A proletárdiktatúra művelődéspolitikája.... 134. old.
- Az ellentétek kiéleződése a városban és a
 vezetésben, a kiskunhalasi kommunisták küz-
 delme a diktatúráért..... 139. old.
- IX. A Tanácsköztársaság megdöntése, a fehérterror 152. old.

Jegyzetek